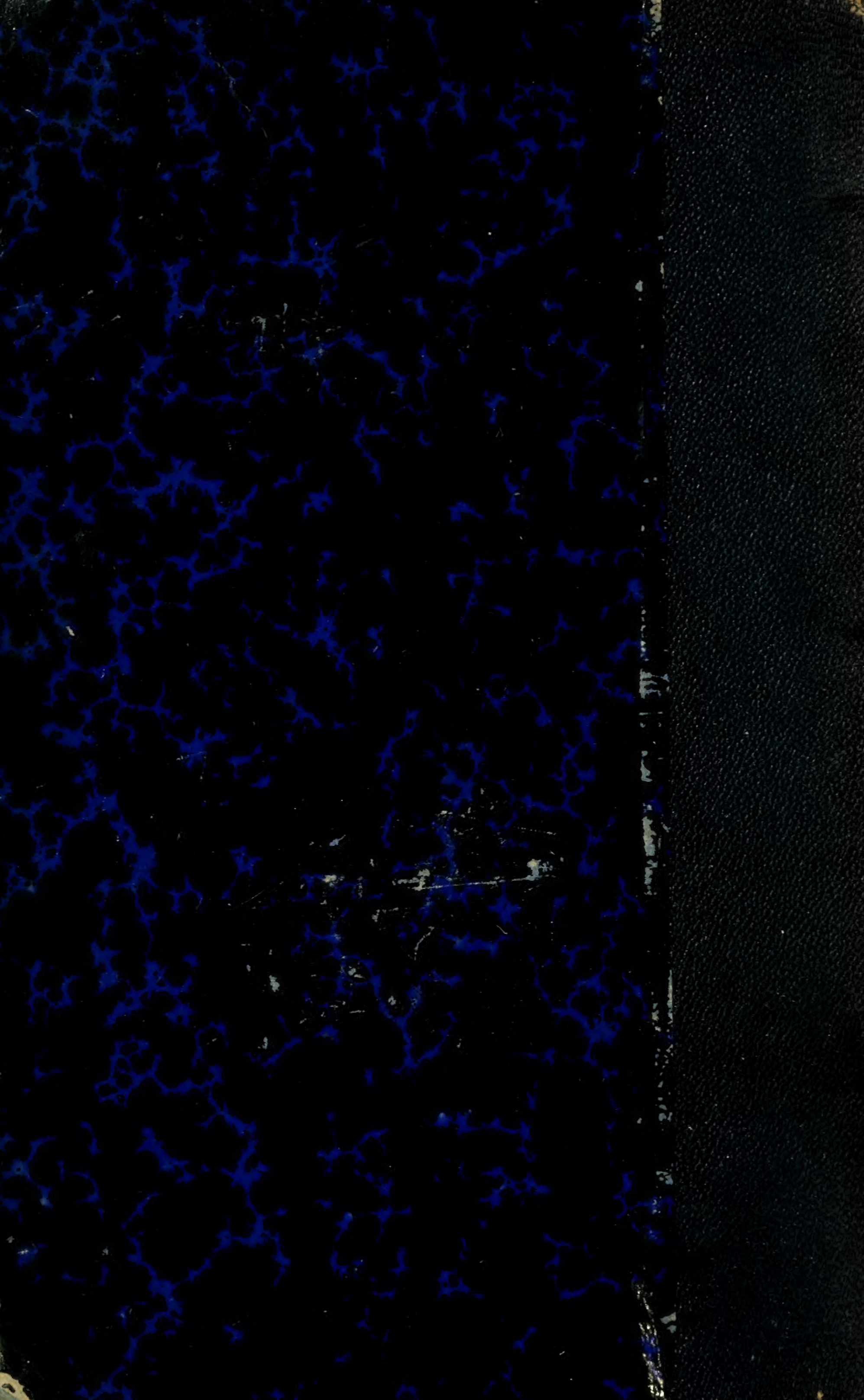

A monsieur Chavannes
Professeur au Collège de France
hommage du traducteur

ספר

תורות הנפש

לרבנו בחיי בן יוסף הדין הספרדי
(בעל „חובות הלבבות״)

נעתק בפעם ראשונה לשפתנו
מכ״י ערבי ישן נושן שנמצא בבית עקד הספרים הלאומי בפאריז

על ידי

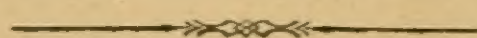
יצחק דוד ברוידע בהרב ר׳ שלמה זלמן ז״ל.
(יליד פאראזאווע פלך גראדנא ברוסיא)

פאריז

בדפוס של י. „לעווינזאהן-קילעמניק״ פאריז, רחוב שארלאט 73

שנת תרנ״ו לפ״ק

Arabic title: "Ma'ani al-nafs".

LES

RÉFLEXIONS SUR L'AME

PAR

BAHYA BEN JOSEPH IBN PAKOUDA

Traduites de l'Arabe en Hébreu

Précédées d'un Résumé et accompagnées de Notes

PAR

Isaac BROYDÉ

PARIS — 1896
Imprimerie J. LEVINSOHN-KILEMNIK
73, Rue Charlot, 73

למורי וידידי

צבי־הירש · דירנבורג

פרופיסור בבית מדרש החכמות הגבוהות בפאריז

לאות תודה וידידות

המעתיק.

ספר תורות הנפש

לרבנו בחיי בן יוסף הדין הספרדי ז"ל

התנצלות!

למרות הגהתנו המדויקת נדפס בטעות פעמים אחדות הא הידיעה" קודם שם המספר ומקומה קודם שם והעצם.

הקדמת המעתיק

מחבר הספר הזה לא מוזר הוא בישראל. בין הכוכבים המזהירים בשמי הספרות בימי הבינים יפיין אור בהיר גם כוכב רבנו בחיי הדין הספרדי, בעל חובות הלבבות. ספר המוסר הזה, אשר מעט הוא בכמותו ורב באיכותו, עשה לו כנפים ויעף בכל הארץ, ואין איש מישראל אשר לא שמע את שמעו, וגם נפל לו חבל בנעימים להעתק בהרבה לשונות עמי הארץ. אך אם שם המחבר שגור בפינו תולדתו כספר חתום לנו עד שהתקופה אשר חי בה לא נתבררה עוד לאמיתה. הדעה השולטת לפנים היתה שהוא חי בסוף המאה שתים העשרה, והח' „ראפאפורט" הוא הראשון אשר הוכיח כי בשקר יסודה. הוא העיר בצדק בספרו „תולדות ר' נתן" [1] שרבנו בחיי חי קודם „אלפסי" כי לולא זה לא יחדל מלהזכירו בין מקצרי התלמוד אשר מנה בהקדמתו לספר חובות הלבבות. אחר כן בא הח' פינסקער וחזק [2] השערת ראפאפורט: כי הוא מצא בין כתבי יד אשר להחכם פירקאוויין כתב יד אחד המכיל קצור חובות הלבבות לדניאל הקראי ושם נאמר שזמן חתימת חובות הלבבות היה ד' אלפים שר"ש (1040), אך הח' שטיינשניידער וגרעץ [3] השיגו עליו והחליטו שאין לסמוך על

1) עיין בספר „בכורי העתים" צד י. הערה מ.

2) עיין באריענט לשנת 1851 צד 737.

3) עיין בספר „דזשאיש ליטעראטור" צד 297. ובספר „דברי ימי ישראל" חלק ששי ציון ג.

דברי דניאל הקראי ושר' בחיי חי בסוף המאה אחד העשרה. ולפי דעתנו הצדק עם הח' פינסקער כי יש לנו ידים מוכיחות, כאשר יראה הקורא במרוצת דברינו, שר' בחיי היה בן דורו של הפילוסוף המשורר שלמה בן גבירול ע"ה.

בהקדמתו הקצרה לספרו הנוכחי ר' בחיי אומר בזה הלשון: "אחר שהקל עלי יוי' יתעלה לחבר שירו ושבחו על ברכי נפשי בלשון צחה המסכמת עם התורה והקבלה ולא מצאתי אצל מי שקדמני ולא אצל בן דורי אמיתת דעותי ודקדוק ראיותי בתורות הנפש..... מצאתי לנכון לחבר זה הספר וג'". הנה בלי תפונה ר' בחיי לא כוון במאמרו זה אל הפילוסופים המוסלמאנים, ואם אנחנו מבירים מי שקדמו והוא ר' סעדיה גאון ז"ל, אשר הקדיש מאמר שלם לתורת הנפש בספרו האמונות והדעות, אין אנחנו מוצאים אף אחד, לא במאה אחד העשרה ולא במאה שתים העשרה מי שכתב על תורת הנפש מבלעדי ר' שלמה בן גבירול אשר, כפי שהוכיח בצדק החכם שלמה מונק ז"ל, חבר ספר מיוחד על זה הענין אשר לדאבון לבנו נאבד ולא הגיע אלינו, והוא הוא הנקרא בפי ר' בחיי "בן דורי".

אף כי לפי דעתנו הראיה הזאת אין להשיב עליה בב"ז נביא עוד ראיה אחרת, אשר אף כי היא על השערה יסודה לא ימעט ערכה. כל משכיל יתפלא גם בקראו את ספר חובת הלבבות מדוע לא הזכיר המחבר אף פעם אחת את ספר המוסר של ר' שלמה בן גבירול הנודע בשם "תקון מדות הנפש". אך שם יוכל עוד בדוחק למצוא תשובה על שאלתו ולאמר שרב עדת סאראגוסה חשב למותר לחזק את דבריו בדרכי המוסר בדברי בן עירו ר' שלמה בן גבירול, אבל עתה כאשר נגלה אלינו רבנו בחיי אחר, בחיי הפילוסוף המביא דעות שונות בחכמת הנפש והמזכיר גם פילוסופים מוסלמאנים כבן סינא והדומה לו שתיקתו מהפילוסוף הגדול אשר היה בן ארצו ועירו תהיה לחדה סתומה אשר אין עליה פתרון, ובפרט שעל הרוב שטת רבנו בחיי ושטת בן גבירול ממעין אחד יצאו ומבור אחד נחצבו. אבל אם נאמר שר' בחיי היה בן דורו של ר' שלמה בן גבירול ונחקיר אחר

המטרה שהציב לו מחברנו בספריו הכל על מקומו יבוא בשלום.

בספרנו זה נזכרו שני ספרים אחרים מר' בחיי אשר נאבדו ולא הגיעו אלינו: ספר אחד בלשון ערבית המנוקב בשם „הסדר וההערכה ביצירה" המביל, כאשר יורה לנו שמו, הפילוסופיא מבריאת העולם, ושיר, בלשון עברית, על ברכי נפשי, אשר המחבר לא נקבו בשמו אך הגיד לנו שבו יבואר בקצרה תורות הנפש וספרנו זה הוא רק פירושו, כי נמצאו מבקרים רבים אשר השיגו עליו מחוסר הבנתם. הנה לפי זה חבר ר' בחיי ארבעה ספרים בסדר הזה:

א) חובות הלבבות.
ב) הסדר וההערכה ביצירה.
ג) השיר על ברכי נפשי.
ד) תורות הנפש.

ואלה הם ספרי ר' שלמה בן גבירול בסדרם:

א) תקון מדות הנפש.
ב) מקור חיים.
ג) מבחר הפנינים.
ד) ספר על הנפש.

הנה הקורא רואה שספרי ר' שלמה בן גבירול הם הם ספרי ר' בחיי בכמותם ואיכתם. האם יד המקרה עשתה זאת? קשה עלינו להאמין דבר כזה ובפרט שנמצא בספר הזה הרבה רמזים המורים לנו ההפך. בראש הפרק הראשון ר' בחיי אומר בזה הלשון: „ובריתי מכל זה מה שעלה על דעתי שזאת היא הדעה האמיתית והשטה הנאמנת מכל מה שעמדתי עליו המתאמת עם השכל והחקירה העוזרת לקבלה והמסורה בלי נשיאת פנים ותחרות וגו'."

הנה ר' בחיי יודיענו באמרו „בלי נשיאת פנים ותחרות" שהיה בימיו פילוסוף אחד אשר שטתו לא התאימה עם התורה והקבלה והפילוסוף הזה הוא בן גבירול ולא אחר. ובאמת המעט אשר הגיע

אלינו מקורות חיי בעל מחבר מקור חיים יורנו לדעת שהפילוסופיא שלו היתה כצנינים בעיני האדוקים, ובלי תפונה ר׳ בחיי הציב לו למטרה בספריו להסיר את העם מאחריה. רב עדת סאראגוסא המאמין באמונה שלמה שהתורה הוא בית החכמה וכל הידיעות נמצאות בה ראה סכנה מרחפת על ראשי צאן מרעיתו אם, למען הרות את צמאונם בפילוסופיא אשר שררה בימים ההם, ישתו ממי בורו של בן גבירול אשר לא ממעין טהור יצאו, ולכן חבר בעבורם על אלה הענינים בעצמם ספרים אשר כל ראיותיהם נוסדו על אדני התורה והקבלה. ולפי זה אין להתמוה על מה שלא הזכירו. יש בידנו להוסיף עוד ראיות על אמיתת דעתנו אך נחשוב למותר להאריך בזה כי הקורא המשכיל ימצא אותן בעצמו ונעבור עתה מן המחבר אל חבורו.

הספר הזה אשר אנחנו נותנים העתקתו העברית, נמצא בכתב יד ערבי ישן נושן בבית עקד הספרים הלאומי בפאריז אות 1340. תחת שם הספר נרשם „לרבנו בחיי בן יוסף הדין״. התעודה הזאת אשר אין לנו כל צדקה להרהר אחריה ולתת בה דופי יקיימנה כל בקיא בספרות הערבית בהשוותו הנוסחא הערבית הזאת עם הנוסחא הערבית לספר חובות הלבבות, כי סגנון הלשון יעיד כי מעט אחד יצאו ואב אחד לשניהם. ואם נמצא שלפעמים דעות הספר תורות הנפש אינן מתאימות עם שטתו אשר הציע בספר חובות הלבבות אין לתמוה על זה, כי כל הפילוסופים הקדמונים, המוסלמאנים כיהודים, נשתוו בזה, ומעולם לא יעלה על מחשבת הקורא את הספר תקון מדות הנפש והספר מקור חיים כי מחבר אחד חברם אם לא ידע זאת מראש.

ובנוגע לעצם ההעתקה. הלכנו בדרך המעתיקים הקדמונים והעתקנו כפי היכולת מלה במלה רק לעתים רחוקות הוכרחנו להבנת הענין לסור מן הדרך הזה. ואם ימצא הקורא איזה מאמרים אשר לא יבררו לו על נכון אל ימהר להאשימנו וידיננו לכף זכות, כי הנוסחא הערבית משובשת לפעמים ולא תצטין בצחות לשונה, כמו שיוכח לדעת כאשר נוציאנה לאור אי״ה.

לא אוכל לחתום את ההקדמה הזאת מבלי להשיב תודה להמדפיס ר׳ „יהושע הלוי לעווינזאהן״ אשר עשה מלאכתו, מלאכת הקודש, באמונה ולא פעם אחת נקה את הספר משגיאות אשר בא בהסח הדעת ברוחב ידיעתו בשפתנו.

פאריז, יום ב. כ״ה לחודש תמוז שנת תרנ״ו לפ״ק.

הקדמת המחבר.

כי יוי׳ יתן חכמה מפיו דעת ותבונה. 1)

שבח לאל המלך השופט הישר האל הצופה על כל דבר בכלל ובפרט היודע הנגלות והנסתרות. הוא אשר הראה לעבדיו דרכי האמת והעבודה וברר וגלה מעגלי הצדק והיושר. הוא אשר בחר בבני ישראל ונתן להם את תורתו הקדושה והנוראה כדי שתציל אותם מן רעות העולם הזה והעולם הבא 2). אשרי מי שקיים מצותיה וקנה לו החיים הנצחיים וחייב לנפשו הטוב והאושר. אשבחהו על חסדיו אשר הנחיל לאדם הדעת וההכמה ונחהו בדרך היושר ובאר לו דרכי ההצלחה איך יגיע אליה בקרבו אל יום הקריאה 3) ונהגו באור ספרו הקדוש אל האושר הנצחי והראה לו בצפון בו אור תמידי ופרט בפסוקיו מה שיפיק רצונו וצוהו ברחמיו במה שיחייב הצלחתו ונשאו בחכמתו הנשגבה אל העבודה וקבלת המצות מרצונו ללמדו ולהבינו למדע ולמעשה כדי להביאו אל תכלית התקוה עד שאם ידע ועשה הועיל לנפשו והיה תמים כמה שנאמר אני יוי׳ אלהיך מלמדך להועיל 4).

[אשבח] מי שהגיענו לדעת אחדותו והרחיק מאתנו הכפירה והספק באלהותו עד שתלאה מחשבתנו להשיג מרום גבורתו ואין כח בלשוננו לשלם לו תודה אבל בהכרת חולשתנו מלהודות לו אנו נשבחהו כי כאשר יכיר המאמין שאין בכחו להשיג עצמות יוי׳ ידעהו ויאמין בו ועוד כי גם מלאכי השמים ילאו להשיג אמיתותו וגדולתו וגבורתו באמרו כי גדול עד שמים חסדך 5).

אחר זה אומר מפני שהקל עלי השם יתעלה לחבר שירו ושבחו

1) משלי ב׳, ו׳.

2) ר״ל מעונש בעולם הבא.

3) ר״ל אל יום המשפט.

4) ישעיה מ״ח, י״ז.

5) תהלים נ״ז, י״א.

על ברכי נפשי את יוי׳ 1) בלשון צחה המסכמת עם התורה והקבלה ולא מצאתי אצל מי שקדמני ולא אצל בני זמני אמיתת דעותי ודקדוק ראיותי בעניני הנפש; כפי שהרבתי לחקור אחריהן במה שיכריחהו העיון השכלי והראיות מן הכתובים ובמה שיסכים ההגדה המקובלת עם מה שמצאתי לנפש שמות מן התורה ואופנים רצויים. וראיתי כי רבות מדעותי נמצאו רחוקות ומקצת השמות שהבאתי נחשבו לזרים אצל רבים אשר לא הבינו שרשי השמות והמלות ולא שמו לבם אל תוכן הענינים והכוונות מחסרון נסיונם בשפה העברית ובמסתרי הענינים מצאתי לנכון לברר מה שהעלמתי בזה כדי שיהיה כפירוש המבאר למי שירצה לקרוא בו. וחברתי בעזר הבורא יתרומם ויתעלה זה הספר בלשון ערבית ובארתי בו מה שיכנס בנפש מנפשות שונות 2) והוכחתי אמיתתה ובארתי קצת עניניה מן גזרות שמותיה אשר מצאתי בלשון עברית. אחר זה ברורתי תכונתה. אחר זה דברתי ממצבי ראשיתה. אחר זה גליתי מה שיתחבר אליה מן השתי הנפשות האחרות אשר באמת הן גופה המשתרע. אחר זה הראיתי טבע כל אחת משתי הנפשות ותבונתן. אחר זה הבנתי ראשית כל אחת מן שלש הנפשות אשר באדם ארצה בו הצמחית החיונית והשכלית איך תקשר כל אחת מהן באחרת ותתחברנה קצתן אל קצתן והדומה מן הגלגלים לגוף האנושי והדומה לכחותם הרוחניים כי כל משכיל יכסוף לעמוד על אמיתת אלה הדברים והם מדברים הנסתרים אשר כל אחד יאהב להגיע עד תבונתם. אחר זה תארתי המדות הטובות אשר לשלש הנפשות בכלל והמדות הטובות והרעות אשר בעצם כל אחת מהן בפרט. אחר זה אספתי כל השמות התוארים ובארתי ענינם כפי הענינים הנמצאים בם. אחר זה דברתי מן חמר הנפשות ואיך יוזכו וחפצן להודכות. אחר זה בארתי הסבה אשר הכריחה להעמים על הנפש השכלית את עול המצות וירידתה אל העולם הזה. אחר זה תארתי מצבי הנפשות האנושיות ושנוי מדרגתן בחמרן ומה שמוכן להן אחר המדור הנוכחי. אחר זה דברתי מן יצירת

---

1) תהלים ק״ג, א׳.

2) ר״ל מנפשות הצמחית והחיונית.

הגופות מן איזה דבר יסודם הראשון ואיפה ימצאו בתורה ומה הוא עקרם מראשית הבריאה. אחר זה בארתי איך יצא החמר בכח הנפעל אשר לו להשגת הצורה ותמונות הגופות והמקרים אשר הם נושאים עד שנגלה לחושים בתבניתו ואז לא ישאר למי שישאל על אחד מאלה השרשים שום שאלה אשר לא בארתי לו סודותיה ולא הראיתי לו עניניה באריכות כפי היכולת באופן מספיק ורצוי אם הוא איש נבון רחוק מן הפתיות ומן העצלות. וכבר בקשתי בכל זה לקצר ולהורות תמצית הכונות כדי להקל על המעיין ואם חזרתי על איזה פסוקים וביאורים ההכרח אלצני לזה וגם השנות הענין לא יחדל מלחזקו ומלאמצו. ואנכי אבקש עזר בתקותי ביוי שיתן בלבי המדע הנכון וינחני אל האמת והיושר וידריכני בדרך הטוב ויזכני במה שהבטיח מן הגמול והשכר להמתאמצים בעבודתו כי זה תכלית מפלטי ומרום תקותי ובטחוני והוא ברחמיו שומע ומשיב ורחום וקרוב ועל כל טוב יכול ובידו הכח כמה שנאמר טוב יוי לקוו לנפש תדרשנו [1] ועוד טוב אתה ומטיב למדני חקיך [2].

פרק ראשון.

ראוי לך לדעת שידיעת הנפש תתיחס לידיעת בורא הנפש יתעלה שמו ולמסתריה ודקותה ורוב ענפיה. ויוכל היות כי כבר הגית בספרים רבים בזה הסעיף והתבוננת אל דעות שונות ושיטות מתחלפות בענין הנפש וכבר אמר אחד מן החכמים „הפילסופיא היא ידיעת האדם את נפשו" [3] ונאמר ג"כ מי מכם היודע יותר את נפשו יודע יותר את רבו ושקדתי בזה עד שעזרני היוצר יתרומם זכרו כי בריתי לי מכל זה מה שעלה על דעתי שזאת היא הדעה האמיתית והשיטה הנאמנת מכל אשר עמדתי עליו המתאמת עם השכל והחקירה והעוזרת להקבלה והמסורה בלי נשיאת פנים ותחרות ואיננה מתיחסת לשום שיטה

1) איכה ג׳, כ"ה.
2) תהלים ק"יט, ס"ח.
3) המאמר הזה הובא ג"כ בספר מאזני צדק להפילוסוף אלגזאלי דף כ"ח.

אלא תאהב את האמת ותלך בעקבותיה ותפנה אל הצדק ותתן לו היתרון כמה שנאמר דרך אמונה בחרתי וגו׳ [1] ואל תצל מפי דבר אמת כי למשפטיך יחלתי [2].

הנה ראיתי כי ראשי שיטות החצוניות נחלקים לשתי מפלגות המתנגדות זו לזו מפלגת האנשים הנקראים בעלי הטבע ומפלגת האנשים הנקראים בעלי האלהות, וראיתי כי רוב דברי בעלי האלהות אשר הצדק אתם נגזרו מן התורה ונלקחו מן פרשותיה וראיתי כי רוב דברי בעלי הטבע מתנגדים להתורה וישתנו ממה שהזכירו בעלי האלהות אחרי כן ראיתי רוב דברי החקים והתורות ומצאתי כי דעתם בענין הנפש תתאחד על הרוב עם דעת בעלי האלהות הנזכרת בתורה הקדושה וראיתי כי אין אחת מן התורות עם רוב מספרן תתאחד עם דעת בעלי הטבע חוץ משתי מחלקות מחלקה מן המוסלמאנים הנקראת „אלמעתולה" [3] המתיחשת לאבי האשם „אבן אלגבאיי" [4] רצוני לומר מחבר חכמת הדבור והנודעת בשם „אלגבאיין" על מחלקתם ומחלקה אחת מן היהודים הנודעת בשם „הקראית" [5].

ודעת בעלי הטבע היא שהנפש עדי גופני ומצב מקרי הגשוי על ידי חמר הגוף ובשבלה הגוף ונאבד חמרו כלה עדיו ונאבדו מקריו עמו ואין לעילם השארה להנפש אחרי הריסת נושאה וכן הוא דעת חלק אחד מהמחלקה המעתולה וכל המחלקה הקראית כי הם חושבים שהנפש היא מקרה וכאשר יאבד הגוף יאבדו מקריו עמו ואלה מהם

1) תהלים קי"ט, ל׳,

2) שם מ"ג.

3) הוראת המלה הזאת בערבי היא „הנבדלים מן הקהל" הכת הזאת קמה בסוף המאה הראשונה למחמד נביא המוסלמאנים ונתרחבה בימי הכאליפים וביחוד בימי הכאליף „אל מאמין" אשר הראה ברבים אהבתו לדעותיה ומנהגיה. ובצדק נקראו בעלי הכת הזאת משכילי האיסלאם כי הם התרו בכל עוז לבאר את הקוראן על דרך השכל.

4) שמו השלם היה „אבו האשים עבד אסלאם" הוא נולד בכפר יובבא הקרוב לבתרה בשנת 247 למספר המוהמדאנים ומת בשנת 321 עיין יאקוט דף 43,

5) המיסד האמיתי הכת הזאת הוא ענן הנודע בוכוחיו עם ר׳ סעדיה גאון ז"ל.

אשר יאמינו בעולם הבא ידמו כי יוי׳ ישיב בעת תחית המתים חלקי גוף האדם אל המקרה אשר הוא נפשו ויגמלהו או יענשהו ואין ענין לדבור הנפש ומצביה עם עניני תחית המתים כי אין אנחנו מתעסקים בתחית המתים דע זה.

ודעת התורה ובעלי האלהות אשר הצדק אתם היא שהנפש עצם רוחני ההוה׳ קודם הגוף והנשאר אחר כלותו ולא יתכן לעולם שתאבד הנפש אף אם יאבד הגוף. ומצאתי דעה שלישית והיא שהנפש מתחדשת בהתחדשות הגוף ולא תכלה בכלות הגוף וזה דעת אבן סינא 1) ואיננה מסכמת עם התורה ולא עם דעת בעלי האלהות אשר הצדק אתם מפני שהנפש קודמת לדבר אשר יקשר אליה כמו שהחוש קודם לדברים המוחשים והשכל קודם לדברים המושכלים. וראיתי מה שהזכיר אבן סינא בספרו „הנפש והעולם הבא" ראשית מאמרו מתאחד עם תורתנו והוכיח מתורתו 2) שהנפש תרד מן יוי׳ ותשוב אל יוי׳ הוא יאמר: „אהה את הנפש השוקטת שובי אל אדוניך אשר רצית בו" וזה דומה למה שאמר שלמה ע"ה והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה. 3) ואבן סינא יאמר עוד „וההשבה לא תהיה אלא אל המקום אשר ממנו באה" והמאמר הזה יתאחד עם מה שאמרה התורה מן העולם הבא אבל מאמרו בהתחדשות הנפש עם התחדשות הגוף אשר הביא בספרו הנזכר לא יתאחד עם התורה. דע זה.

פרק שני

דע שאחרי שחלקו החכמים העולם כולו לעצם ולמקרה ובארו שהעצם הוא העומד בעצמו והמקבל ההפכים ושהמקרה הוא אשר נמצא בעצם לא כחלק ממנו ולא יכול לעמוד בלעדו אמרו שהעצם

---

1) אבו עלי אלחסין בן עבד אללה אבן סינא הנודע בשם „אביסען" נולד בקערארמייטאן במחוז בובאריא בשנת 370 לספירת המוחמדנים (980 לספיה"נ) ומת בשנת 428.

2) ר"ל מהקוראן.

3) קהלת י"ב, ז׳

יתחלק לעצם גופני ולעצם רוחני ומדת העצם הגופני היא להתפשט לשלש פאות והן הארך והרחב והעמק, להסגר בשעור מוגבל להשאר במקום המוסגל לחמרו, להיות מוקף בשטחו, למנוע עצם אחר מלאחוז מקומו ואין ביכלתו להכיל צורות המתנגדות זו לזו בזמן אחד ולכשרונו לקבל המקרים הנאותים לו יש קץ וכאשר הגיע עד תכלית גבולו בקבלה יסוף כשרונו המקבל לזה המקרה. ומדת העצם הרוחני היא שלא יתפשט לפאות ולא יסגר בשעור מוגבל ואין לו מקום מוסגל לקיומו ולא ימנע עצם רוחני אחר מלאחוז מקומו ויחדור בעצם הגופני כחדירת קרני השמש בבדולח ויתאספו בו צורות המתנגדות זו לזו בזמן אחד ולכשרונו לקבל המקרים הנאותים לו אין קץ ויחוסו אל הצורות לא יהיה יחוס אחד ארצה בו שהוא מוכן לקבל כל הצורות הן הצורות הגופניות והן הצורות הרוחניות. ולא הוכרח שכל החכמים להקים: עצם רוחני נגד העצם הגופני אלא מפני ידיעתם הנכונה שהחכמה והסכלות הן שני מקרים הפכים] ושהן לא תמצאנה:בגופות באשר הם גופות לבד ולא תהיינה אלא בעצם שיוכלו ללכת אחריו והמוכן ליציקתן בו הנה המקבל אלה שני הפכים ארצה בו החכמה והסכלות לא יתכן שיהיה עצם גופני וגם לא יתכן שיהיה לו בקבלת החכמה גבול אשר לא יהיה באפשרי להוסיף עליו אבל כל עת שיגע האדם להרבות החכמה יגדל כחו בה מפני שאין תכלית להחכמה ומן ההכרח שמקבל החכמה יהיה לו כשרון בלתי מוגבל כי החכמה בלתי מוגבלת וגם לא יתכן שיהיה העצם הגופני מקבל לחכמה או מדור קיומה ומן הראוי שמה שיקבלנה ויהיה מדור קיומה הוא עצם בלתי גופני. הנה העצם אשר יהיה בזאת המדרגה הוא אשר נקראהו עצם רוחני ואליו ניחס החכמה והסכלות המדות הטובות והמדות הרעות ועל זה הדרך העצם יתחלק לעצם גופני ומקריו יתיחשו לגופניותו ולעצם רוחני ומקריו יתיחשו לרוחניותו (1 [.

ולהמקרים הגופניים תשע מדרגות והן הכמות והאיכות הזמן והמקום הסמיכות והקנין והמצב הפועל והנפעל ולאלה התשע המדרגות באור רחב בספרי ההגיון וקצרנו ונזכיר כאן מה שנצטרך אליו וזה

1) המאמר הזה נשמט באשמת הסופר.

מדרגת האיכות כי היא תכיל כל המראות והריחות והנשמעות והמוחשות הנכנסות תחת החמשה חושים וגם כל התנועות הנודעות להגופות והן שש תנועת ההויה ותנועת ההפסד תנועת הצמחה ותנועת ההכלה תנועת הטלטול ותנועת המנוחה זה הוא אשר נצטרך אליו כאן מן המקרים הגופניים. ומקרי עצם הרוחני הם החכמה והסכלות המדות הטובות והמדות הרעות כמו יראת יוי׳ והרשעה והדומה להן. והעצם הגופני הוא מה שיכלה הוא ומקריו עמו והעצם הרוחני הוא מה שישאר הוא וכל מקריו עמו. וכל יסודי מקרי עצם הנפש הם ארבע מדות טובות מדת החכמה והיא מדת הנפש השכליית ומדת הגבורה והיא מדת הנפש החיונית והצניעות והיא מדת הנפש הצמחית וכאשר נשתוו אלה השלש מדות בשלש הנפשות תולד מן השוית כולן מדת היושר ותהיינה ארבע מדות טובות. והעדר אלה המדות הטובות הוא לפי דעת איזה אנשים הפכים נמצאים ולפי דעת אחרים הוא רק חסרון המדות הטובות ואין זה הפכים נמצאים ארצה בו שלפי דעת איזה אנשים הסכלות היא העדר החכמה ורכות הלב העדר הגבורה והתאוה העדר הצניעות והעול העדר היושר ולפי דעת אחרים המדות הרעות הן ענינים נמצאים הפכים לאלה המדות הטובות ואינם העדר כי ההעדר הוא מאומה אך יוי׳ ברא הדברים וברא להם הפכים כדי שיובנו ויוכרו על ידי מציאת הפכיהם וכבר ברר שלמה ע״ה זה הענין באמרו גם את זה לעמת זה עשה האלהים [1] הנה אמרו גם את זה לעמת זה הוא הקבלת הדברים להפכיהם והסיר הספק בזה.

פרק שלישי.

נבאר בו דעת האומרים| שהחשך הנמצא בתחלה הוא העדר האור מבלי להבדיל בין החשך העקרי ההיה בראשית| הבריאה ובין החשך המקרי אשר הוא העדר אור השמש ונאמר שהחשך נוצר בששת ימי בראשית קודם יצירת השמש אשר היתה ביים הרביעי

---

1) קהלת ז׳, י״ד.

ולא נבדיל הערב מן הבקר אלא בעליתה ובביאתה. וזה כי התבוננתי אל מאמר התורה ויהי ערב ויהי בקר יום אחד ושני ושלישי 1) והשמש לא נגלתה עוד והקרתי אחר זה הענין אשר נאמר עליו ערב ובקר בשלשה הימים ומצאתי כי זה הוא המקור אשר הראה אליו התורה שהחשך הוא מין המינים וכל הנמצאים אחר יצירת הטבע הם ענפיו והוא היסוד אשר עליו נוסדו כל המחודשים והחמר לכל הנבראים והא הנקרא חמר העולם ויסודו ועקרו ושרשו וממנו נבראו כל גופי השמים והארץ ומקריהם הנשואים עליהם והבורא יתרומם ויתעלה שם בו כשרון לקבל הנפעל ארצה בו שהחשך יפעל לכל הצורות והתמונות ובקבלתו הצורות והתמונות יגרע קצת מומו כי כל המומים והרעות הנמצאים בעולם הם ממנו ממומו העקרי מן אפלתו ומן שבונו והבורא ישתבח גרע קצת ממומו במה ששם בו הכשרון לקבל הנפעל מפני שעל ידי קבלת הצורה והתמונה ינוע קצת שבונו ויאר קצת אפלתו ויגלה לעינים מן עומקו בצורתו הנשאת עליו. ומצאתי בשכלי כי זה הענין הוא אמת ויציב ואין בו ספק אצל דורשי חכמות היסודות המלומדים בסבת המציאה מן הממציא יתרומם שמו.

ואחר שנתברר לי זה אמרתי בנפשי איפה ימצא זה הענין בתורה אם בשמו או בתוארו אחר זה נוכחתי לדעת שלא יתכן שהתורה התרפתה בזה הענין או השליכה אותו או חשבתו לדבר מועט מלהזכירו כי זה יסוד מן יסודי הדברים המחודשים והתורה היא בית החכמה ושדה ורועה להשכל ותורה על כל יסודי הנמצאים במה שאפשר ויתכן בהחכמה אם באופן ברור או בדמיון או ברמז והוראה. וחפשתי זמן רב אחר זכרון הענין הזה אם בשם או בתואר וחקרתי בו הרבה וווי' היה בעזרי כי מצאתיו לא בדרך דמיון אלא באמת ובברור. ונפלאתי מן נדיבת התורה ועטורה בכל הענינים המורים על חכמת האומן יתרומם ויתעלה וכל פעם שנעלם איזה דבר מן שכל ההמון הגידו התורה בדרך חכמת האלהית בדמיון ובמשל באופן

1) בראשית א׳, ה׳, ח׳, י״ג.

ברור כדי שיגיעו בהמשל בו ובהרמיון אל המדומה אליו כמו שאמר שלמה להבין משל ומליצה דברי חכמים וחדותם [1] כי מצאתי מאמר התורה והארץ היתה תהו ובהו והשך וג' [2] והוא נזכר בתחלת היצירה בפסוק שני מן בראשית. וזה עמק מאד לא ישיגהו הדורש אלא אחר שעמל ויגע להגיע אל האמת. ומזה הענין בעצמו אמר ר' סעדיה גאון ז"ל בפתיחת ספר היצירה. [3]

והדבר היותר גדול אשר תבקשנו מחשבות המחשבים והיותר קשה אשר יעלה על שרעפי המעיינים הוא היסוד הראשון אשר יצא ממנו כל היסודות הנראים. ולא חכמי בני ישראל וחכמי הפילסופיא בלבד נבוכו בזה אלא גם אחד מן הנביאים ברצותו ללכת בשכלו ושקידתו מצאו רחוק כמו שאמר בספרו רחוק מה שהיה ועמק עמק מי ימצאנו [4] ור' סעדיה הוסיף ואמר ששלמה ע"ה אחר שיגע בזה ידעו ונהיה לו קרוב אחר שהיה עמוק ורחוק ואף שתארו הנביא בעמק ורחק לא חדלו [החכמים] מלהגות בו עד שידעו והבורא יתרומם ויתעלה מגלה עמקות מני חשך ויוצא לאור צלמות. [5] במה שנאמר קץ שם לחשך ולכל תכלית הוא חוקר אבן אפל וצלמות [6] ורצה באמרו אבן אפל עד שהשיבו אל היסוד אשר ממנו יצא והוא החשך והאפלה. ומזה פתח ר'. סעדיה ופתר ורוח אלהים מרחפת [7] שהרוח היא הראשונה להשמעת הקול כי הקול לא ישמע אלא בשני הברים. וזכר האותיות והספירות ואמר אלה שני המאמרים

---

1) משלי א', ו'.

2) בראשית א', ב',

3) ר"ל בפתיחתו לפירוש ספר יצירה כי הספר יצירה בעצמו מיוחס לאברהם אבינו כאשר נאמר שם בההלכה האחרונה. הפירוש הזה עוד לא נעתק בשפתינו אבל הוא נעתק בהשפה הצרפתית מאת הרב הח' מאיר לאמבערט ואי"ה נוציא לאור העתקה עברית אשר אנחנו מכינים.

4) קהלת ז', כ"ד.

5) איוב י"ב, כ"ב.

6) שם כ"ח, ג'.

7) בראשית א', ב', כאשר נראה היה לר' בחיי פירוש ר' סעדיה על התורה אשר נאבד ולא הגיע אלינו.

המדובקים באלה השלשה [1] הראשון מהם מאמר ודברו בהם ברצוא ושוב ירצה בו שאלה הספירות כל פעם שתגענה אל עשרה תשובנה ותחזורנה באין קץ כמו שנאמר במלאכים והחיות רצוא ושוב וג׳ [2] מפני שהם הולכים ושבים ובאים ובאלו לא עזבו מקומם כמו שנאמר התשלח ברקים וילכו ויאמרו לך הננו [3] כי הם נמצאים בכל פאה ולכן נאמר והנה המלאך הדוכר בי יוצא ומלאך אחר יוצא לקראתו [4] ולא נאמר יוצא אחריו כי באיזה צד שיפנה הוא כנגד. ומה שנאמר על הספירות נאמר ג״כ על האותיות שתחזורנה לעולם ותשובנה באין קץ. וענין הכתוב ורוח אלהים מרחפת דע שהיסוד הראשון אשר נע הוא הרוח עם האותיות אלף בית ועשר ספירות ואחר זה נפרדה כל מלה מחברתה ונתבררה. וראיה לזה היא כשהתחיל הרוח לנוע עם האותיות והספירות יצא ממנח הגלגל וסבב ובסבובו נתחממה הרוח המניעה אותו וסבבה והיתה לאש חמה ויבשה וכאשר נתרחקה הרוח מעט היתה לחמה לחה וכאשר נתרחקו המים היתה לקרה לחה וכאשר הרחיקה הארץ לא היה שום דבר בתנועה ושכנה והיתה טבעה טבע המות קר יבש ולפיכך קראה הכתוב אבן אפל וצלמות עד שהשיבה אל היסוד והוא החשך הנסתר באפלה. ואמרו קול הוא הקול אשר ישלח יוי׳ ברוח להכות מי שיאות לזה והוא אמרו ובבוא משה אל אהל מועד וג׳ וישמע את הקול [5] וזה הוא מה שאמר מחבר הלכת יצירה „חקוקות בקול חצובות ברוח״ ובאר שמקור הקול הוא הרוח ויוי׳ בראה בעת שדבר עם הנביא. ודע שלולא הרוח לא ישמע לא קול הבורא ולא קול הנבראים מפני שהבורא יתרומם שמו בראה להוליך על ידה הדבור אל הנביאים ולוא יכול

---

1) השלשה מאמרים הדבקים זה בזה אשר נאמרו בהלכה הם : 1) ודברו בהם ברצוא ושוב 2) ולמאמרו כסופה ירדופו 3) ולפני כסאו הם משתחוים

2) יחזקאל א׳, י״ד.

3) איוב ל״ח, ל״ה.

4) זכריה ב׳, ז׳.

5) במדבר ז׳, פ״ט.

אדם לשער בנפשו העדר הרוח לא ישמע לא קול שופר ולא קול רעם ולא קול רעידת הארץ ולא יפחידו לבות השומעים. הנה נברר שמקור הקול הוא הרוח.

ואחר זה אמר ר׳ סעדיה גאון ומאמר השני למאמרו בסופה ירדופו רצה בזה להעלות על שכלנו איך צוירו האותיות והספירות ברוח ואמר כמו שתראה שיש להסופות תמונות וצורות בהרוח ובכל זה הן משונות ומן הצורות הגופניות יש אשר ארכן יותר מרחבן ויש אשר רחבן יותר מארכן. יש ישרות ויש מורכבות בעגול עם מרובעות ויש אשר תתחברנה עם משולשות ויש עגולות ויש אשר עגולם יכנם כל אחר בחברו וכולן הן תוארי הסופות כן נוכל לשער בנפשנו על דרך הקירוב איך נהיו האותיות והספירות וקמו בהרוח ולפיכך אמר: יוי׳ בסופה ובסערה דרכו 1) ועוד כי הנה יוי׳ באש יבוא 2) וכמו שתאר ארונינו יחזקאל בענין האופנים שהעגולים יכנסו בהעגולים כהכנסת הצנור כן נאספו סופה אל סופה וסערה לסערה ולפיכך נמסר לנו בזמן ידוע שהוא יתרומם ויתעלה כמו שנגלה אל הנביאים באור חיות ואופנים אשר להם תמונות הסובבות כן נגלה להם ברוחות אשר להן אלה התמונות הסובבות כאמרו ויען יוי׳ את איוב מן הסערה 3) וכן מן סערה. 4) וכאשר תבין בשכלך ציור האותיות והספירות בהרוח כמו שתארנו לא יהיה זה רחוק ממך ויקל עליך הבנתו. ואמרו לפני כסאו הם משתהוים רמז בזה שהמלאכים נשמעים אליו וצויו יגיע אליהם וכן כל מקום שנאמר בו השתחויה אינו יוצא מפשוטו.

ומחבר זה הספר קרא להרוח הזאת רוח אלהים חיים כמה שנאמר ורוחי עומדת בתוככם אל תיראו 5) וזאת הרוח הדקה תוליך דברי הנבואה כאמרו רוח יוי אלהים עלי וג׳ 6) ועל ידה נגלו כל

1) נחום א׳, ג.
2) ישעיה ס״ו, ט״ו.
3) איוב ל״ח, א׳.
4) שם מ׳, ו׳.
5) חגי ב׳, ה׳.
6) ישעיה ס״א, א׳.

המופתים להנביאים באמרו במראה ברוח אלהים וזאת הרוח הדקה השנית הנבראה אשר היא לעולם כהחיות לאדם הוא הדבור הנמצא אשר שמע משה רבנו בהרוח וקראה אלהים חיים ועליה נאמרו תואר הקול אשר במזמור הבו ליוי׳ בני אלים [1] והם ד׳ וממנה תבאנה לעולם הדעת והחכמה כאמרו ונחה עליו רוח יוי׳ [2] והיא הנקראת בלשון החכמים רוח הקדש ובת קול. קול יוי׳ על המים [3] קול אדון העולמים על המים] חוק כי הוסיף קול יוי׳ על מים רבים. ואלה הקולות הנזכרים שבע פעמים הם קול אחד ולא שב לזכרם אלא לענינים שונים וכל פעם שזכר קול יחסו אל שם יוי׳ להראות כי הוא קול מן יוי׳ ואמרו אל הכבוד הרעים [4] יהיה כפי מה שאמר זכריה ועמדו רגליו ביום ההיא על הר הזתים וג׳ [5] וזה הקול היא הבת קול אשר זכרו ההכמים ז״ל מפני שבאורו היותר נבון הוא שיולד מן הקול ועליו אמר הכתוב ואזניך תשמענה דבר מאחריך לאמר [6] ולא אמר מלפניך ומחבר הלכת׳ יצירה יהשוב בזה שהרוח היא הדבר הראשון אשר ברא והיא היותר דקה מכל הדקים ובכל זה היותר חזקה מכל החזקים וזה אמרו בהלכה ב׳ רוח מרוח חקק חצב בה רוחות השמים מזרח ומערב צפון ודרום ורוח בכל אחת מהן כאמרו מארבע רוחות השמים בואי הרוח ופחי בהרוגים האלה ויחיו [7].

ומה׳ שנוגע לבאור אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים [8] ראוי לך לדעת שאלה הדברים לא יבואו אלא על דרך הדרגה וזה דעת מחבר הלכת יצירה והיא הדעת הנכונה כי ענין אמרו אף ידי יסדה׳ ארץ היא שהיא תקבל הפעולה אבל לא תפעל כי אין לה

---

1) תהלים כ״ט, א׳.
2) ישעיה י״א, ב׳.
3) תהלים כ״ט, ג׳.
4) שם.
5) זכריה י״ד, ד׳.
6) ישעיה ל׳, כ״א.
7) יחזקאל ל״ז, ט.
8) ישעיה מ״ח, י״ג.

פעולה כלל וענין אמרו וימיני טפחה שמים היא שהם יפעלו כי הם נעו והרחיקו מן הארץ, ואמרו קורא אני אליהם ועמדו יחדיו [1] לא ישחת כי ענינו הוא מה שהיה בכח [יעמד] בכח ומה שהיה בפעולה [יעמד] בפעולתו הנה כולם הם במצב אחד לא ישנו מי בכח בכח ומי בפעולה בפעולה. ולפיכך כשהתחילה התורה באדם אמרה זכר ונקבה בראם [2] ואדם לא ידע עד שיישן ויקח אחת מצלעותיו ואז ידע ואמר זאת הפעם עצם מעצמי [3] ויצירת אדם לא היתה אלא בערב יום הששי ולו יצרם בבת אחת לא השאירו ששה ימים מבלי להגלות וכן דגי הים והשמש והירח וכל הנבראים בששת הימים לא נגלו כולם בבת אחת ולא נאמר כי יוי' הסתירם וגלה כל אחד ביום ידוע וזה מפני שהבורא יתעלה חכם ופעולת החכם אינה נכרת אלא על דרך היותר מחכם ויש תכלית ואופנים בדברים בעצמם אשר לא יתכן שישתנו מטבעם כמו שאי אפשר להחם פשתי העץ באש ולהכותם בפטיש וכמו שאי אפשר לעשות פתילים מן חצץ כי כל אלה הדברים סרי טעם בעצמם. ונקח עוד [למשל] בריאת האדם הנעשית בארבעים יום אם הוא בן או בת וכל בריאתו תגלה בתשעה ירחים אחר זה יצא [לאויר העולם] ואז הוא במדרגת הצמחים ויגדל במקומו עד שיזחל על הארץ ויהיה חיה אחר זה ישאר זמן מה עד שיגדילו רגליו אחר זה יעמוד, עוד זמן מה עד שילמוד דעת. הנה כל זה יהיה על דרך הדרגה. ומה שספר ר' סעדיה גאון ז"ל שהעץ יצמח הוא וגרעיניו יחד ענינו מה בכח בכח ומה בפעולה בפעולה וידוע שפרי העץ לא יצלח אלא אחר איזה [זמן מעט] שיבכרו הגרעינין והם לא יהיו אלא אחר איזה [זמן] והתבונן אל הענב בעת שיחשב ללב בלא [קליפה]. הנה המאמר אף ידי יסדה ארץ מאמר נבוי מה שבפעולה בפעולה ומה שבכח בכח כאשר ירצה יוי' יתעלה יביאם ויפעלו. והיוצא מכל דברינו הוא שיוי' יתעלה נמצא בכל על יד הרוח השנית הדקה על דרך העברה והקרבה וספרי הקדש יקראו

---

1) ישעיה מ"ח, י"ג.

2) בראשית ה', ב'.

3) שם ב', כ"ג.

הרוח השני הדקה כבוד כמה שנאמר מלא כל הארץ כבודו [1]) ועוד ואולם חי אני וימלא כבוד יוי את כל הארץ [2]) ונקראת ג"כ שכינה כפי מה שנאמר וישכון כבוד יוי על הר סיני [3]) ועוד לשכון כבוד בארצנו. [4]) ומחבר זה דספר קראו רוח אלהים חיים כאמרו ורוחי עומדת בתוככם אל תיראו [5]) ובזאת הרוח הדקה השנית יוליך יוי' דברי הנבואה כאמרו רוח יוי אלהים עלי [6]) ועל ידה נגלו כל המופתים הנראים לנביאים. זה הוא עצם לשון ר' סעדיה גאון ז"ל בספר יצירה.

ובאור מה שאמרנו שהחשך העקרי שם להיסוד הוא מפני שתוהו ובוהו וחשך הם שני תוארים ושם. הנה מה שהיה בתוך הרוח על פני הארץ יתואר בתוהו ומה שהיה בתוך הרוח רחוק מעל פני הארץ יתואר בבוהו ומה שהיה בתכלית ההרחקה עד תוך מעמקי הארץ נקרא חשך. ועתה אבאר חלק אחד מזה הפסוק. אמרו והארץ היתה תוהו [7]) ענינו היתה הוהו ואין ענינו כאן היתה כי זה לא יתכן משני פנים האחד שהיתה יכריח הקדמות וזה דעת האומרים כי העולם כלו קדמון וכופרים בחדושו והשני שהיה והיתה סובלים פירוש היה ונהיה ולרוב יעלה על דעת האנשים פירוש היה או היתה מבלי להשגיח על הלשון ושמושה ועל הענינים ואמתתם. ובאור היתה בענין נהיתה הוא כמו שנאמר היתה עלי יד יוי' [8]) וכן כי היתה סבה מעם יוי' [9]) אשר ענינם נהיתה

---

1) ישעיה ו', ג'.
2) במדבר י"ד, כ"א.
3) שמות כ"ד, ט"ז.
4) תהלים פ"ה י'.
5) חגי ב', ה'.
6) ישעיה ס"א, א'.
7) בראשית א', ב'.
8) יחזקאל ל"ז, א'.
9) מלכים א', י"ב, ט"ו.

וכן מאמר שלמה עמיק מה שהיה [1]) רצה בו מה שנהיה יסוד לכל הגופות וכן המאמר מה זה היה לבן קיש [2]) ענינו מה זה נהיה לבן קיש וכמו זה הוא היה יוי׳ כאויב [3]) נהיה כאייב ואין אחר מן אלה המאמרים אשר יהיה עניני היה והרומה לזה הרבה בשפה העברית. הנה ברור ונכון שענין והארץ היתה היא נהיתה וזה יורנו יצירתה והתהדשותה ובריאתה כדי שיהיו ממנה כל הגופית הפשוטים והמורכבים כפי שהבריחה חכמת הבורא יתעלה.

והיה בדעתי להעלים באור זה הפסוק כי יראתי לכתבו מפני רחוקו ועמקי מן שכל ההמון אבל נמלכתי ואבררו למען מי שוזה הבאור יכול לעורר את שכלו ויאירו וישמח בו ויהיה גם לי חלק בשמחתו כמאמר החכם אם חכם לבך ישמח לבי גם אני [4]) ועוד יכרחיני לזה יראת הכבוד להכירת הבורא יתעלה וכדי שיודע חכמתו וצדקתו מתורתו ויהיה לי שכר טוב על אשר בארתי כמו שאמר ידיד יוי׳ צדקתך לא כסיתי בתוך לבי וג׳ [5]) ולא אמר זה אלא מפני שירא לגלות גבורת הבורא ולהראות צדקו.

הנה נברר שהשם חשך ענינו תוהו ובוהו אלא בהיותו מן שתי קצוות ותוך מפני שהרוח המתנשאת על פני הארץ תאיר יותר ממה שאחריה נקרא תוהו והרוח אשר תחתיה הקרובה אל הארץ אשר תחשיך יותר ממה שלפניה נקרא בוהו והרוח המגעת ברחוק עד תכלית התחתית נקרא חשך ולפיכך נאמר והארץ היתה תוהו ובוהו וחשך על פני תהום. ומה שיוכיח שהבורא יתעלה ברא החשך העקרי ושמהו לקיום ההפכים ומקרים שונים היא אמרו יוצר אור ובורא חשך עושה שלום ובורא רע [6]) ונברר בזה הפסוק שהוא ברא האור

---

1) קהלת ז׳, כ״ד.
2) שמואל א׳, י׳, י״א.
3) איכה ב׳, ה׳.
4) משלי י״ג, ס״ו.
5) תהלים מ׳, י״א.
6) ישעיה מ״ה, ז׳.

העקרי ובורא הפכו החשך העקרי כאמרו יוצר אור ובורא חשך עושה שלום ובורא רע. ושם שלום אחר אור ורע אחר חשך כי הרעות הנמצאות בעולם הזה תבאנה מן יסוד העקרי החשך והוא הרע והראיה שהשלום ומיניו יבואו מן האור הוא מאמר התורה וירא אלהים את האור כי טוב [1]) ומאמר שלמה ומתוק האור וטוב לעינים [2]) ומאמר חכמינו ז"ל אלכה בכי טוב [3]) ואמרו כי טוב ענינו שיוי' שם כל טוב תחת ממשלת האור וכל רע תחת ממשלת החשך כאמרו עושה שלום ובורא רע. וזה החשך הוא מן המינים והחמר העולם ליצירת הטבע וכל מה שיכול להכנע למי שהמציאו ומן זה החמר יהיו כל רעות העולם הזה ומומיו. ועתה נבאר איך הורכבו מן החשך הצורות והתמונות להגופות. דע שהקדרות היא מדת החשך העקרי מפני שהוא שחור מאוד בטבע והאור העקרי הוא האור המאיר בטבע והוא האור הלבן והרוח מדובקת בין האור והחשך וברצון היוצר ובחפצו יתעלה נעשתו הצורות והתמונות כמו שיצויר בשחור הדיו בלובן הגליון ועוד שהמחבר בין הדיו והגליון הוא רצון הכותב וחפצו. ומצאנו לנכון לתת לכל זה משל המוני כללי אשר ישיגהו כל בעל שכל והבנה ולא יצטרך ליגיעה רבה. וזה כאשר תראה אדם כותב ראשית כל אשר תשיג ממנו הוא תנועת העט ותראה האויר אשר תבקע בו תנועת העט לצייר האותיות, אחר זה התבונן בשכלך ותדע שהעט לא יכתוב מאומה אלא היד המניעו ואין היא אלא כלי להיד ויעלה על מחשבתך שהיד היא הכותבת אחר זה התבונן בשכלך ותדע שהיד היא כלי יותר קרוב לאדם מן העט ושהיד ג"כ לא תכתיב אלא במחשבת הנפש העוברת ברוח הטבעית אשר בלב בכח המניע עד שתגיע אל הפצה אשר שמה לה למטרה אחר זה התבונן בשכלך ותדע שהנפש לא תעשה זה אלא במחשבת השכל המנהיגה

---

1) בראשית א', ד'.

2) קהלת י"א, ז'.

3) לא מצאנו המאמר הזה בתלמוד בסגנון כזה אבל ענינו נמצא בפסחים א' עמוד א' ובבא קמא ס', ב'.

אל מה שתכתוב והכשרון אשר לשכל הוא הסגולה אשר סגלו בה הקדמון הראשון יתרומם ורשם בו החכמה האלהית ורצון השלטוני המתנועים בו והוא יורה על הראשון ית־ומ׳ זכרו ויוליך את המדב־ים להכירו ולהאמין בו ולדעת שכל מה שנמצא בהבריאה הוא ממנו ויאסף אליו. לכן ראוי למשכיל לדמות ולשער בנפשו מה שזכרנו בענין החשך העקרי הנזכר בפסיק שני מבראשית אשר רמזה אליו התורה שהיא עקר ויסוד והחמר והיולי לכל היצורים הנרכבים מן הפשוטים והנפרדים שהוא כמו הדיו אשר ממנו תתפשט תבנית האותיות אשר בהרכבתן תהיינה למלית והמלות לשורות והשורות לעמורים והעמודים לספר. ואל זה הענין הראה מחבר הלכת יצירה באותיות הנפרדות אשר מהרכבתן נהיו הגיפית ומן הגופות גופות אחרים מן הגוף הראשון והוא הגלגל עד האחרון שבגופות כי אז כלה העצם ונשלם החמר. ועוד תשער ותדמה בנפשך שתנועת העט היא בענין תנועת הטבע והיא המחוגה אשר רשמה בה כמו העט ותנועתו כאמרו חק חג על פני מים וג׳ [1] וזה היה בתכלית הבירור עד שנשלמה כחותיה המחזיקים הדיו שלה ואחרי זה תדמה בנפשך שהטבע הוא כענין היד המניעה את העט ותשער בנפשך שעט הטבע נקרא מחוג ומחוגה כאמרו חק חג על פני מים. אחר זה תדמה בנפשך שהנפש היא הכותבת בכח הטבעי אחר זה תתנשא במחשבתך ובדמיונך עוד מעט ותמצא שהנפש לא תכתוב אלא מה שיחשוב השכל וימריצה אליו. אחר זה תתנשא במחשבתך ובדמיונך עוד מעט ותמצא שהשכל לא יפעל אלא מה שרשמה בו והכריחה אליו החכמה האלהית ואז תדע חכמת הבורא יתעלה המסדרת ורצונו המעריך כל ענין במערכתו ובסדרו המחכם ופעלו הנאמן בכל ענין והערכתו בכל נמצא ונברא. והקש בשכלך הישר משלי מה שתדע מפעלו הנאמן עם מה שנעלם ממך ותוכח לדעת כל מה שתארנו. והקש כל משל עם הנמשל בו מן הנמצאים העליונים

---

1) איוב כ״ו, י׳.

וההתהתונים כי הם חוק הסדר באמונתו ובחזקו אשר אין בו לא הוספה ולא גרעין כמו שאמר שלמה כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע. [1]

וכבר זכרו חכמינו ז״ל דבר הדומה לזה בענין יום מתן תורה והעמדת הר סיני אשר אמרה דתורה וכל העם רואים את הקולות [2] ושאלו איך ראה העם את הקולות אחרי שהקולות יושגו בשמע והמראות בראות והשיבו שהבורא יתעלה הוריד על ההר אש גדול כאמרו וההר בער באש [3] ואחר זה הוריד חשך גדול כאמרו חשך ענן וערפל [4] וזה החשך הוא קדרות בינונית כמו ענן שחור והקולות נגלו ועשו תמונות בענן כמו שיחוט תנועת השפתים באויר וידע העם מה שנחרט בקדיחת האש באויר השחיר כאמרו ויהי כשמעכם את הקול מתוך החשך [5] וכמו זה באר ר׳ סעדיה גאון ז״ל בספר היצירה, והבן עתה איך נהיו הצורות והדמיונות לכל הגופות מן החשך. וזכר ר׳ נסים ז״ל במגילת כתרים הערבית [6] שישראל השיגו הקולות וראום קודחים בתוך הענן והערפל ונגלה להם דמותם וכתיבתם באויר כדרך סדר הדבור ואומר שלפיכך אמר מחבר הלכת יצירה שמן האותיות והן אותיות אלף בית נוצר גוף הגלגל וכל מה שיש בו כי האותיות נעשות קודם כל ואחריהן תבאנה המלות בענין הרכבת הגופות, דע זה, וכדומה לזה אמר ר׳ סעדיה ז״ל בבאור מגלה עמוקית

1) קהלת ג׳, י״ד.
2) שמות כ׳, י״ח.
3) דברים ד׳, י״א.
4) שם.
5) שם ה׳, כ׳.
6) רבינו נסים בן מר יעקב החבר בן מר רב נסים בן שאהין נולד במדינת קירוואן אשר באפריקא הצפונית לפני אמצע מאה השמינית לאלף החמישי ונפטר לערך סוף המאה ההיא. בין הספרים אשר חבר והנודעים לנו רק ע״י זכרונם בקדמונים נמצא ג״כ ספר „מפתח התלמוד״ אשר נכתב בלשון מעורבת לפעמים תלמודית ולפעמים ערבית ולפעמים שתיהן ביחד. ומגלת כתרים אשר יזכיר ר׳ בחיי הוא החלק השני ממנו. עיין בכורי העתים לשנת תקצ״ב דף נו״, וכו״.

מני חשך ויוצא לאור צלמות [1]) ירצה בו הוציא המחודשים מן החשך אל האור כלומר הנחיל להם תואר המציאות ועלו מן מעמקי זה דחשך. יתברך מי שפתח העינים [לראות] אלה הדברים הנכתרים ולו השבח כמו שהורה לו ידידו ואמר אודך על כי נוראות נפלאתי ו"ג. [2]) וזה יבטל דעת מי שאמר שהיסור קדמון ואין לו סוף וכבר בארנו שהוא נברא בעת שנבראו הגופות ממנו וכמו כן יבלה. והראיה לזה הוא מאמר הכתוב קץ שם לחשך ולכל תכלית הוא חוקר אבן אפל וצלמות [3]) ורצה בו היסוד המחשיך. והיותר ברור ממה שקדמנו בענין האור והחשך אשר על פני תהום הוא מאמר איוב חק חג על פני מים עד תכלית אור עם חשך [4]) הנה הראה בזה שהאור והחשך נבראו מן הבורא יתעלה ויכלו בכלות העולם.

ודע שבזה הענין תעו האמגושים ודמו שהאור והחשך הם שני אלילים כבירים קדמונים והסבה לזה הוא מפני שראו שהטובות תבאנה מן האור והרעות מן החשך והן שני ענינים הנמצאים בעולם היה ויחסו כל ענין ליוצר אחר ויוי' ישמרנו מהרעה הזאת כי בארנו מאמר התורה שהאור והחשך נבראו ונוצרו מן בורא אחד יתעלה, והשומע אלה השתי דעות לא יכחיש שהחשך והאור נבראו בראשונה כשני יסודות למציאת הטוב והרע אבל יכחיש דעת האומרים שהם שני אלילים בוראים.

ומה שאמרתי שזה החשך הוא העקרי והוא מין המינים והחמר זה הוא להבדיל בינו ובין החשך אשר אנחנו רואים כי הוא איננו עקרי אך העדר אור השמש כי כאשר יתעלם אור השמש מעל פני הארץ יחזור החשך ויתפשט בהרחקתו מעט מעט עד שתחשך הארץ וזה יראה לחוש. וראיה לזה אמרו ויהי ערב ויהי בקר יום אחד וכן יום שני ושלישי [5])

1) איוב י"ב, כ"ב.
2) תהלים קל"ט, י"ד.
3) איוב כ"ח, ג'.
4) שם כ"ו, י'.
5) בראשית א', ה', ח', י"ג.

ואחר זה נאמר וה ו למאו ות ברקיע השמים להאיר על הארץ [1]) מזה החשך העקרי וכמו כן נאמר בכוכבים להאיר על הארץ [2]) מזה החשך העקרי. הנה החשך הנמצא מן לילה החמישית הוא רק העדר אור השמש בלבד וההעדר איננו דבר כי היא לא נמצא בתחלה. הנה נברר שהמאמר וחשך על פני תהום היא החשך העקרי והוא החמר הנפעל לקבלת התמונות והצורות ובזה נגרע קצת מומו והאיר קצת אפלתו ונגע בהנפעל קצת שכונו ונגלה לעינים קצת מעמקיו. ומה יפה ונכון מה שאמר איוב בזה הענין בלשון צחה ונקיה מגלה עמוקות מני חשך וג׳ [3]) כי פתרון חשך וצלמות הוא אחד וזה הראות הנמצאים מהגופות והמקרים מן מעמקי החשך וזריחת מעמקי הצלמות בהגלותם לעינים. וזה חכמת החכם יתרומם המברר חכמתו אשר אין עליה סתירה כאמרו חכם לבב ואמיץ כח מי הקשה אליו וישלם. [4])

וכבר השיג ר׳ סעדיה גאון ז״ל על חאוי הבלבי [5]) בלשון ערבית ופתר בהשגתו והארץ היתה תוהו ובוהו וג׳ כמו שזכרנו. והסבה למה שכתב השגתו בלשון ערבית היא כי חאוי הבלכי הלך אחר דעת האמגושים והתחיל להרוס את התורה ור׳ סעדיה השיג עליו ולא היה יכול להפיץ השגתו ברבים אם היא נכתבה בלשון עברית. והתבונן אל זה ותוכח לדעת שההעדר איננו דבר ולא ענין נמצא ולא איזה עצם ותדע האמת אם ירצה יוי׳ יתעלה. וכבר הסיר הבורא יתרומם שמו הספק באמרו אני יוי׳ עשה כל אלה [6]) ורצה בו שהוא עושה הדברים והפכיהם. הנה נברר מדברי הנביאים שיוי׳ ברא ההפכים ואינם העדר כי ההעדר איננו דבר.

---

1) בראשית א׳, ט״ו.

2) שם י״ז.

3) איוב י״ב, כ״ב.

4) שם ט׳, ד׳.

5) שם הפושע הזה כפי שיכתבהו ר׳ בחיי ז״ל „חאוי" יהיה בערבי שם הפועל ויהיה הוראתו „אסף" אבל לפי הכתיבה שאנחנו רגילים לראותה עד היום אין לו ענין כלל. עיין «Revue des Etudes Juives» חלק י״ז דף שי״א.

6) ישעיה מ״ה, ז׳.

ועתה נבאר ההבדל בין האור העקרי והחשך העקרי ובין החשך המקרי והאור המקרי והוא שהאור העקרי והחשך העקרי הם עצמים קימים בנפשם והאור והחשך אשר אנחנו רואים הם מקרים וקיומם בלעדם א״צה בו שאור השמש מקרה הדבק בגוף השמש וזה החשך אשר אנחנו רואים הוא העדר לזה האור אשר הוא אור השמש הנה ההבדל ברור הוא כי המקרה וההעדר אינם גופים כמו העצמים הגופניים הקימים בעצמם.

והדבר היותר נפלא הוא שיש מי שחשב את התורה למין ספר מלכותי ולמין כפר מוסרי אבל לא לספר שכלי ולא ידע שהתורה שרה זרועה לשכל ובית ההכמה ומסתרי החכמה הנעלמים מונחים בה ומה שהיא דק ועמוק לשכל האנושי ימצא בה מקומו ומי שיבקש ויגע ימצא מבוקשו בנוי בה עד שיגדל בנפשו הכבוד לגבורת התורה כאמרו יוי׳ חפץ למען צדקו.[1] ולפיכך אמר שלמה ע״ה חכמות בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה[2] והיותר נכון ממה שנאמר בבנתה ביתה הוא ש״צה בזה האות בית אשר ממנה התחילה דתורה והיא פתיחת אותיותיה וראשיתה וצורתה כצורת בית בנוי המוקף במה שיש בו והפתוח מצד אחד ועניגה שהיא שנית להראשון יתרומם ויתעלה. ובדומה לזה פתח גם כן מחבר הלכת יצירה ואמר בשלשים ושתים נתיבות פלאות חכמה[3] כי לפי דעתו כל פלאות החכמה באלף בית וממנו ומכל הקבלות נגלה גוף הגלגל וכל הגופות אשר בו והבית היא יכור פתיחת התורה הקדושה ולכן היתה אות הראשונה מהמלה הראשונה כהפסוק הראשון מספר בראשית אשר הוא מקור כל הדיעות וההכמות ולפיכך אמר שלמה חכמות בנתה ביתה ירצה בו הבית ואחר זה אמר חצבה עמודיה שבעה מפני שהפסוק הראשון מבראשית נבנה משבע מלות אשר יהן כ״ח אותיות שבעה כפול בא״ב״עה כמספר רבעי הלבנה ומספר אותית אלף בית ג״ב כ״ח עם השבע בזויות

1) ישעיה מ״ב, כ״א.
2) משלי ט׳, א.׳
3) הלכה א׳.

ארצה בו בג"ר כפר"ת והאלף לא נחשבה במספרן כי היא היסוד המירה על היוצר יתרומם ויתנשא ולכן לא תמצאנה שתכפל על עצמה ותתחלק, וכמו כן מספר התמורות הנמצאות בעולם הוא ג"כ כ"ח שבעה כפול בארבעה ארצה בו עת ועת [1]) וכן השבוע הראשונה מן הבריאה הוא במספר שבעה ימים והראשון למועדים שבעה ימים והוא חג הפסח ואחריו חג השבועות בסדר שבע שבועות ואחריו החדש השביעי [2]) אשר בו הרבה מצות לישראל ולפיכך נקרא ירח האתנים [3]) ועוד בשנה השביעית שמטה ושבע שמטות יובל אלה השבעה הזמניות אשר בתורה ולולא שנאתי האריכות הייתי מביא כל השבעה אשר בתורה ובשכל אך מה שאנחנו מביאים יספיקו למי שירצה להשיגם.

וכבר נתן דוד ע"ה שבעה תוארים להחכמה הראשון שהיא תמימה ושלמה ונכה מכל מום ומן כל שברון ועקשות ואמר תורת יוי' תמימה [4]) אחר זה אמר משיבת נפש [5]) ירצה בו שהיא תשיב את הנפש למקים אשר ממנו יציאתה וביאתה, אחר זה תארה שהיא קימת ונאמנת ותפתח שכל הכסילים והפתאים ואמר עדות יוי' נאמנה מחכימת פתי [6]) אחר זה תארה שאמריה ועניניה ישרים ומשמחים את הלב והשכל כאמרו פקודי יוי' ישרים משמחי לב [7]) אחר זה תארה שהיא ברה מכל לכלוך וטנוף ושהיא מאור עינים ואמר מצות יוי' ברה מאירת עינים. [8]) אחר זה תארה שהיא ראשית חכמה וראשית לדעת הבורא יתרומם וטהורה מכל ספק וקיומה לעד ואמר יראת יוי' טהורה עומדת לעד [9]) ופתרתי

---

1) קהלת ג' מפסוק ב' עד ט' ישנן כ"ח עתות שונות.
2) במדבר כ"ט, א'.
3) מלכים א', ח, ב.
4) תהלים י"ט, ח'.
5) שם.
6) שש.
7) שם ט'.
8) שם.
9) שם י'.

כאן יראת יוי' בראשית חכמה וראשית דעת על דרך שנאמר ראשית חכמה יראת יוי' [1]) ועוד יראת יוי' ראשית דעת. [2]) ואחר זה תארה שכל משפטיה אמיתים וישרים מן הראשון עד האחרון ואמר משפטי יוי' אמת צדקו יחדיו. [3]) אחר זה תארה שהיא יקרה ונבחרה מזהב טהור ומפנינים יקרים ושהיא מתוקה מכל מתוק ונחמדה מכל חמרה ואמר הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש ונפת צופים [4]) ואמר עוד טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף [5]) והיא אמרה על עצמה טוב פריי מחרוץ וג'. [6]) אחר זה אסף כל השבעה תוארים ויחסם להבורא יתרומם ואמר תורת יוי' עדות יוי' פקידי יוי' מצות יוי' יראת יוי' משפטי יוי' הנחמדים מזהב ומפז רב הנה כל השבעה תוארי החכמה שבים אל תורת יוי' ותואריה ועליהם אמר עוד אמרות יוי' אמרות טהורות וג' [7]) ועוד אתה יוי' תשמרם תצרנו [8]).

והיותר נפלא הוא שמי שיתפלסף או יקרא איזה דבר מן הידיעות יחשוב את התורה לספר מלכותי והמדברים יחשובוה לספר מוכרי ואחד מן המחוקקים יקראנה שמעית בענין שאיננה מכילה הדברים השכליים. ואנחנו יודעים שכל הדברים הנמצאים בתורה הקדושה הם שכליים אך אין ביכלתנו להוציאם ממנה כי בחותינו ילאו [להשיג] חכמתה והראיה לזה שאם נבקש בה איזה דבר באופן המושכל יעלם מאתנו אבל אם נרבה לחקור ולחפש אחריו נמצאנו באופן יותר שלם כמו שהוא בשכל ובמחשבה. ה:ה ברור הוא שאם יכתר מאתנו איזה דבר מן התורה הוא רק מסבת חולשתינו והיא איננה לא שמעית ולא מלכותית בלבד אלא כל הדברים השכליים והעמוקים

1) תהלם קי"א, י'.
2) משלי א', ז'.
3) תהלים י"ט, י'.
4) שם י"א.
5) שם קי"ט, ע"ב.
6) משלי ח', י"ט.
7) תהלים י"ב, ז'.
8) שם ח.

מינחים בה רק אין ביכלתנו להוציא אלה שני הדברים מן יסודי השכליים ופרשיות הוקיה, ומי שאמר שהתורה היא שמעית כאלו אמר חדלו מלבקש מפני שאין לה מוצא בשכל לסבות מאמריה אבל להמצות המעשיות יש אופנים בשכל אשר אין אנו יכולים להוציאן ונקח אותן על דרך הקבלה ולו יכולנו לקחתן על דרך השכל והחקירה היה יותר רצוי ויותר נעלה להדרת התורה ולכבודה בנפשנו וגם אצל הבורא יתעלה יהיה יותר רצוי אם נקח ענינו התורה בדרך החקירה ותוכחות השכל מקחתנו על דרך הקבלה וכל אחד יקבל מחברו כי זה הוא דרך הקבלה עד הראשון אשר לא לקחה בקבלה וזה הנביא ע"ה אשר ידע כל סבותיה וכגולתיה מן הבורא יתעלה. ומבלעדי זה כבר הכריחנו התורה להקור בעומקה ולדעת כבתה כי זה הוא דעת יוי וכל היוצא ממנה מיכודות השכליות באמרה וידעת היום והשבת וג׳ [1]) והיודע ומכיר את בוראו בדרך החקירה חשכלית מן השכל ומן התורה יקל עליו שאר החכמות. לפיכך לא יאות למשכיל ובעל בינה לעזב את החקירה ולהשליכה ולהשען על הקבלה אלא כשילאה מלחקיר ומלהיכיח מן המושכל על הנכתב ומן הנכתב על המושכל. ונשאל מאת יוי׳ יתרומם שמו להישיענו ולעזרנו במבוקשנו ברחמיו ובישועתו כמה שנאמר עזרנו אלהי ישענו וג׳. [2])

פרק רביעי.

ראוי לך לדעת שבאמת הנפש היא האדם והוא מאומה בלעדה מפני שבאמת האדם היא תמונה רוחנית ושכל טבעי ולא מה שיראה לעינים בצירתו החצונית ובאמת האדם הוא מה שיצטיין בנפש שכלית ומה שאין בו נפש שכלית מן הנמנע שיהיה בעל שכל

---

1) דברים ד׳, ל"ט.

2) תהלים ע"ט, ט׳.

ואז הוא דומם או חיה מפני שיסודו מחשך בטבע ולא יאירהו אלא כפי מה שיקנה מתוארי גופנים ורוחניים מן איזה מינים שיהיו והאדם מורכב משני עולמות מפני שיש בו מן העולם הרוחני העליון וזה השכל והנפש ויש בו מן העולם השפל הגופני וזה הגוף וכל מקריו. וגופו דומה לגוף הגלגלי הטבעי ורוחו דומה לרוח הגלגלי וחדירת כחות נפשו בגוף הוא כחדירת כחות הנפש הגלגלית בגלגל ונפשו קודמת לגופו כהקדמת נפש הגלגלי להגלגל ולפיכך תודיענו התורה הקדמת מציאת הנפש על מציאת הגוף כמה שאמר ידיד יוי' אחור וקדם צרתני ותשת עלי כפכה [1] ואמרו אחור רצה בו הגוף. וכבר בארנו עניני אחור וקדם בספרנו המכונה ספר ההערכה [2] ונתנו שם שני באורים הראשון שרצה בו האדם הנברא באחרית הבריאה והמוקדם ברצון האל טרם יצירת העולם והשני שרצה בו מציאת הנפש הקודמת למציאת הגוף ושם הארכנו בביאור זה הפסוק ומי שירצה יבקשנו שמה ועתידים אנחנו לבארו בפרק אחר בזה הספר בעזר האל. והגוף יתחלק לשני חלקים לגוף הנראה לחושים והוא הנגלה כולו ולמותר הוא לתת ראיה עליו ולגוף אחר הנעלם מן החושים אשר נקראהו גם כן עצם גופני ואלו שתי הנפשות הגופניות הן הנפש הצמחית והיא הגוף הנעלם באדם ולא תודע אלא בהוספה ורביה וכליה והבלה והדומה לזה והנפש החיונית הנעלמה ג"כ באדם ולא תודע אלא בהעברת הגוף ממקום למקום מפני שמדת הנפש הצמחית הוא לנוע תנועה מקומית כמו העץ הנע במקומו והגדל במחוזו ולא יעבור ממקום למקום ומדת הנפש הרוחנית היא לעבור ממקום למקום והיוצא מדברינו הוא שהגוף יתחלק לשני גופות האחד מוחש והשני מושכל. והנפש השכלית תקשר באלה השתי נפשות אשר הן באמת גופה המתפשט והמושכל ואלה שתי הנפשות נצרכות למזון הצמחי לנפש הצמחית והחיות לנפש החיונית אבל מזון הנפש השכלית הוא הדעת ולא בלעדה. ואם הנפש השכלית

---

1) תהלים קל"ט, ה'.

2) הספר הזה לא הגיע אלינו עד היום.

בעלת חכמה השתי נפשות סרות למשמעתה בצניעות ובגבורה אשר הן מדותן הטובות ועצם השתי נפשות יתחלף בעצם הנפש השכלית ארצה בו שמדותן הרעות תתחלפנה בארבע מדות טובות הנזכרות למעלה הסבלות תתחלף בחכמה אשר לנפש השכלית רבות הלב והעצלות בגבורה וכח ההגיון ואמיתת המחשבה אשר לה ותתחלפנה מן הנפש הצמחית התאוה והגאוה העגבות והעזות ההוללות והכעס והדומה לזה בצניעות וענוה והכנעה ואם תהיינה שתי הנפשות בעצה אחת עם הנפש השכלית לעשות הטוב ולהשען על החכמה אשר בנפש השכלית תתקשרנה אליה ותהיינה מאושרות עמה בעולם הבא בהשארה וקיום ואם היא ארצה בו הנפש השכלית תטה אחר החוש תחת הטות החוש אליה ותמשך אחר הנהגתן בשכל אשר בה חכמתה ותבונתה תתחלפנה בסכלותן ומדותיה הטובות במומן ומדותן הרעות ותאבד על ידן והן תאבדנה עמה בעונש ובגערה. זה הוא מאמר כללי ועתידים אנחנו לבארו למטה בעזר האל.

פרק חמישי.

דע כי שמעתי מאמר מבחירי המוסלמאנים וראש חכמי המדברים ובכן הוא שלם בחכמה וחזק בשכל ובאמונה אשר הציע ואמר שהשכל והדעת לא ימצאו בזאת הצורה האנושית אלא באסיפת שלמותה. ובחיי אשבע שזה מאמר רצוי רחב ונחמד. אבל צריכים אנחנו לאמר כי כאשר נקרא איזה דבר שלם יתחלק מן ההכרח לחלקים ולולא זה אין בו שלמות ולא חלקים וידוע שהחלקים הם הנבדלים מן הדבר השלם ומבלעדי זה לא יקראו חלקים; וראשית החלקת זאת השלמות האנושית הוא החלקתה לגוף ולנפש. הנה אין ספק אצלנו שהשכל ברצותו להשיג איזה דבר על דרך נפרד יבדילהו מן בלעדו ויסירהו ממה שמחובר אליו ואחר זה ישיגהו על דרך נפרד בעצם המפריד. כי כמו שהחוש לא ישיג דבר נפרד ופשוט כן השכל לא ישיג דבר מורכב ועב אם לא יבין עניניו ויבחנם ויסיר

כל ענין מהם וישימהו נפרד בעצמו ורק אז ישיג כל ענייניו על דרך נפרד ולפיכך ראוי שנחלק שלמות האדם לגוף ולנפש. וקודם כל דבר צריכים אנחנו לבקר אחרי יסודי הגוף ואם נמצא בם שכל ודעת נוכל לדעת׳ שבגוף המורכב יש תו מיסודיו ואליהם יתיחסו ואם לא נמצא זה נראה שהשכל והדעת לא יחדלו מלהתחדש מן שלשה חלקים אם מן הגוף בלבד או מן הנפש בלבד או מאסיפתם ביחד. ונאמר בזה מה שאמר אחד מן החכמים והוא שהגוף מת בטבע וחי במקרה וזה לשון החכם „אנכי התבוננתי אל זה העולם בצורתו מחפצי לדעתו ולחקור אחריו ומצאתי שזה העצם הגופני אין בו מאומה מן החיים אלא במקריו ומה שאין בו חיים מן הנמנע שיהיה בעל שכל ודעת כי מצאתי שיסודות העולם בתחלה יפלאו במה שיבקשו השפלה וכל מה שהוא דק וקל במה שיבקש הרמה וכל מה שהוא עב וקשה במה שישקע בשפלה. אחר זה מצאתי שתנועת הגלגלית תחלק יסודי העולם לארבעה והם האש והאויר המים והעפר. אחר זה התבוננתי אל אלה הארבעה יסודות ומצאתי שהם ינועו בטבע ולא ברצון החפשי ועוד שתנועתם הוא תנועת עורון ומות ולא תנועת שכל וחיים. אחר זה מצאתי שהדברים הנבראים מאלה היסודות הם בעלי חיים ושכל ונפלאתי איך נהיו הדברים המתים הסכלים יסודות לדברים חיים ושכליים. אחר זה אמרתי בנפשי אולי אלה היסודות בהתאספם ובהמזגם בגופות החיים המדברים יחדשו בם חיים ושכל אבל שבתי אל לבי ואמרתי איך יסבלו השכל והחקירה שממזיגת מות במות יולד חי או שממזיגת סכלות בסכלות יבוא בעל שכל הנה ההכרח קראני [לבקש] עד שמצאתי שזה השכלי החי אינו מיסודי העולם הזה ארצה בו עולם המציאות וההפסד ועוד שהוא זר ונכרי אליו ויבוא מן העולם העליון וישוב אליו אם יזדכה בעולם הזה כי לולא זה איך תהיה המות מקור החיים או איך תהיה הסכלות מקור השכל והוכרחתי לדרוש ולחקור אחר זה השכלי החי ומצאתי שהוא הנפש היורדת מן עולם השכל והיא חיות העולם ותנועתו ותבקש לזכך כל מה שהוא זך בעולם הזה״ אלה הם דברי החכם הזה. ואם הדבר כן ברור הוא שהגוף מת בטבע ואין בו חיים לא בשלמותי

ולא בתנועתו הנעשות בלעדו והוא הנפש ועל זה הדרך לא יפלא שהגופות ישובו אל יסודותיהם אשר באו מהם אם הם הצליחו בדעת האמתית ובעבודה הטובה כמו שאמר שלמה ע"ה וישב העפר על הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה [1].

פרק ששי.

כבר הראינו שיש לאדם שלש נפשות ואחרים יקראו אותן שלשה כחות והכתוב פעם ייחס הנפש אל החיה ופעם ייחסנה אל האדם וסבת זה היא מפני שנפש שם משותף כללי לכל השלשה כחות כאמרו אשר בידו נפש כל חי [2] ארצה בו כל החיות והאנשים ובאמרו ורוח כל בשר איש פרט הרוח האנושית. ודע שאין הבדל במדות הנפש והרוח בין התורה ובין בעלי החכמות החצוניות אלא ביחס ולא בענינים מפני שמה שאנחנו מיחסים אל הרוח הם מיחסים אל הנפש הנה אין הבדל בינגו ובין אלה מהם אשר הצדק אתם בענינים כי הם כולם מיחסים המדות השכליות והידיעות האלהיות והכחות הגופניים אשר בשני חללי הלב הימין והשמאל אל הרוח והכתוב להפך זה באיזה מקומות ולא בכולם מפני שהוא מיחס הכחות הגופניים אל הנפש כאמרו כי הדם הוא הנפש [3] ועוד אך בשר בנפשו דמו [4] והענינים השכליים האלהיים אל הרוח כאמרו והרוח תשוב אל האלהים וג' וכלל הדבר הוא שהנפש אצל הכתוב באיזה מקומות גוף ולא הרוח ואלה יחשבו שהרוח גוף ולא הנפש הנה ההבדל הוא ביחס אבל לא בענינים וכלל הדבר הוא שנפש שם משותף ולפעמים הכתוב ישתמש בה לענינים אלהיים ויבארה על דרך כלל ארצה

1) קהלת י"ב, ז'.
2) איוב י"ב, י'.
3) דברים י"ב, כ"ג.
4) בראשית ט', ד'.

בו שהוא יכלול בנפש מדות השלש נפשות אם הן כולן בעצה אחת לעבוד את הבורא בדעת ובמעשה וראיה לזה מאמר דוד ברכי נפשי את יוי׳ [1] וכאלו אסף הרוח השכלית והשתי נפשות האחרות ויחזק זה מה שאמר אחריו וכל קרבי את שם קדשו [2] ורצה בו כל הנפשות והכחות אשר בכל האברים. וכבר אמר בן סינא בבאור מלת נפש שהיא שם משותף לאדם ולחיה ולצמח ובענין אחר שתף האדם ומלאכי השמים וזה כמו שאמרנו שהכתוב יבאר מלת נפש על דרך כלל לשלש נפשות ואם יזכיר הרוח לבדה כונתו הרוח האלהית בלבד. ואל יתעה אותך מאמר קהלת ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ [3] כי אין כונתו רוחות הבהמות מן הבקר אלא נפשות האנשים הדומות לבהמות כיז לא חכם ולא כסיל מסופקים שנפשות הבהמות למטה מן הארץ אבל רצה בזה נפשות אנשים הנבערות מדעת וממעשה אשר היו במצב הבהמות והתעטפו ברעות הנפשות הגופניות ולכן אמר ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ כמו שעתידים אנחנו לזכרו בפרק הנפשות הרעות בסוף הספר ממאמרו ירמיהו ע״ה וסורי בארץ יכתבו [4] ויוי׳ ישמרנו מלסור מן עבודתו ומן הדעת והמעשה אשר לזה בראנו.

פרק שביעי.

ועתה ברצוננו לבאר דרך השארת הנפש אחר הגוף בראיה ברורה ונאמר הדברים המורכבים מן היסודות ישובו אל יסודור,והם והנפש ג״כ תשוב אל יסודה וכבר יתאחד מאמר החכמים אשר הצדק אתם עם משפט החקירה הנכונה שכל אחד מן הכחות הנאספים כאשר יתפרד ישוב בלתי ספק אל עצמו ואל יסודו וכן המרה הצהובה

---

1) תהלים ק״ג, א׳,

2) שם.

3) קהלת ג׳, כ״א.

4) ירמיה י״ז, י״ג.

תשוב אל האש והדם ישוב אל האויר והטחול אל המים והמרה השחורה תשוב אל הארץ מפני שהמרה הצהובה חמה יבשה כטבע האש והדם חם רטוב כטבע האויר והטחול קר רטוב כטבע המים והמרה השחורה קרה יבשה כטבע הארץ, הנה כשיתפרדו אלה הארבעה כחות ישובו בלתי ספק אל יסודותיהם ולפיכך כל המורכב מהם ישוב אליהם אך אחרי שמצאנו באדם כח חמישי הנעלה על אלה הטבעיים והוא הכח השכלי אשר בו הבחינה והמחשבה והחכמה וההקירה לכל תכלית ידענו שיש לו ג"כ עצם אשר ישוב אליו כהשבת שאר הכחות אל יסודם. ועוד מצאנו שזה הכח החמישי יצייר בנפשו כל הדברים ויזכרם וידרוש אחר איכות עצמם החצונית ואיך יסוב המצב אם יגרע הגוף או ירבה או יעבור ממצב למצב ידיעות הנפש לא תעברנה עמו ולא תחלשנה בחולשתו. ואל יחשוב החושב בראותו חולה אנוש אשר אין בכחו להביא דבר מה בנפשו שזה מחולשת הנפש השכלית ואיננו רק ממחלת הכלים הגופניים וחולשתם למסור חפציהם בנפש. דע זה. ומפני שהטרחה והיגיעה תלבנה אחרי הגופות לחלוש לבן הוכחנו ממה שמצאנו שהנפש בעזבה את הגוף תשוב אל יסודה ועצמה אשר ממנו באה היא וחכמתה ולא תעזבנה הידיעות רק תהיינה יותר ברות וזכות מאשר היו בעת שהתחברה עם הגוף מפני שהוא לה כמסך המסתיר אורה וידיעתה ולו היה כמו שאמר האומר שהנפש תכלה בכלות הגוף לא כתבה התורה המות עליה באבדון גופה ועוד לו תכלה הנפש ותהיה לאין בקשת רחמים על המתים והתפלות בעת קבורתם וההליכה על קבריהם תהיינה שחוק והבל ולעג אחרי שאין במו תועלת למי שבלו ואבדו והיו לאין וגם אין במו תועלת למבקש רחמים עליהם ולמתפלל בעת קבורתם ולהולך על קבריהם ובכל זאת אין עם אשר לא יעשה זה וכולם יאמינו בהשארת הנפש אם בידיעה או בקבלה. ואחרי שמצאנו שהמות גזרה מאת יוי' הסבה המצלת את הנפש ממנה היא שהחכם לא יהרים מה שבנוי רק יוציאו במצב אחר מפני שהחכם לא יתיץ מה שבנה ולא יפתח מה שקשר אלא מפני שיעדם לענין אחר ולו בנה ההרוס כפי מה שהיה בתחלה בלא הוספה ולא גרעון פעולתו הבל והיוצר יתרומם ויתעלה נעלה מלעשות דבר

הבל הנה אבדנו במות חכמה והשבתנו לחיים אחרים אשר הם חיי העולם הבא חכמה והדומה לזה הוא שהפורט על פי הנבל יפתח מיתריו מן הדרך הראשון אחר שהשיג מטרתו ואחר זה ישוב ויקשרם על דרך אחר וכל פעם שיפתחם ויקשרם הוא בחכמה ולו פתחם וקשרם בלא חכמה פעולתו הבל ועוד כי ראינו שהדברים המיוסדים על ארבעה יסודות כמו הזרע הנזרע לא יצמח ולא יהיה יפה מאשר היה רק בהשחתת גופו והוא הסבה לגדילת עצים מהודרים ופרחים הנותנים ריח כמו האגוז והתמר והרמון והדומה להם הנה השחתת גופו חכמה והשבתו ג"כ חכמה וזה יורנו שהשחתת גופנו הוא סבה וחכמה למציאתנו בצורה אחרת רוחנית מזהרת כמו המלאכים הרוחניים הקרובים אל יוי' תחת זאת הצורה העבה הנתכת והנפסדת וכל זה ג"כ חכמה. וכבר אמרו הנביאים ז"ל וגם החכמים כמו זה. ישעיה אמר אז יבקע כשחר אורך וארכתך מהרה תצמח וג' 1) ורצה בזה אם תהיינה מדותיך כמו שתאר הנביא קודם זה הלא פרס לרעב לחמך וג' 2) אז יבקע כשחר אורך וארכתך מהרה תצמח והלך לפניך צדקך כבוד יוי' יאספך אליו כלומר אל המלאכים אשר לפניו כאמרו וכבוד יוי' יאספך ולא יתכן שיהיה עם המלאכים אשר לפני יוי' עם זה הגוף המורכב הנמצא והנפסד הנה ברור הוא שיהיה בצורה אחרת הדומה למלאכים. וכמו זה אמר הכבוד בשם יוי' ליהושע בן יהוצדק הכהן הגדול אם בדרכי תלך ואם את משמרתי תשמר וגם אתה תדין וג' 3) והראה בו אל המלאכים העומדים לפניו וזה אמרו בין העומדים האלה 4) ותרגם התרגום בין שרפיא האלין. וכמו זה אמר יוי' לירמיהו ע"ה אם תשוב ואשיבך לפני תעמד ואם תוציא יקר מזולל כפי תהיה 5) וענין

1) ישעיה נ"ח, ח'.
2) שם ז'.
3) זכריה ג', ז'.
4) שם.
5) ירמיה ט"ו, י"ט'.

זה הוא אם תשוב אלי זך ונקי אשיבך ולפני תעמוד. ולתוציא יקר מזולל שני ענינים האחד אם תשים הסכל למלומד ותודיעהו מה שידבקהו אלי לפני תעמוד בצורת מלאך והשני אם תזכה את נפשך היקרה והנחמדה מן הגוף הנבזה והשפל בעשיית המצות והרחקת המרי לפני תעמוד ורצה באמרו יקר הנפש ובאמרו זולל הגוף הסכל ובאמרו כפי תהיה חסרה מלה אחת וכאלו נאמר כפי תבונתה תהיה כלומר כמו שהיתה נפשך טהורה וזכה כן תהיה בשובה ראויה לעמוד לפני מפני שמשפט הפקדון הוא להמסר לבעלו כמו שהיה בעת אשר הפקד והנשמה היא פקדון יוי׳ יתעלה ויתרומם כמו שאמרו החכמים ז״ל ועל נשמותינו הפקודות לך. 1) והנשמה תשוב למצבה היותר נעלה כאמרו והמשכילים יזהרו כזהר הרקיע 2) וזה מציאתנו על הדך יותר טוב ויותר נעלה כאשר אנחנו עתה והוא שנסתכל באור יוי׳ ונתענג בטובו הזך ונהיה חפשים מצרכי הגוף כמו האכילה והשתיה והדומה להן כמו שנאמר מה רב טובך אשר צפנת ליריאיך 3) ורצה בזה טובו הצפון אשר הכין לחוסים בו מפני שהוא יותר שלם ונבחר מטוב העולם הזה אשר נגד בני אדם כי טובו הצפון הוא שכלי ורוחני וטוב העולם הזה הוא חושי וגופני וכאלו נאמר שטובו הצפון נבחר מטובו הגלוי אשר הוא נגד בני אדם. ואחד מן המפרשים אמר שטובו הצפון אשר הזכיר הכתוב לחוסים בו נאמר לימות המשיח וענין אמרו נגד בני אדם הן התוכחות אשר תהיינה לעמים בראותם מה שגנז יוי׳ להמחזיקים באמונתו. ולפי דעתי הפירוש הראשון יותר נכון. וכן אמרו החכמים ז״ל שהצדיקים יהיו כמלאכים ואור השכינה יקום להם במקום האכילה ויהיו חפשים מצרכי הגוף וזה לשונם העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה וג׳ 4) והביאו ראיה ממאמר הכתוב ויחזו את האלהים ויאכלו 5).

---

1) ברכת מודים.
2) דניאל י״ב, ג׳.
3) תהלים ל״א, כ׳.
4) ברכות י״ז, א׳.
5) שמות כ״ד, י״א.

פרק שמיני.

בענין שמות הנפש. דע ששמות הנפש מפוזרים ועניגם סודות נעלמים וכאשר תרצה להוציאם ממסתריהם ומבניניהם תמצא עקבות ענינם מהם ובהם. ושמות הנפש הגלוים במקרא מלבד הנסתרים בו הם עשרה במספר כפי עשרה הענינים הנמצאים בם והם מפוזרים ואספתים ממקומותיהם וזה מספרם:

א.) נר.
ב.) נשמה.
ג.) יחידה.
ד.) חיה.
ה.) נפש.
ו.) רוח.
ז.) כבוד.
ח.) עלמה.
ט.) שולמית.
י.) מחולת המחנים.

והביאור אשר אנחנו נותנים לעניני אלה העשרה שמות הוא בגזרותיהם ומקומותיהם. הראשון נר הוא בענין השפעת אור היוצר יתרומם ויתעלה וזה היא הנדיבה הנמצאת בעצם שלו הבוראת בלי כלי ובלי אמצעי ארצה בו בלא זמן ובלא מקום והיא כמו הנר הנדלק על ידי המאיר הגדול כאמרו נר יוי׳ נשמת אדם [1] והיא השכל הרוחני הבא ממנו אל בני אדם ובו יכירו אותו. והשם השני נשמה וענינו כאשר הגיע לבני אדם הנר מן היוצר ארצה בו מן אור הבורא היה להם לנשמה ונהיתה אליהם התחברות נר האור מן המאיר הגדול כאמרו נשמת אדם [2] ומזאת ההתחברות אשר הוא מאור הבורא יתעלה

---

1) משלי כ׳, כ״ז.
2) שם.

יהיו לאדם הדעת והחכמה והחיים הנצחיים כאמרו כי עמך מקור חיים באורך נראה אור [1] הנה ענין אורך הוא נר יוי׳ והוא מקור חיים וזה הקיום וההשארה אצל יוי׳ יתעלה וזה ענין נר יוי׳ וענין אור שאנחנו יודעים המדעים וההכמות בזה הנר אשר הוא כנר המאיר להראותנו כל מה שנעלם מאתנו ולפיכך נאמר חפש כל חדרי בטן [2] וכן אמר אליהוא אכן רוח היא באנוש ונשמת שדי תבינם [3] וזה ברור ואין צורך להאריך. והשם השלישי יחידה וענינו שהיא אחת ואין בה מספרים רבים ודברים שונים כמו בגוף אשר הוא מבשר ודם וגידים ועצבים ועורקים ורמ״ח אברים מלבד שאר המספרים ולכל אבר כח מיוחד. ויחידה נגזרה מאמרו הצילה מחרב נפשי מיד כלב יחידתי [4] הנה נפשי היא כמו יחידתי. והשם הרביעי חיה וענינו שהיא בעלת חיים ונצח לא תמות ולא תכלה כמו הגוף אך תגמל ותענש כפי נטיתה לאחד מן הצדדים. והשם הזה נגזר מן וזהמתו חיתו לחם ונפשו מאכל תאוה [5] הנה ענין חיתו כמו ענין נפשו וענין לחם הוא כמו ענין מאכל ונגזר עוד מן ותקרב לשחת נפשו וחיתו לממתים [6] הנה ענין נפשו וחיתו אחד ולשחת ולממתים אחד. והשם הזה משותף לבני אדם ולמלאכים באמרו וקול כנפי החיות [7] והחיות רצוא ושוב [8] ומשתתף ג״כ אבל בענין אחר לחיה הדוממת באמרו זאת החיה אשר תאכלו [9]. והשם החמישי הוא נפש וענינו יתחלק לשני חלקים שונים זה מזה ונגזרו מגזרה אחת הראשון שהיא בעלת יגיעה ועמל והשני שהיא בעלת מנוחה ושלוה מפני שמלות מנוחה ושלוה לא תאמרנה אלא למי שיגע

---

1) תהלים ל״ו, י׳.
2) משלי כ׳, כ״ז.
3) איוב ל״ב, ח׳.
4) תהלים כ״ב, כ״א.
5) איוב ל״ג, כ׳.
6) שם כ״ב.
7) יחזקאל ג׳, י״ג.
8) שם א׳, י״ד.
9) ויקרא י״א, ב׳.

את עצמו המבקש מנוחה בטבע. וסבת היותה יגעה מפני שהיא תשגיח בכח הטבע על כח הדם אשר בשני חללי הלב הנוזל מן הגידים הרופקים אל חלק העליון מן הגוף בגיד הנקרא „אבהר" וחלק המזוקק ממנו יבראו כחות החמשה חושים כמו הראיה השמיעה הטעם הריח והמשוש והחלק המזוקק אשר בחמשה חושים יעלה אל הגלגלת ויברא בו כח הדמיון לדברים אשר אינם מושגים בחוש ומן החלק המזוקק אשר בגלגלת יעלה בתוך המוח בשכל ויברא כח המחשב וכח הזכרון אשר באחורי הראש. זה הוא מדת הדם הנוזל מן חלל הימין אשר בלב והדם אשר בחלל השמאל אשר בלב ירד לבצע ולהשלים כח חלק התחתון מן הגוף ויתן אליו תנועה טבעית וישמור כחתיו עד שיכלה בו הפעולה ובזה הדם תנוח הנפש ותרגע לפיכך אמרה התורה על כח הדם המחזיק את הנפש כי הדם הוא הנפש 1) ועוד כי נפש הבשר בדם הוא 2) ואמרה ג"כ בנפשו דמו 3) וידוע שאם יזוב דם אדם עד שלא ישאר בו שעור מה שיחזיק כח נפשו ימות. והענין השני מן נפש והוא צרכה למנוחה בעולם הזה והעולם הבא זה הוא בכלותה את מלאכתה בגוף ובטבעו מפני שהיא תפושה בשאלת סבת הדברים וכאשר תבקש ענין שכלי רוחני אשר תקשה עליה ידיעתו תתאמץ בו עד שתדעהו ואם תצליח להשיג מה שיגעה בו תמצא בו מנוחה ועונג ושלוה ומרגעה וכאלו ידעה אותו מכבר אך שכחו ואז היא כמי שימצא אבדתו שנאבדה ממנו כמו שאמר הכתוב עד שמצאתי את שאהבה נפשי אחזתיו ולא ארפנו 4) וכדומה לזה נאמר ג"כ על המנוחה עמדו על דרכים וראו ושאלו לנתבות עולם אי זה דרך הטוב ולכו בה ומצאו מרגוע וג' 5) והזהיר הנביא את העם באמרו עמדו על דרכים להגות בדעות כמו

---

1) ויקרא י"ז, י"א

2) שם.

3) בראשית ט', ד'.

4) שה"ש ג', ד'.

5) ירמיה ו', ט"ז.

שנאמר דרכיך יוי' הודיעני 1) וכן אלמדה פושעים דרכיך 2) ורצה באמרו שאלו לנתיבות עולם חקרו אחר הדעות השונות ובאמרו איזה דרך הטוב ולכו בה ראו איזה היא הדעה הנכונה והטובה ולכו בה ורצה באמרו ומצאו מרגוע לנפשכם אם כן תעשו תמצאו לנפשכם מנוחה ומשענה מרגעה ושלוה באשר תדעו כי דעתכם נכונה מכל הדעות. וגזרת נפש בענין מנוחה מן שבת וינפש 3) וגזרתה בענין יגיעה ועמל ועיפות מן נפש עיפה 4) ומרגע ונפישה קרובים מאד בענין וגזרת יחושה אל בני אדם הרבה במקרא כמו תדרכי נפשי עז 5) וכמו ברכי נפשי את יוי' 6) חי יוי' אשר עשה לנו את הנפש הזאת 7) ושמעתי מן חכם אחד שמלת רוח בערבי הוא בענין ראחה והשפה העברית תחזק זה כי רוח נגזרה מן רוח והצלה 8) וכמו כן היא נגזרת בערבי מן ראחה ונפש נגזר כמו זה מן שבת וינפש 9) ונפישה ורוח קרובים בענין כמו נפש ורוח ואשר אמרנו שרוח הוא בענין אויר הוא ענינו הגלוי והאחר הוא ענינו הנסתר ושניהם נכונים. והשם הששי רוח והוא יתחלק לשמנה ענינים ונעזוב כאן ביאור הששה מהם ונזכיר מהם שני ענינים והשביעי בזה המקום והוא שקיום הנפש בגוף הוא רק על ידי נשימת יסוד האויר וכאשר תחדל נשימת ונפישת האויר לא תהיה לה תקומה בגוף ולא לגוף בלעדה וגזרתה בענין אויר מן הולך הרוח ועל סביבותיו שב הרוח 10) וגזרת יחושה לבני אדם הוא

---

1) תהלים כ"ה, ד'.
2) שם נ"א, ט"ו.
3) שמות ל"א, י"ז.
4) ירמיה ל"א, כ"ד.
5) שופטים ה', כ"א.
6) תהלים ק"ג, א'.
7) ירמיה ל"ח, ט"ז.
8) אסתר ד', י"ד.
9) שמות ל"א י"ז.
10) קהלת א' ו'.

מאמרו רוח איש יכלכל מחלהו [1] וגם והרוח תשוב אל האלהים וג [2] ומזה עשה מלאכיו רוחות. [3] והשם השביעי כבוד והוא שם לנפש נחמדה וחכמה במדע ובמעשה מפני שבהיותה חכמה היא במעלת השכל כי האנשים מזאת המדרגה הם כאלו היו נפשות ונפשותיהם שכלים ושכליהם הם אור מושאל מאת יוי׳ יתעלה מפני שהשכל הוא כבוד כאמרו נכון לבי אלהים אשיחה ואזמרה אף כבוד [4] ונפשי ולבי ענינם שכלי והם ג״כ כבודי והאנשים אשר בזאת המדרגה הם במעלת המלאכים והכבודים כמו נפשות האבות והנביאים ע״ה וגזרתה מן לכן שמח לבי ויגל כבודי אף בשרי ישכן לבטח [5] הנה נזכר השכל והנפש והגוף בפסוק אחד. והיותר ברור הוא מאמר יעקב ע״ה בסדם אל תבא נפשי בקהלם אל תחד כבדי [6] הנה ענין סודם כענין קהלם ותחד כענין תבוא וכמו כן נפשי הוא כענין כבודי. דע זה. והשם השמיני הוא עלמה וענינו שהנפש נסתרה מן העינים כמו ואם העלם יעלימו [7] מפני שהחוש לא ישיג אותה רק פעולתה וענין אחר מפני שהיא תתקשר בילד בגדולו וכבר נרמז על זה הענין באמרו על עלמות שיר [8] ירצה בו על מסתרי הנפשות והם כלי הזמר והשירים אשר להם הסגולה לעורר את הנפש כמו שנאמר בלהקת המשוררים וזכריה ועזיאל וג׳ בנבלים על עלמות [9] ומפרש אחד פירש על עלמות שיר נסתר ואין זה נכון כי השיר נשמע והנשמע הפך הנסתר ואחד מהם פירשו על הנפשות הנסתרות מן הענינים אשר תתענגנה בשירים המעוררים אותן והנותנים להם תשוקה לדברי נביאות וזה הוא הפירוש הנכון

---

1) משלי י״ח, י״ד.
2) קהלת י״ב׳ ז׳.
3) תהלים ק״ד, ד׳.
4) שם ק״ח, ב׳.
5) שם ט״ז, ט׳.
6) בראשית מ״ט, ו׳.
7) ויקרא כ׳, ד׳.
8) תהלים מ״ו, א׳.
9) ד״ה א׳ ט״ו, כ׳.

ומה שיברר לך אמיתת זאת הגזרה הוא אמרו שמן תורק שמך על כן עלמות אהבוך [1] ופירוש עלמות הוא שהנפשות היודעות הנסתרות תאהבנה יוצרן הנסתר מאוד והנגלה מאוד ואין יעלה על שכל שום איש לפרש עלמות בבתולות ובנות ונערות ובדבר הדומה לזה אך פירושו הוא אהבת הנפשות החכמות את יוצרן יתעלה ותשוקתן אליו כמו שנאמר אם זכרתיך על יצועי וג׳ [2] וכן נפשי אויתך בלילה וג׳ [3] וכמו דבקה נפשי אחריך וג׳ [4] וכן צמאה נפשי לאלהים לאל חי וג׳ [5] והשם התשיעי הוא שולמית והוא ענין הנפש השבה בשלום מן נסיעתה לעולם הזה והחוזרת אל רבה בשלום עם מה שקנתה מן מעשים טובים ומדעים נכונים וראויה היא שתקרא שולמית על דבר נסיעתה בשלום. כמו שתראה מה שנאמר עליה אני חומה ושדי כמגדלות אז הייתי בעיניו כמוצאת שלום [6] ונאמר עוד שובי שובי השולמית וג׳ [7] והשם העשירי הוא מחולת המחנים ובו ענין נפלא וזר וזה ששלמה ע״ה המשיל את הנפש הנמצאת בגוף לשבוי וכמו שהאויר החבוש בתוף המוכה בשתי הידים ביד ימינית וביד שמאלית משני צדדיו יוציא קול נהי ואנחה אף אם הוא חבוש במעטפת הגויל כן הוא הנפש אף אם היא חבושה במעטפת הגוף תודיע ברבים רגשותיה בתשבחות ובמאמרי מדע ובעניני אלהית כמו קול האויר החבוש בתוף. ואמיתת הענין הוא ששלמה ע״ה דמה הנפש לאסיר בבית כלאו [הצועק] עד שיאות מאסרו להוציאו לחפשי ויישוב לביתו כשוב האויר אל יסודו. ובדומה לזה נאמר תבוא לפניך אנקת אסיר [8] הוציאה ממסגר נפשי וג׳ [9]

---

1) שה״ש א׳, ג׳.
2) תהלים ס״ג, ז׳.
3) ישעיה כ״ו, ט׳.
4) תהלים ס״ג, ט׳.
5) שם מ״ב, ג׳.
6) שה״ש ח׳, י׳.
7) שם ז׳, א׳.
8) תהלים ע״ט, י״א.
9) תהלים קמ״ב, ח׳.

קרבה אל נפשי גאלה [1]. אחר זה דמה אותה להכאת התוף בשתי הידים בימין ובשמאל ירצה בזה שהנפש נמצאת בין שני דברים הנועים אותה והמושכים אותה כל אחד לצדו והם השכל והטבע אשר כל אחד מהם ימשכהו אליו כמו האויר הנע בתוף בהכאת שתי הידים והשכל יניענה בידיעתו הנכונה אל עולמו העליון וישאנה אל המדעים כדי שתמצא בהם מנוחה ותפנה אל צדו בהנהגתה כאשר ירחק ממנה כמו הכאת יד הימין המולכת את האויר אל צד ימין והמעוררת אותו אליו והכאת יד השמאל היא בענין שהעולם ימשוך הנפש אליו ויקשרנה אליו ויטנה אליו אחריו ואל התאוות הטבעיות ועסק הגוף וצרכיו ויתיפה אליה עד שתלך אחריו. וראיה לזה הוא מה שאנחנו רואים שהנפש לפעמים תחשק בעולם העליון ותטה אליו ואל הידיעות הנכונות ותמאס בעולם הזה ותכסף לשוב אל מקום מנוחתה וכל זה הוא בתנועת השכל הנמשל ליד הימנית ולפעמים תראנה פונה אל אהבת העולם ובקשת המשרה ותחתור בכל עז להגיע אל מטרותיו ותתקשט אליו ותתאמץ בו וכל זה בתנועת היד השמאלית הנמשלת לעולם הזה. ומה שיורנו שהעולם העליון נדמה ליד הימנית ועולם השפל ליד השמאלית הוא מאמר שלמה ע"ה על החכמה ארך ימים בימינה [2] ירצה בו עולם הקיום וההשארה אשר בו ארך ימים ורצה באמרו בשמאלה עשר וכבוד [3] העולם השפל וענין הכתוב הוא שמי שידע ידיעות נכונות יהיה לו בעולם הבא ארך ימים ובעולם הזה גורל טוב וכבוד ועושר אם יוי' עשהו תמים בהבינו לעשות הטוב ולפיכך אמר שלמה ג"כ לב חכם לימינו [4] ירצה בו העולם הבא ולב כסיל לשמאלו [5] ירצה בו העולם הזה.

ובמחנים יתאר מצב מי שנכנס בשתי מחנות היודע כל אחת

---

1) תהלים ס"ט' י"ט.

2) משלי ג', ט"ז.

3) שם.

4) קהלת י', ב'.

5) שם.

מהן בנסיונו ובבחינתו ירצה בו שהנפש היתה בראשונה בין צבאות השמים ואחר זה היתה בין צבאות הארץ וכשהשוב משמה תבקש מקומה הראשון אשר תכיר מהיותה שם כמו שנאמר בזה ילכו מחיל אל חיל וג׳ [1] ואם תשובתה היא בשלום תבקש צבאות השמים ושלטונם האמת הקים והנצחי אחר זה תפגש את רעותיה הראשונות וזכר שלמה ע״ה שהן מברכים אותה על ביאתה בשלום מנסיעתה והחזרתה אליהן. ומה שיברר לך דמיון שלמה בענין פגישת הנפש עם רעותיה הוא אמרו לה שובי שובי השולמית שובי שובי ונחזה בך וג׳ [2] על דרך מי ששב מנסיעתו בשלום ורעיו מברכים אותו והנפש תשיב להן ותאמר מה תחזו בשולמית כמחולת המחנים [3] ר״ל שהיא היתה בין שני מושבים כמו שאמרנו ובשני מקומות ותתאונן לפניהן על מה שאירע לה בנסיעתה ועל מה שקרה לה בפרידתה מהן וכאלו תאמר איך יוכל היות מצב מי שהיה בין שני מושבים מושך עליון ומושך תחתון ואיך יוכל היות מצב מי שהשלך מן הרום אל התחתית מן צבאות השמים אל צבאות הארץ מן מקום העונג אל מקום העצב מן הבטחה אל הפחד מן הטהור אל הטמא מן הפשוט אל המורכב מן החיים הזכים אל החיים הנאלחים ובכלל תנוד על מה שפגעו בה אלה הדברים. ומה שיבאר לך שהנפשות הטובות תאספנה אל רעותיה ומכיריה מן המלאכים הוא מאמר התורה על האבות והנביאים ויגוע ויאסף אל עמיו [4] ואין ספק אצלנו שהחבור והאסיפה לא נאמרו על הגופות מפני שכליון הגופות טבע הבהמות וכליון הרוחות טבע המלאכים ולכן אמרנו כי ויאסף אל עמיו הוא חבור הנפשות וראיה לזה הוא שלוא רצתה התורה באמרה על אברהם אבינו ויאסף אל עמיו [5] אל אבותיו תרח ונחור והדומה להם תהיה האסיפה הואת עונש

---

1) תהלים פ״ד, ח׳.
2) שה״ש ז׳, א׳.
3) שם.
4) בראשית מ״ט, ל״ג.
5) שם כ״ה, ח׳.

לאברהם אחרי שגופו יתחבר עם גופות עובדי עבודה זרה ועוד שאברהם נקבר בחברון ותרח בחרן וביניהם יותר מק"ן פרסאות. וכן אין ספק אצלנו שלא היה לא למשה רבנו ולא לאהרן אשר נאמר בהם והאסף אל עמך כאשר מת אהרן אחיך וג' [1] שום קרוב וגואל בנבו ובהר ההר הנה ברור הוא שהתורה רצתה באמרה והאסף אל עמך אל המלאכים אשר מביניהם באה נפשו ותשוב אליהם ותאסף אל רעותיה אחר שהיתה נפרדה מהן והן מברכות אותה בברכת שלום. וכבר אמרו חכמינו ז"ל שכל מי שנאמר עליו ויגוע ויאסף אל עמיו הוא צדיק גמור וזה לשונם כי הא דרבינא ורב חמא בר ביזי ודאי דאמריתו משמיה דר' יוחנן שכל מיתה שיש בה גויעה זו הוא מיתתן של צדיקים אמר ליה אין והא דור המבול אמר ליה אנן גויעה ואסיפה קאמרינן והא ישמעאל דכתיב ביה גויעה ואסיפה אדהכי אתער בהו רבא אמר להו דרדקי הכי אמר ר' יוחנן ישמעאל עשה תשובה בחיי אביו [2] ולפיכך זכה שיאמר עליו וינוע ויאסף אל עמיו [3] וזה יברר מה שזכרנו שהנפשות הטובות והעושות תשובה פוגשות עם מכיריהן ממלאכים. ואם ישיג עלינו משיג במאמר התורה על אברהם ואתה תבוא אל אבותיך בשלום וג' [4] נשיב לו שכונה בזה אבותיו הצדיקים כמו עבר אשר היה אבי אב אברהם ונגדל אברהם בחיי אבי אביו עבר ט"ו שנה לפי החשבון הנכון מחייהם וכמו שם בן נח ונח ואדם. אלה הם אבותיו הצדיקים והם עמודי העולם ויסודיו ובטח שבו אחר גויעתם אל מלכות שמים עם המלאכים כי הם עקרי המדברים וראשי הנביאים היו מבניהם ולא מבלעדם. ומה שיאמת לך זה הוא שחברון נקראה קרית ארבע טרם שנקברו בה אברהם ושרה יצחק ורבקה יעקב ולאה הנה הארבעה הם אדם וחוה נח ואשתו ושם בן נח ואשתו ועבר ואשתו ולכן נקראה קרית ארבע טרם שנקברו בה

---

1) דברים ל"ב' נ'.

2) בבא בתרא י"ו, ב'.

3) בראשית כ"ג, ט"ז.

4) שם ט"ו, ט"ו.

אברהם ושרה ושאר האבות והאמהות ולפיכך בקשו האבות שגופותם יאספו אל גופות אבותיהם הצדיקים. ויש מי שישיג עלינו ג"כ במה שפירשו החכמים ז"ל במרוצת דבריהם את הכתוב ואתה תבוא אל אבותיך בשלום שתרח עשה תשובה [1] אבל העיון השכלי ישלול זה הפירוש כי הבורא יתעלה צדיק ולא יאות לצדקתו לגלות ברבים עון מי שעשה תשובה ושב אל עבודתו וכבר ראינו שיוי' כנה תרח הרבה שנים אחר מותו ע"ז עובד עבודה זרה כאמרו בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם וג' [2] ולוא עזב תרח את עונו ושב אל יוי' לא היה מתואר על ידי חכמת הבורא בעובד אלהים אחרים אחר הרבה שנים. הנה ברור שהפירוש הנכון ולא המדוחק מן ואתה תבוא אל אבותיך וג' הוא האבות הצדיקים אשר זכרנו ובפרט שהכתובים יקראו אבי אב בשם אב כמו שנאמר ישבו אבותיכם מעולם [3] והם אבי אבי אבות ועוד ואקח את אביכם את אברהם וזה ג"כ אבי אבי אבות. ואם ישיג המשיג במאמר הבורא יתעלה אשר גלה ברבים עון מנשה שנים הרבה אחר מותו אף כי עשה תשובה כמו שנאמר ויעתר לו וישיבהו ירושלים למלכותו [4] נשיב כי יוי' נעתר לו וקבל תשובתו רק להשיבו אל מלכותו בעולם הזה כמו שנאמר וישיבהו ירושלים למלכותו [5] אבל לא נעתר לו ולא קבל תשובתו במה שנוגע לעולם הבא וכבר אמרו החכמים ז"ל למלכותו השיבו ולא לעולם הבא [6] כי יוי' אמר עליו בגלל מנשה בן חזקיהו אשר חטא ואשר החטיא [7] וזה יאמץ ויבאר מה שאמרנו כי לא יתכן שהכתוב כוון באבותיו תרח ונחור כי הם היו עובדי אלהים אחרים. דע זה.

---

1) מדרש רבה סוף פ' נח פרק ל"ח.
2) יהושע כ"ד, ב'.
3) שם ג'.
4) ד"ה ב'. ל"ג, י"ג.
5) שם.
6) סנהדרין צ', א'.
7) לא מצאנו הפסוק הזה במנשה אך בירבעם מלכים א', י"ד, י"ז.

הנה זכרנו לך אלה עשרה שמות הנפש בגזרתם וענינם אשר לא ירצו רק בעיני מי שהבנתו חלושה ואין לו דעה ישרה ומשפט נכון ולא יורה על האמת ואין לנו עסק עם מי שלא הבין. ויש מי שיתאונן עלינו ויאמר הנה החכמים הזכירו רק חמשה שמות לנפש ואיך יעיז אחר לאמר עשרה אבל אנחנו נשיבהו שהחכמים הזכירו החמשה הנגלים והעלימו החמשה הנסתרים אם מפני שהתרפו בזכרם או מפני שידעו כי מעטים המה אשר יבינו אלה הענינים כמו שבאמת הוא דרך מי שישיג עלינו והמגנה אותנו כי לא יבין אורהותם לכן נתנו החכמים השמות אשר הם לפי כח הבנתם והעלימו אלה אשר כח הבנתם לא יסבלם. והמאמר הזה כפי יכולתם והתשובה הזאת רצויה להם. והטעם לזה הוא מפני שהידיעות האלהיית אצל העברים על שני דרכים מהן הנקראות תעלומות חכמה ומהן הנקראות נגלות כמו שנאמר ויגד לך תעלומות חכמה כי כפלים לתושיה וג׳ [1] ורצה בזה הנסתרות והנגלות ולפיכך העלימו מה שרצו וגלו מה שרצו כמו שנאמר הנסתרות ליוי׳ אלהינו והנגלות לנו וג׳ [2] וענין נסתרות הוא ענין תעלומות. ואנחנו לא הזכרנו אלה הדרכים רק לאנשי לב אשר דעתם הנכונה גלה את פני הלוט כי החכמים ז״ל הזהירנו מלהזכיר דברים כאלה באזני כסיל כי יבוז בהם ויתלוצין במדברים כאמרו באזני כסיל אל תדבר כי יבוז לשכל מליך [3] וזה קל להבין מפני ששכלו יחסר ביסודי הדברים השכליים ובחקים ומסבת חלושת שכלו יבוז למה שהוא יותר נאה ויותר ברור׳ כנאמר ג״כ בדרך כשסכל הלך לבו חסר ויאמר לכל סכל הוא [4] ונאמר עוד כי היראה להחשב בקטנים לא תעצרנו כי היראים לא ידעו יתרון האור מן החשך וההרשים לא יתענגו בנעימת השיר וקולות הזמרה והאור והחשך ישוו אצל העורים לכן לא ידע ערכך אלא מי שהביט בעין שכלו ולא ידע

---

1) איוב י״א, ו׳.

2) דברים כ״ח, כ״ט.

3) משלי כ״ג, ט.

4) קהלת י׳, ג׳.

מקומך אלא מי שהאיר בו חלק אחד מן הענינים אשר האירו בך והמבקשים את האמת לא ישימו לבם אל מי שתעה בדרך כמו שנאמר זדים הליצוני עד מאד מתורתך לא נטיתי [1] ונאמר עוד יבושו זדים כי שקר עותוני ואני אשיח בפקודיך.[2]

פרק תשיעי.

אחרי שהזכרנו השמות וענינים רצוננו עתה להזכיר תוארי הנפש הטובה הנמצאים במקרא ונאמר שהשפה העברית הזכירה ארבעה תוארים לרוח והם רוח טובה רוח נדיבה רוח נכונה רוח חן ואלה ארבעה תוארים הם לארבע מדות טובות הנפש מהן שלש המיוחדות לשלש נפשות אשר לאדם ובאשר תשתוי השלש מדות בשלש הנפשות תולד מן השויתן מדה טובה רביעית והיא מדת הצדק.

ושלש המדות הטובות הן החכמה והגבורה והצניעות וכבר בארנו למעלה כל מדה טובה ויחסנו כל אחת מהן אל יסודה משלש הנפשות וכאן נבאר תוארי המדות הטובות והרעות ביתרונן והסרונן ונאמר אם המדה הטובה אשר לנפש השכלית והיא החכמה נמצאת בשעור הראוי בלא יתרון ולא חסרון תהיה חכמה נכונה וברה וכל מה שיצא מן בעלה יהיה מיוסד על אדני השכל הזך. ואם כחה יעדף על שעורה תהיה עון וערמה ומרמה ועול ובעל הנפש הזאת יקרא בעברי איש און ועמל ומרמה וחנף וגונב דעת ומדוח והדומה לזה ותחדל מלהיות חכמה להיטיב ותהיה חכמה להרע כמו שנאמר על האנשים מואת המדרגה בנים סכלים המה ולא נבונים חכמים המה להרע ולהיטיב לא ידעו [3] ותחדל מלהיות אם המדות הטובות ותהיה אם כל

---

1) תהלים קי"ט, נ"א.

2) שם ע"ח.

3) ירמיה ד', כ"ב.

המדות הרעות, ובן אם החכמה תמעט משעורה תהיה סכלות ובערות ועצלות ופתיות ובעל הנפש הזאת יקרא בעברי פתי ובער וכסיל ואויל ולא יבדיל בין האמת והשקר כמו שנאמר פתי יאמין לכל דבר [1] ואוילם בחסר לב ימותו [2] ונאמר בתהלים בוערים בעם [3] ואלה ג״כ מדות רעות ומומים ובערות. והמדה הטובה אשר לנפש החיונית אם היא בשעור הראוי תהיה גבורה ודעה נאמנה ותמימות ועצה ואומץ לב וחיל ורוב קנאה ומרוצות ונביאה וזריזות במה שהוא לרצון הבורא יתעלה. וזה הוא בענין המדה הטובה אשר לנפש החיונית והשויתה בלא יתרון וחסרון ואם תעדף על שעורה תקרא רבות לב וכסלות ועזות וגאוה וגאון והדומה להם והם כלם מדות רעות ומומים. ואם תמעט משעורה יהיה בעל הנפש הזאת עצל ומוג לב ורפה אונים ויפחד מדבר מועט והוא הנקרא בעברי עצל וחסר לב והדומה לזה כמו שנאמר על שדה איש עצל עברתי [4] ואלה ג״כ מדות רעות ומומים. והמדה הטובה אשר לנפש הצמחית היא הנזירה מהתאוות הבהמיות וצניעות וענוה והסתפקות ובושה וכלימה והן הנקראות בעברי צניעות וענוה ויראה והדומה להן. ואם המדה הטובה היא בשעור הראוי תהיה צניעות רצויה ואם תעדף על שעורה תהיה זנות וכעס וגאוה ועזות מצח וזוללות והפרת כל חוק ומעט בושה ומעט כלימה ובעל הנפש הזאת יקרא בעברי זד יהיר לץ והם כלם מדות רעות ומומים. ואם תמעט משעורה תהיה העברה והפרה ותאוה והוללות ומעט בושה ומעט כלימה ועזיבת כל דבר בר הנצרך לאדם. וכל אלה מדות רעות ומומים. וכאשר נשתוו באדם אחד אלה שלש מדות אשר לנפשות תולד מן השויתן מדה טובה רביעית והיא מדת הצדק בכל מה שיעשה ויצלח להיות מטיף לדורו ומנהיג לאנשי זמנו על דרך הצדק בכל מה

---

1) משלי י״ד, ט״ו.
2) שם י׳, כ״א.
3) תהלים צ״ד, ח׳.
4) משלי כ״ד, ל׳.

שיאמר ויעשה. וכל אלה הענינים נתקבצו במשה רבנו ע"ה והתורה העיד עליו שהם נמצאו אצלו באופן שלם. מדת הגבורה ממה שנאמר וירא איש מצרי וג' ויפן כה וכה וירא כי אין איש וג' [1]) כלומר איש אשר תהיה בו רוח גבורה לנקום את אחיו וכמו כן נאמר ויקם משה ויושיען [2]) וזה עשה בהיותו גר ובורח בעד מי שלא ידע. ומדת הצניעות הנה הוא נשמר מאשתו המותרת לו כל זמן שחכה לדבר יוי'. והוא היה עניו ושפל רוח וצנוע כמו שנאמר והאיש משה עניו מאד [3]). ומדת החכמה הנה נאמר עליו עיר גבירים עלה חכם וג' [4]) ואמרו החכמים ז"ל שהוא היה אב לחכמים וראש לנביאים ונאמר עוד ויהושע בן נון מלא רוח חכמה כי סמך משה את ידיו עליו [5]) ועל אחת כמה וכמה הוא בעצמו ואחרי שנשתוו בו אלה שלש מדות היה הצדיק היותר גדול בעולם כי אמר כי המשפט לאלהים הוא וג' [6]) לא תכירו פנים במשפט [7]) צדק צדק תרדוף וג' [8]) לא תקח שוחד וג' [9]) ומאמרים כאלה הרבה בתורה. הנה נשלמו בו המדות הטובות ונשתוו. וכבר הזכירה התורה איזה מאלה המדות הטובית באבות כמו גבירת אברהם אבינו ע"ה באמרה ויחלק עליהם לילה וג' [10]) על ארבעה מלכים וחילותיהם והוא היה עם מחנה קטנה וכמו כן היה לו שאר המדות הטובות אף אם לא הזכירה אותן התורה. וכבר נאמרו כולן ביעקב אבינו ע"ה על גבורתו נאמר ויגל את האבן [11]) והוא היה

---

1) שמות ב', י"ב.
2) שם י"ז.
3) במדבר י"ב, ג'.
4) משלי כ"א, כ"ב.
5) דברים ל"ד, ט'.
6) שם א', י"ז.
7) שם.
8) שם ט"ז, כ'.
9) שם י"ט.
10) בראשית י"ד, ט"ו.
11) שם כ"ט' י'.

יחידי והאבן היתה כבדה ועל צניעות הנה נשאר עבד שבע שנים מאהבתו את רחל והיא היתה לו ולפניו ולא הכתירה את עצמה ממנו ובכל זה הוא נשמר ממנה עד השלמת הזמן ורק אז אמר ללבן הבה את אשתי וג׳ [1]) ואבואה אליה [2]) ועל חכמתו האספו ואגידה לכם וג׳ [3]) ועל צדקתו וכסף משנה קחו בידכם [4]) וזה היה מצדקתו ותומתו הנודדות מן שלש המדות הטובות. ומצניעות יוסף שנשמר מאשת אדוניו עד שהגיע הדבר למה שהגיע ועל תבונתו וגבורתו והנהגתו את מלכות מצרים וחכמתו אמר פרעה הנמצא כזה וג׳ אין נבון וחכם כמוך [5]) ונאמר עוד וזקיניו יחכם [6]) ומגבורת פנחס היתה שקנא לזוי׳ נגד שבט שלם והרג את נשיאו וכל מי שהיה אתו. ואלהי האלופים לא שררו ולא הגיעו אל המעלות הרמות אלא מפני שהיתה אצלם אחת מאלה המדות אי רובן ולכן נחלו זה הכבוד הגדול מאנשי דורם ומהבאים אחריהם. ונאמר שאלה ארבע מדות טובות לא נמצאו בשלמותן ובתמימותן אלא אצל הנביא הנאמן משה רבנו ע״ה וגם אצל המשיח. ואל יחשוב החושב שהן יוצאות מן השכל בלבד כי כבר הראינו כמה פסוקים המעידים עליהן ועתה נראה עוד שהן יוצאות מן התורה ושהן נסדרות בה כסדר ונקבצות ונערכות במערכה אחת. דע שמשה רבנו לא היה יכול לשפוט את העם מן בקר עד ערב לולא נשתלמו ולא נשתוו בו אלה המדות הטובות אשר תמכוהו לעמוד בראש שש מאות אלף איש מלבד הערב רב אשר הגיע למספר הזה. ויתרו ידע שבח גופו יחלש ולא יכול לנשוא כח המדות הטובות אשר לנפש ואמר לו

---

1) בראשית כ״ט, כ״א.
2) שם.
3) שם מ״ט, א׳.
4) שם מ״ג, י״ב.
5) שם מ״א לח׳, ל״ט.
6) תהלים ק״ה, כ״ב.

לא טוב הדבר אשר אתה עושה נבל תבול וג׳ [1]) ויעצו לבקש בין העם מי שיש בו אחת מן ארבע המדות אשר כחה יהיה בשעור הראוי והאיש הזה יעמוד במקומו בזאת המדה עד שנשתלמו ארבע המדות הטובות בארבעה אנשים שונים והם יחלקו בינם הנהגת האומה ומשפטיה ובאופן הזה דכל יבוא בשלום על דרך הצדק והיושר ונוף הנביא ימצא מנוהר. וזה אמרו ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל וג׳ [2]) וזה מדת הגבורה. יראי אלהים וזה מדת החכמה כמו שנאמר ראשית חכמה יראת יוי׳ [3]) ואמר איוב הן יראת יוי׳ היא חכמה [4]) ונאמר עוד תחלת חכמה יראת יוי׳ [5]) ועוד יראת יוי׳ ראשית דעת) אנשי אמת וזה מדת הצניעות והענוה והשפלות כמו שנאמר בהפך אלה המדות כן ארחות כל בוצע בצע את נפש בעליו יקח). וראה בעין שכלך איך ערכה התורה במערכה אחת בלא הוספה ונרעון מה שיכריח השכל.

ועתה נוסיף עוד לבאר ולהזכיר פירוש תוארי הנפש אשר הקדמנו זכרם ונאמר שכוונת תואר רוח טובה היא מדת הגבורה מפני שרוח טובה לא תהיה אלא בפעולת דברים נכבדים בגבורה ובאומין המפיקים רצון יוי׳ כמו שנאמר ביהוא בן נמשי יען אשר הטיבת לעשות הישר בעיני וכל אשר בלבבי עשית לבית אחאב בני רבעים ישבו לך על כסא ישראל [8]). ומזה אמר דוד רוחך טובה) ורצה בזה הגבורה והחריצות, והוח נד בה היא מדת החכמה מפני

---

1) שמות י״ח, י״ז, י״ח.
2) שם כ״א.
3) תהלים קי״א, י׳.
4) איוב כ״ח, כ״ח.
5) משלי ט״י.
6) שם א׳, ז׳.
7) שם א׳, י״ט.
8) מלכים ב׳, י׳, ל׳.
9) תהלים קמ״ג, י׳.

שה א משתוקקת למדעים ולזולתם כמו שנאמר ורוח נדיבה תסמכני [1] ועוד נדבות פי רצה נא יוי [2], ותואר רוח נכונה הוא מדת הצניעות וקיומה כדי שלא תתאוה הנפש לתאב מה שלא יאות ויכבש כמו שנאמר ורוח נכון חדש בקרבי [3] ורצה בזה אהבתו לבת שבע ומה שהגיע אליו מעונש הבורא והתחיל דוד לבקש מיוי שיחדש בקרבו רוח אשר תקום על מדת הצניעות ואמר רוח נכון חדש בקרבי. ותואר רוח חן היא תולדת שלש המדות הטובות והוא הצדק כמו שנאמר לבית דוד אשר היו אנשי משפט דינו לבקר משפט [4] ונאמר עוד ושפכתי על בית דוד ועל יושבי ירושלם רוח חן ותחנונים [5] ובסוף הפרשה נאמר ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ ירצה בו הסרת האון והשקר וכל מיני העולה, ורוח הטומאה כוללת ארבע המדות הטובות וכבר אמרו המפרשים על הפסוק תשואות חן חן לה שענין תשואות הוא שתחת צעקת המשפט והריבות יהיה צדק צדק. ויחזק זה מה שנאמר בפרשת ויצא חטר מגזע ישי [6] כי שם דבר מאלה ארבע המדות הטובות ותואריה ושלמותן ואמר ונחה עליו רוח יוי' וזה יסוד ארבע המדות הטובות ואחר זה פרטן ואמר רוח חכמה ובינה והיא מדת החכמה רוח עצה וגבורה והיא מדת הגבורה רוח דעת ויראת יוי' והיא מדת הצניעות והענוה והשפלות ואחריהן בא תולדתן והיא מדת הצדק ואמר ושפט בצדק דלים וגו' [7].

---

1) תהלים נ"א, י"ד.
2) שם קי"ט, ק"ח.
3) שם נ"א, י"ב.
4) ירמיה כ"א, י"ב.
5) זכריה מן י"ב, י', עד סוף הפרשה.
6) ישעיה י"א, א.
7) שם י"א ד'.

פרק עשירי.

רוצים אנחנו לשוב ולבאר בזה הפרק ענין הנשמה ואיך יסכים בזה מאמר התורה עם מאמר איוב כי לפעמים יוכלו האנשים לשער בנפשם שיש סתירה בין שני המאמרים בענין חדירת הנשמה באדם באיזה מקום מגופו ובאיזה זמן מראשית הבריאה תהיה בו הנשמה ותגיע אליו. תחלת זה הוא מאמר התורה באדם ויפח באפיו נשמת חיים[1]) ועל כל אשר נשמת רוח חיים באפיו[2]) הנה נוכל להבין מזה שבשעה שנשלמה יצירת אדם ובהשלמת יצירת כל איש ויציאתו מבטן אמו תבוא הנשמה באפו ויהיה חי. ואיוב אמר ופקדתך שמרה רוחי[3]) הנה הוא יורה שכח הנשמה מתחיל תיכף אחר נפילת הזרע והוא שומר שתי הרוחות הצמחית והחיונית ומשגיח עליהן במעי האם עד שתהיה כל אחת לנפש מיוחדת. ומה שנוגע אל הנפש הצמחית היא תמצא בעובר בפעולה והנפש החיונית תמצא בו בכח ולא בפעולה. אלה הן הרוחות הבאות בראשונה עם הצמח והחיה הרומסת ואחר זה תבוא הנפש השכלית מן הבורא יתרומם ויתעלה כמו שנאמר רוח אל עשתני ונשמת שדי תחייני[4]) והיא סבת החיים לשתי הרוחות כמו כן הנשמה כי נאמר ופקדתך שמרה רוחי מפני שאיוב אמר בראש המאמר הלא כחלב תתיכני[5]) וזה שעת התכת הזרע כחלב ואחר זה אמר וכגבנה תקפיאני[6]) וזה שעת קפאון הנוזל והיותו כגבינה כדי

1) בראשית ב׳, ז׳.
2) שם ז׳, כ״ב.
3) איוב י׳, י״ב.
4) שם ל״ג, ד׳.
5) שם י׳ י׳.
6) שם.

שיותתם בו צורה. אחר זה אמר עור ובשר תלבישני ובעצמות וגידים תשככני [1]) וזה יצירת הבשר והעור והעצמים והגידים. ואחר זה אמר חיים וחסד עשית עמדי [2]) ירצה בו הגדול על ידי הרוח הצמחית והחיים על ידי הרוח החיונית ואחר זה הזכיר הפקודה הנהגת והשומרת מה שקדם זכרו ואמר ופקדתך שמרה רוחי [3]) ירצה בו פקדתך שמרה החיים בהשגחתה על הרוח הצמחית הפועלת ועל רוח החיונית בכחה עד שנשלם העובר ונתקרבה שעת יציאתו מן הקרבים. הנה ישוער מזה כי יש סתירה בזמן יצירת הנפש באדם ונאמר שאלה שני המאמרים נכונים אך הם על אופנים שונים. וזה שהנשמה דומה לשמש והפקודה לאור השמש אשר יחדור בכל חלון וחור וכמו שאתה רואה זהרורית השמש וקרניה בכל נקים שתחדור בו השמש כן יחדורו זוהר וכח מן הנשמה תיכף אחר נפילת הזרע כמו שיפוצו קרני השמש בחורים וחלונות. וכמו שהשמש איננה כולה בחורים וחלונות ובכל זאת אורה לא יחדל מלהמצא בם כן הנשמה איננה כולה בעובר אבל לא תחדל מלהיות בו כי ברק מאורה וכחה יפוצו בו כזרע הגדל בארץ ובזה לא יגרע זוהר הנשמה כמו שלא יגרע אור אלף נרות בהכבת נר אחד. וכמו זה יהיו כל הדבוקים הרוחניים כמו ואצלתי מן הרוח אשר עליך וגו׳ [4]) וענינו מה שנאצל מרוח נביאות משה רבנו ע״ה על שבעים זקנים ולא נגרע מאומה מנבואת משה ע״ה וכן הוא הפקודה אשר בטפה בעת שיגיע הזרע בתוך הקרבים לא תמעט מאומה מן הנשמה רק היא תביא לעובר כח מעצם הגלגלי ותאמץ עליונו ברוחנית אחר הכוכבים המושל בזאת השעה ועל זה האדם והיא אשר נקרא מולד ומזל הנולד עד שיהיה לטפה כח להנהיג את עצמה ביצירתה

---

1) איוב י׳ י״א.
2) שם י״ב.
3) שם.
4) במדבר י״א, יז׳.

ובריאתה ומצבה לפי מה שיחייבו השעה והמזל ושמירתה ופקידתה בהשגחה האלהית וזה ענין אמרו ופקדתך שמרה רוחי והוא פקדון הבורא יתרומם ויתעלה ולפיכך אמרו רבותינו ז"ל ועל נשמותינו הפקודות לך [1]) והוא דומה לאור השמש החודר בזכוכית וממנו נר דלוק על ראש העובר עד שיצא מבטן אמו ואז תשלם בו הנשמה ותבוא בו על ידי האויר השואף באפו כמו שיבואו קרני השמש בבדולח ובאבן ספיר ובביאתה תפנה בלב דרך לאויר כי היא עצם יותר דק ממנו. וההבדל בין ביאת קרני הנשמה וביאת שלמותה הוא שביאת קרניה דומה להכנסת האש מעט מעט בפחם עד שיבער כלו ארצה בו שקרני הנשמה מאירים את שתי הנפשות הצמחית והחיונית ומהם יוכנו לקבלת הנשמה בשלמותה אבל בצאת העובר מבטן אמו תכנס בו כל הנשמה כפי מה שקבל מן הנשמה הכללית אשר הכין בעדו יוי' מן השפעתו ברצונו וכפי כשרונה וסגולתה אשר נחלק לה מן המזל מאושר וזולתו כמו שאמרה התורה ויפח באפיו נשמת חיים [2]) הנה ביאת שלמותה דומה כמו שאמרנו לאור השמש החודר בבדולח ובאבן ספיר והיא סבת חיתו עד זמן שירצה יוי'. והראיה שהנשמה תכנס מעט מעט כמו האש בפחם אנו רואים בעינינו בחיה אחת אשר היא חציה חיה וחציה אדמה עד שתשלם בה נפש החיונית וכבר הזכירו החכמים ז"ל באמרם ואם אתה לא תאמין צא אל הבקעה וראה עכבר שחציו היום בשר וחציו אדמה ולמחר משריץ ונתמלא כולו בשר שמא תאמר לימים רבים עלה על ההר וראה היום שאין בו אלא חלזון אחד ולמחר ירדו עליו גשמים ונתמלא כולו חלזונות [3]) הנה ראוי ויתכן שיהיו כן קרני הנשמה בתחלת היצירה ובסופה תכנס כולה באף העובר. וראיה לזה הוא שביציאתו מבטן אמו אם לא יזורר אין תקיה שיחיה עד שהיתה הזררתו סימן לחיים. ומנהג היא אצל אחת

1) ברכת מודים.
2) בראשית ב', ז'.
3) סנהדרין צ"א, א'.

מן האומית לאמר ביציאת העובר ברוך נותן חיים ואיזה אנשים הנהיגו לאמר ברוך מחיה המתים ואחרים יענו אחריהם חיים ושלום והדומה לזה. והראיה מן הכתיב שהזורה סימן לחיים הוא מה שנאמר בבן השונמית אשר החיה אותו אלישע ויזרר הנער עד שבע פעמים ויפקח הנער את עיניו [1]) וזה מפני שנכנכה הנשמה אל לבו. וכל זה יורה על אמיתת מאמר התורה כל אשר נשמת רוח חיים באפיו [2]) המתאים עם מאמר איוב ופקדתך שמרה רוחי [3]). כבר המשלנו הפקודה לנר וכמו הנר נמצא בחלק אחד מן הבית ואורו בכל הבית כן הוא כח הנשמה אשר הוא הפקודה נמצא בעקר הטפה ומשגיח על כל העובר וזה הוא ענין ויצר רוח אדם בקרבו [4]) אשר הוא כאלו נאמר בקרבו בקרב אמו כמו שאמר יוי׳ לירמיה בטרם אצרך בבטן ידעתיך [5]) וישעיה אמר יוצרי מבטן לעבד לו [6]) ואיוב אמר כי כל עוד נשמתי בי ורוח אלהי באפי [7]) ודוד אמר עליך השלכתי מרחם מבטן אמי וג׳ [8]) ועוד כי אתה קנית כליותי תסכני בבטן אמי [9]).

---

1) מלכים ב׳, ד׳, ל״ה.
2) בראשית ז׳, כ״ב.
3) איוב י׳ י״ב.
4) זכריה י״ב׳ א׳.
5) ירמיה א׳, ה׳.
6) מ״ט, ה׳.
7) כ״ז, ג׳.
8) תהלים כ״ב׳ י״א.
9) שם קל״ט, י״ג.

פרק אחד עשר.

רוצים אנחנו לדבר מן יצירת שתי הנפשות. הראשונה מהן והיא הנפש הצמחית כבר דברנו ממנה בפרק העבר באשר זכרנו מדות הנפשות הצמחית והחיונית ונבאר עתה בזה הפרק איכותה באדם ונאמר שרוב כח הגלגלי אשר בנפש הצמחית הוא מכח השמש והירח כמו שתדע כי מבלעדי כחות השמש והירח לא יגדל שום צמח ואין עץ יעשה פרי כמו שנאמר וממגד תבואות שמש וממגד גרש ירחים 1) עד שהמקום אשר לא יאירו עליו השמש והירח צמחו לא יצלח למאומה. והנפש הצמחית הזאת תתקשר קודם כל בעובר בבטן אמו ותניעהו תנועה מקומית ר"ל שהעובר לא יעבור ממקום למקום אלא יגדל במקומו כמו העץ הגדל בענפיו בסעיפיו ובעליו במקומו ובתחומו.

ודע שמעינה ומרכזה באדם היא בכבד וממנו יתחיל כח גדל העובר בכח הנפש הצמחית אשר בו ובהכנסת המזון אל המעים תתחיל תניעתו ויארכו בו העורקים ושערים נפרחים בו והמרה תתכונן אצלו במדרגת השרש הגדול אשר בצמחים כי על ידי המרה יזון העובר מדם הנדה אשר במעי המעוברת ההיה מבחיר מזונה. ואחר זה יבראו בו השוקים במדרגת שני הגידים אשר יתפשטו בכל אורך הצמחים. אחר זה יעשו אצלו חחוליות במדרגת הקשרים אשר בצמחים. אחר זה יבואו בו העצמים במדרגת ההתנפחות בצמחים. אחר זה יתמלא בשרו במדרגת הלחלוחית אשר בצמחים. אחר זה יעשה

---

1) דברים ל"ג. י"ד

העור במדרגת הקליפה בצמחים ואז תתבונן בו הנפש הצמחית בביאת עצם גלגלי מן כח רוחני אשר בנשמה הכללית המתנהגת על ידי השכל ברצון האלהית. וכבר ביארו החכמים ז״ל יצירת העובר מתחלתה עד סופה וזה אמרם דרש רבי שמלאי למה הולד דומה במעי אמו מקופל ומונח כפנקס שתי ידיו על שתי צדעיו ראשו בין ארכבותיו שתי עקביו אצל עגבותיו פיו סתום וטבורו פתוח פניו לגבי אמו וגביו לבטן אמו אוכל ממה שאמו אוכלת ושותה ממה שאמו שותה ואינו מוציא רעי שמא יהרוג את אמו ובשעה שיוצא לאויר העולם נפתח הסתום ונסתם הפתוח... ונר דלוק לו ומונח על ראשו צופה ומביט מסוף העולם עד סופו [1] שנאמר בהלו נרו עלי ראשי וג׳ [2] ועתידים אנחנו לבאר למטה את המאמר בהלו נרו עלי ראשי אי״ה. ודע שהסבה ליצירת הנפש הצמחית באדם היא מפני שגוף האדם מורכב מן הפכים והם החום והקור הלח והיבש וההפכים לא יוכלו להתקים תמיד ולכן נצרך לכח צמחי כדי שיוליד את הדומה לו ויקים זרע על תמונת הגלגל להשארת המין האנושי כי אף שהיחידים חולפים ועוברים המין קים לעולם.

פרק שנים עשר.

מיצירת הרוח החיונית ומרכזה באדם. הרוח החיונית נובעת מן הלב אל הגידים ופעולתה ושלמותה נראות מעת שיצא העובר מבטן אמו ושהה איזה זמן בעולם עד שיזחול וירמוש על הארץ ויעבור ממקום למקום וינוע בהעברה כמו שאמרנו. והרוח הצמחית לא תחדל מלהשאר בכחה באדם עד עשרים שנה וזה הוא הגבול לשלטונה והראיה לזה

---

1) נדה ל׳ ב׳.

2) איוב כ״ט, ג׳.

היא כי לוא אם יחיה אדם למשל מאה שנה יוסיף בגדולו כמו שגדל עד עשרים שנה יהיה ארכו כארך התמר מאה אמה או יותר אך כח גדולו הוא עד עשרים שנה או קרוב לזה ואחר כן תעמוד הרוח הצמחית במקומה ומזון האדם ישיבנה לפעמים למרוצתה ולפעמים ימעיטנה עד שיזקין האדם ויתחיל להמעט ולבול כנבלת הצמחים כמו שנאמר אנוש כחציר ימיו כציץ השדה כן יציץ [1] בבוקר יציץ וחלף לערב ימולל ויבש [2]. וכן גבול ושלמות הרוח החיונית הם מעת שיזחול על הארץ עד שיחדל מלעבור ממקום למקום ויצטרך למנהיג או לנושא כמו שנאמר וינאץ השקד וג׳ [3]. וכבר אמרנו שחדירת הנפש החיונית בגוף האדם כחדירת האש בפחם מעט מעט. ומה שנוגע לחדירת הנפש השכלית הנה מרכזה בבית המחשב באמצע המוח וממנו היא נובעת אל הגידים וכבר אמרנו שחדירתה תהיה על שני פנים ושהיא חודרת בתחלה בשתי הנפשות כחדירת הנר או קרן מן השמש בבדולח ובאבן ספיר. ובחון זה בעין שכלך כי במה שזכרנו מראשית שלש הנפשות וגבולן באדם יש התעוררות לשכל למי שהתרפה בעצמו בלמודה על ידו יגיע לידיעת בוראה וכבר אמר אחד מן הפילוסופים מי מכם היודע יותר את נפשו יודע יותר את רבו [4]. ועל ענין הנשמה ואורה לעובר רמזו חכמינו ז״ל באמרם ונר דלוק לו ומונח על ראשו וצופה ומביט מסוף העולם עד סופו [5] וזה (האור הוא סבה למה שיקבל האדם את המדעים וכחו בם והנפש יודעת) כל הידיעות קודם דבוקה בנפשות הגופניות וטרחה בהן. ושכרונה ברטיבת המזג וחולשתו עד שיתחיל האדם להסיר את יינו מעליו ואז תתחיל הנפש השכלית לפזר את העננים והדרוש אחר מה שנבראה בעבורו והזכור מה ששכחה ותכסוף אליו ובפרט להידיעות הרוחניות וההתחלות השכליות וחכמינו

---

1) תהלים ק״ג, ט״ו.

2) שם צ׳ ז׳.

3) קהלת י״ב, ה׳.

4) עיין למעלה דף ג׳ בהערה.

5) נדה ל׳ ב׳.

ז"ל הביאו ראיה על זה ממאמר איוב בהלו נרו עלי ראשי [1] ירצה בו בראשית בריאותו ויצירתו בעת שהיה בבטן אמו כי אמר מי יתנני כירחי קדם [2] ואמרו חכמינו ז"ל איזה ימים שיש בהם ירחים הוי אומר אילו ירחי לידה [3] ולפיכך השלים הפסוק במאמרו בסוד אלוה עלי אהלי [4] וסוד אלוה הוא נר יוי' אשר הוא נשמה לאדם והוא סוד נסתר מהרבה בני אדם ויאמר עוד כאשר היתי בימי חרפי והוא החורף ורצה בזה בהיותו ברטיבת המעים ובמה שנשפך עליו מן המשתה וזולתו. וכבר רמזו החכמים ז"ל על הדומה לזה בענין שעת התחלת הנפש באדם וזה אמרם אמר ליה אנטונינוס לרבי [5] ולא נזכר מאיזה אומה היה ואפשר שהיה מיושבי סוריא מחכמי אומות העולם ויתכן שהיה מעתיק משלמה ע"ה והיה לו יסודות בקבלה ונפגש עם רבינו הקדוש ושאלהו ובחנו במדעים כמו שתדע ממאמר הכתוב על שלמה ויבאו מכל העמים לשמע את חכמת שלמה וג' [6] והם נשאוה בארציהם והעתיקוה בלשוניהם והגו בה ולא נזכר בפרק חלק ומי היה החכם האמתי אשר העתיק את חכמת שלמה ונשאה לסוריא חוץ מאנטונינוס ולפיכך הסכים רבינו הקדוש לדבריו. ויוכל היות כמו שאמר אחד מן המפרשים שהיה מלך רומא. ושאלתו היתה אימתי נשמה נתנת באדם משעת פקידה או משעת יצירה אמר ליה משעת יצירה אמר ליה אי אפשר לחתיכה של בשר ששוהה שלשה ימים בלא מלח ואינה מסרחת אמר ליה משעת פקידה אמר רבי דבר זה למדני אנטונינוס ומקרא מסיעו שנאמר ופקדתך שמרה רוחי. ומה יפה מה שהמשיל אנטונינוס כח הנשמה בטפה למלח בבשר השומר אות וימנעהו מלהבאש כי הטפה שמנה ואם תפול במקום חם ותשהה בו איזה זמן מבלי היות

---

1) איוב כ"ט, ג'.
2) שם ב'.
3) נדה ל' ב'.
4) איוב כ"ט, ח'.
5) סנהדרין צ, א'.
6) מלכים א' ה', י"ד.

לה דבר שימנענה מלהתקלקל תבאש ותרם תולעים ואין ספק אצלינו שלוא אם יהיה מאכל מעולה מן המן וריחו טוב מן המושך יהיה במעים למגונה מן הריחות ורע מן המיצים כי יתקלקל ומקלקלו יתהפך לתולעים הדומים לנחשים גדולים וקטנים הדומים לגרגרי הדלעת ועל אחת כמה וכמה הטפה השמנה אם בראשית כניסתה במעי האם לא יבוא דבר שישמרנה מן הקלקול תבאש מהרה מן המאכל ותשתנה. וכאשר נשאל מבעלי הטבע ואנשי מלאכת הרפואה מה הוא זה השומר את הטפה המונע אותה מלהתקלקל ומלהבאש ישיבו הטבע הוא השומר אותה וכאשר נשאל מה הוא הטבע המלומד מהם ישיב ראשית תנועת האדם היא טבעו ואם נשאל מה היא סבת ראשית תנועתו הטבעית ישיב הטבע הוא כח מן כחות הנפש הכללית וכאלו אחרי שסבנו ודרשנו אחר הראיות חזרנו למאמר ופקדתך שמרה רוחי כי הפקודה היא כח מן הנשמה הכללית וכאלו חזרנו אל דברי רבינו הקדוש ז"ל דבר זה למדני אנטונינוס [1] ומקרא מסיעו שנאמר ופקדתך שמרה רוחי [2] ואל דברי חכמינו ז"ל ועל נשמותינו הפקודות לך [3]. והנפלא מזה הוא שהבעל קרי כל זמן שלא טבל מטומאתו כל דבר מן מאכל לח אשר יגע בו יתקלקל וכמו כן נאמר בפירות לחים שהם מתקלקלים ונרקבים. והסבה הפרטית לזה היא שהקרי ירד מכל אברי האדם ובו מיצים שמנים וטמאים. והנפלא מזה הוא שהבעל קרי קודם שירחץ ויטהר ירגיש לחץ ודחק בכל מה שיעשה בידיו ואם תהיה מלאכתו כתיבה ירבה בה שגיאות ואם היא מלאכת יד יוציאנה להפך ממהשבתו ואם ימשש כלי זכוכית וההדומה לו יפול מידו על הרוב וישברו ובכלל ידיו אסורות בכל מה שיעשה בהן וזה יורנו הנסיון מהרבה אנשים וביחוד מצד ראית קרי ולכן חייבה התורה לטבול ולטהר ממנו ולפיכך חזר רבי מדבריו והסכים אל דברי אנטונינוס ואמר משעת פקידה וג'. וזה מאמר ברור וצח. אחר זה חזר ושאל אנטונינוס את רבי בענין יצר הרע השולט באדם

1) סנהדרין צ. א.

2) איוב י', י"ב.

3) ברכת מודים.

ואמר אימתי יצר הרע שולט באדם משעת יציאה או משעת יצירה אמר ליה משעת יצירה אמר ליה. אם כן היה בועט באמו והורגה ויוצא אמר ליה משעת יציאה יצא רבי ודרש דבר זה למדני אנטונינוס ומקרא מסיעו שנאמר לפתח חטאת רובץ וג׳ 1) וכמו זה אמרו חכמינו ז״ל בענין השכחה ה־אה אל הנולד בצאתו מבטן אמו וזה לשונם כשיצא לאויר העולם בא מלאך וסטרו על פיו ומשכחו כל התורה שנאמר לפתח חטאת רובץ וג׳ 2) וזה ראיה שהנפש ידעה מסוף העולם ועד סופו ושכחה כדי שתתעסק בגדול הגוף כי לוא לא תשתכר במזג ולא תשים לב אל העולם הזה ולא תטבע בים המזגים לא יהיה לה גוף ויפול ממנה העיל אשר העמים עליה הבורא. בחון זה ותבין אי״ה יתעלה. הנה בארנו לך מן השכל ומן התורה ומן הקבלה איזה מצבי שלש הנפשות הצמחית החיונית והשכלית ומדותיהן הטובות והרעות וסבותיהן. ועתה נבאר לך בפרק הבא ביאור מספיק בדמיון הנפשות והגופות לעולם העליון וביוי׳ נושע.

פרק שלשה עשר.

דע שראשית מה שנוצר מן הארץ הם המתכותים והשלם מהם הוא הזהב כי הטבע הפכו שבע פעמים עד שהשלים בו פעולתו והוא האחרון מן המתכותים ומתחבר עם הראשון מן הצמחים כי הוא מכה שריש בארץ כראשון מן הצמחים וכמו כן האחרון ממה שנשלם בצמחים הגדל ממעל לארץ כמו התמר והדומה לו מתחבר עם החיה כי כמוה הוא מבקש בטבע הזוג ומשתוקק אליו וכמו כן האחרונה מן החיות כמו הפיל והסוס והגמל ודומיהם מתחברים עם המין

---

1) בראשית ד׳, ז׳.
2) נדה ל׳, ב׳.

הראשון אשר באדם כי הפיל מבין מה שמצוהו בו או מזהירהו ממני מנהיגו והגמל נוקם ונוטר ולסוס כח השנאה והתעוררות. וזה תכלית גוף החיה הארצית כי המין האנושי הוא היותר שלם מן בעלי החיים הארציים. והמין הנבחר אשר באדם מתחבר עם הראשון אשר בשמים ארצה בו הראשונים מן המלאכים כמו הצדיקים. והשלמות הזאת היא מטרת האדם ותכלית מה שנשלם בעבורו בהשגחה פרטית מן האל כמו מעלת החזון והנבואה ובהקרבת נפשו אל בני אלים בשפע חלקה ונורלה. ודע שהנפש הצמחית היא הראשונה לבנין גוף האדם והיא יסוד יצירת גופו. ודע שהכוכבים ורוחניותם מפקדים על הנפש הצמחית הנבראת והיא בונה את גוף האדם בנין גלגלי ודומה לבנין גוף הנפש הכללית אשר בגלגל בכמות ואיכות ארצה במלה כמות שמספר העגולים הנמצאים בגוף האדם הם כמספר העגולים הנמצאים בגלגלים וארצה במלה איכות שפעולת הנפש בגוף תהיה כפעולת הנפש הכללית בגלגלים והתפשטות נפש האדם בגוף תהיה כהתפשטות כחות נפש הכללית בגלגלים. וזה כי עגולי הגלגל הבנוי על ידי הנפש הכללית הם תשעה במספר וכל אחד מהם כונס בחבירו וכמו זה האדם בנוי מן תשעה חומרים אשר כל אחד מהם כונס בחבירו [1] והם העצמים ובהם המוח והשרירים והגידים ובהם הדם והבשר והעור והשער והצפרנים ובכל אחד מאלה החמרים אשר נבראו תועלת לגוף. תועלת המוח היא להרטיב ולרכך את העצמים כדי שישמרו כחותיהם. תועלת העצמים היא להחזיק את הבשר אשר גדלו וקיומו מהם ובהם. תועלת השרירים היא לאמץ קשרי הגוף כדי שלא ותפרדו ויתפרקו. תועלת הבשר היא לסתום חללי הגוף ולמלאות ריקותו ולמנוע שבירת העצמים. תועלת הגידים היא לקבץ בם הדם ולהריצו אל קצות הגוף בתנועת הדפיקה. תועלת הדם והיא להחזיק החום הנוזל אשר על ידו ישמר החיים. תועלת העור הסובב כל הגוף כחומה היא להרחיק ממנו כל

---

1) העתקתי כאן לפי הענין כי הנוסחא הערבית משובשת ונפלה בה טעות סופר.

מה שיפגע בו והיא כמו הגלגל המוקף מכל הגלגלים. תועלת השער היא להקים צורת האדם על תבניתה הנבראה ועל הערכתה הנפלאה ובו מעבר ליציאת האדים המתקבצים על ידי המחלאות והמאורעות. תועלת הצפרנים היא להגן ולסכך על קצות הגוף מן ההפסד והנזק הבאים עליהן מבחוץ ומחזיקים בהן. הנה כל זה בנין הנפש הצמחית היוצאת מן רוחניות הגלגליות הבאות מן הנפש הכללית המתנהגת על ידי השכל ברצון האלהי. וכמו שיש לגלגל שנים עשר סימני מזלות כן נמצאים בבנין הנפש הצמחית בגוף שנים עשר נקבים הדומים לסימני המזלות ששה בימין וששה בשמאל והם העינים והאזנים והנחירים והפה והשדים והשרה והשני מוצאים. ומה שנוגע לשרה היא דומה יותר לימין [1] אבל שני המוצאים דומים יותר לשמאל מפני שקצות הצפונית והדרומית מקבילות אשה אל אחותה ולפיכך קרובים הם ברוח ובפעולה. [2] וכמו שהנפש הכללית תפקיד בכל מזל מן המזלות כח אשר יבוא ממנה וישוב אליה כן כח הנשמה מפקד בכל אבר מן הגוף וזה הכח יבוא ממנה וישוב אליה ולא יתרשל בשמירתו את כל אבר אלא אם יבטל האבר או ישיגהו נזק המונע אותו לחדור בו.

ויש אופן אחר בענין השתוות הגוף למספר סמני המזלות וזה החוליות הנמצאות באדם במספר י״ב שש בימין ושש בשמאל והן דומות לסמני המזלות הצפונים והדרומים וכמו שיש בגלגל שבעה כוכבי לכת המטביעים חוקי הגלגל בכל הנמצאים ועל ידם תהיה הערכת הנבראים כן ימצאו שבעה כחות פועלים מפוזרים בנפש האדם המתחברים עם הכחות הטבעיים ועל ידם הוא המצב הטוב אשר לאדם השתוות הערכתו. וכמו שיש לכוכבים נפש וגופות ויש להם פעולות רוחניות הנראות בנמצאים מן בעלי החיים והצמחים כן ימצאו בגוף האדם שבעה כחות גופניים הפועלים בגוף ואשר על ידם יהיו קיומו וגדולו וטוב מצבו והם כח המשיכה כח האחיזה כח העכול כח הדחיפה כח המזון כח הרביה וכח המוליד ונגד אלה שבעה כחות גופניים יש לאדם

---

1) ר״ל לסימני המזלות אשר בימין.

2) ר״ל שהמזלות הצפונים והדרומים מקבילים אלה לאלה ולכן יש להם פעולה אחת.

שבעה כחות רוחניים הדומים לכחות הרוחניים אשר בכוכבים והם כחות חמשה חושים גופניים הבנוים על ידי הנפש הצמחית וכשרונם על ידי כחות הנפש החיונית והם כח השמיעה כח הראיה כח הריחה כח הטעימה וכח המשוש ושני הכחות האחרים והם כח המחשבה וכח השכל והם באים מן כחות הנפש השכלית והחמשה כחות דומים לחמשה כוכבים וכחות המחשבה והשכל דומים לשמש וללבנה וראיה לזה היא שהלבנה אוחזת את אורו מן השמש כמו שאור זוהר הנפש השכלית באים מן השכל וכמו שהלבנה מקבלת את אורה מן השמש בהילוכה בכ"ח רבעים כן הנפש כותבת הענינים השכליים בכ"ח אותיות אלף בית אך האלף אשר היא הראשונה למספר לא נחשבה לא באותיות ולא במספרים כי המספר יהיה מזוגים או נפרדים ומדת הזוגים היא להחלק לחלקים שוים ומדת הנפרדים להחלק לחלקים בלתי שוים והאלף איננה נחלקת לא למספר שוה ולא לבלתי שוה ואיננה נכפלת לא על עצמה ולא על הדומה לה לכן לא נשארו אלא האותיות הנחלקות לחלקים שוים ולבלתי שוים ורנכפלות בכפל והן כ"ח במספר לא פחות ולא יותר כמספר רבעי הלבנה. וכמו שיש בגלגל שני קשרים הנסתרים בעצמם והגלוים בפעולתם והם הראש והזנב ועל ידיו הראש יתקיימו הנמצאים ועל ידי הזנב יפסדו כן נמצא בגוף האדם מזג טוב ומזג רע ועל ידי המזג הטוב יקוים הגוף ויהיה במצב טוב ועל ידי המזג הרע יפסדו מצביו וכמו כן אם יתנהג הגוף בשכל יהיו פעולותיו ישרות ומעשיו נכונים ואם יפסד בסכלות יהיו מעשיו נשחתים ופעולותיו מגונות ויהיה כאלו נלקה נגד השכל כלקוי הלבנה נגד החמה בקשר הזנב.

ואנחנו פותחים מה שנטל עלינו בשכל במפתחות התורה ומה שנטל עלינו בתורה במפתחות השכל ונבקש מאת יוי יתעלה לעזרנו ולהושיענו כמו שבקשו יהידו, תהי ידך לעזרני כי פקודיך בחרתי [1] ואמר עוד פניך האר בעבדך וג' [2].

---

1) תהלים קי"ט קע"ג.

2) שם קל"ח.

פרק ארבע עשר.

דע ששמות הנשמה מתיחסים לשמות הבורא יתרומם ויתעלה ארצה בו השמות העצמיים אשר עליהם אמרו החכמים ז"ל שהם נכתבים ואינן נמחקין כמו שדי ואלהים ואל. והסבה לזה היא מפני שהנשמה דומה בפעולותיה לפעולות יוצרה כדרך מי שימדוד לו המודד מן המדה והוא ישיב מה שנמדד לו ויעשה כדמותו. ואמרנו שהנשמה עושה דבר והפכו כמו שהזכרנו למעלה שהיא מוציאה המדות הטובות והרעות ולה תכונות מתנגדות ארצה בו שהיא תיטיב ותרשע כמו הנדיבה והקמצנות ובכלל כל הטובות והרעות יבוא אליה מן התכונות המתנגדות ואין אחד מי שיעשה דבר והפכו מבלעדי היוצר והנשמה תעשה כמעשהו מפני שהיא קרובה אליו ולה ברק מן אורו ומקבלת כל מה שנמדד לה. ואל יטעה המאמר הזה את השומע ויאמר הנה האש עושה דבר והפכו כמו מה שיקפיא את הבצה ויתיך את העופרת מקפיא את הדבש ויתיך את הנר וישרוף את האבן כי מן ההכרח הדבר לא כן כמו שהוא חושב ואין לאש פעולה אחרת מן השריפה ומה שהוא רואה מקפאון הבצה והתכת הזהב והנחושת וזולתם ההפכים האלה באים רק מצד מקבלי הפעולה השונים במזגם וסבת שנוים היא בנפשם אבל הבורא יתעלה עושה דבר והפכו ברצונו החפשי ובבחירתו כמו שהוא מחיה וממית מי שרוצה מעשיר ומוריש מנעים ומעצב ממצא ומכלה על דרך העושה דבר ברצונו החפשי ובבחירתו ואיננו מוכרח ומאונס על ידי הטבע כמו האש אשר פעולתו בהכרח ובאנס ובטבע ולא ברצון החפשי כי השרפה טבע האש ושנוי הדברים ממזגם לא יעשה מצד פעולת האש דע זה. והנשמה ג"כ פועלת ברצונה החפשי ובידה לבחור הטוב תחת הרע או הרע תחת הטוב והמדה הטובה תחת המדה הרעה או המדה הרעה תחת המדה הטובה כמו הנדיבה והקמצנות הכעס והסליחה ומיני הצדק והרשע וכל זה בבחירתה ואיננה מוכרחת

באחד מן המינים מן הטוב והרע ולפיכך חייב אותה התורה במצות עשה ולא תעשה כי עשית המצות ועזיבת הפשע הם בידה. ומסיבת אלה הענינים נתיחסה הנשמה אל שמות הבורא יתעלה ומזה אמרו על הכעס נשמת יוי׳ כנחל גפרית בערה בה ורצה בזה עונש הרשעים כי בתחלת הפסוק יאמר כי ערוך מאתמול תפתה גם היא למלך הוכן העמיק הרחב מדורתה אש ועצים הרבה נשמות יוי וג׳ [1] יכל זה בעונש הרשעים ולא נאריך בביאורו ולכן נקראה נשמת יוי׳ והיא נשמת אדם. ויחוס הנשמה אל שדי אשר הוא שם עצם משמות הבורא העצמיים הוא בענין נחת ועונג כמו שנאמר אכן רוח היא באנוש ונשמת שדי תבינם [2] ורצה בו שהנשמה תתענג ותמצא נחת בחכמות ובמדעים נכוחים כי הנפש בלמדה איזה דבר אשר לא ידעה אותו היא מתענגת עליו בטעמה טעם הענין ותענוגו וכאשר תשיגהו ותשען עליו תעמיד ותבטח בו ויגדל אצלה התענוג כפלים מתענוגי העולם הזה כמו שנאמר טוב טעם ודעת למדני כי במצותיך האמנתי [3] ונאמר עוד מה נמלצו לחכי אמרתך מדבש לפי [4]. ויחוסה אל שם הבורא אלוה בענין עשית הדבר והפכו הוא אמרו בעונש הרשעים בעולם הזה קודם עונש עולם הבא על ידי עצירת הגשמים מהם מנשמת אלוה יאבדו ומרוח אפו יכלו [5]. ויחוסה אל שם אל אשר ענינו שהוא יתברך מטריף לבני אדם לחם חקם ומוריד עליהם המטר הוא אמרו מנשמת אל יתן קרח ורוחב מים במוצק [6]. הנה הנשמה מתיחסת אל שמות העצמיים של הבורא כמו יוי׳ שדי אל ואלוה כדי שיבוארו סגולותיה וזה שהוא עושה במעשהו כפי יכלתה בבח האנושי ובאפשרות הנברא דבר. והפכו מן הטוב והרע. ובדומה לזה תארוה החכמים

---

1) ישעיה ל׳ ל״ג.
2) איוב ל״ב ח׳.
3) תהלים קי״ט ס״ל.
4) שם ק״ג.
5) איוב ד׳ י״ט.
6) שם ל״ו.

ז״ל באמרם תבוא נשמה שיש בה כל המדות הללו וישבח להקב״ה שיש בו כל המדות הללו [1]. וכמו כן אמרו קדושים תהיו כי קדוש אני וג׳ וחסידים כי חסיד אני וג׳ [2] וכן מאמר הכתוב הצור תמים פעלו [3] ועל האדם נאמר תמים תהיה [4]. ולפי אלה האופנים ראוי לנשמה לשוב אל רבה במדעים אמתים ובמעשים טובים אשר חננה אותה בהם ההשגחה ולבוא בשלום מן מעקשי הדרך כמו שנאמר אורח לצדיק מישרים ישר מעגל צדיק תפלס [5] ועוד והרוח תשוב אל האלהים וג׳ [6].

הנה מלאנו הבטחתנו אשר הבטחנו לדבר ברחבה כפי האפשרי מראשית יצירת הנשמה וסגולותיה האלהיות והאנושיות ונשאר עלינו לבאר עניניה ועקריה ומעינה.

פרק חמשה עשר.

כבר הודענו שהנשמה מהשפעת היוצר יתרומם ויתעלה ורצוננו להוסיף כאן בבאורו ונאמר והראיה לזה שהיא מהשפעת אורו הוא אמרו כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי [7] ויעטוף ענינו ישפיע כמו שנאמר תפלה לעני כי יעטוף [8] ורצה בזה שהעני ישפיע מלבו המצוקות בדברו לפני יוצרו יתעלה בתפלה. ומה שיברר ויחזק את זה הוא אמרו ולפני יוי ישפך שיחו [9] וענין ישפוך שיחו ויעטוף בתפלתו

---

1) ברכות י׳ א׳.
2) ילקוט שמעוני רנ״ד.
3) דברים ל״ב ד׳.
4) שם י״ח י״ג.
5) ישעיה כ״ו ז׳.
6) קהלת י״ב ז׳.
7) ישעיה נ״ז ט״ז.
8) תהלים ק״ב א׳.
9) שם.

אחר. והדמה לזה הרבה במקרא כמו בהתעטף עלי נפשי וגו׳ 1) אשיחה ותתעטף רוחי סלה 2) מקצה הארץ אליך אקרא בעטף לבי 3) עד שכל מאמר שיש בו עטיפה נגזר מזה השרש. ומשיג אחד השיג עלינו במאמר בהתעטפם כחלל 4) אבל ענינו היא השתפכות נפשותיהם ונפיחתן כמו שפיכת דם החלל ונפיחתו מצרות נפשו וכמו כן השגתו במאמר העטפים ללבן 5) ענינו הימים אשר העמקים ישופעו בבר והכשבים בעוליהם והם ימי האביב. וכמו כן הוא המאמר ועמקים יעטפו בר 6). וכבר נברר שהנשמה היא מהשפעת אור הבורא יתעלה כאמרו כי רוח מלפני יעטוף וג׳ 7) הנה הנשמות במדרגת המלאכים בראשית יצירתן מן השפעת הבורא המשגחת עליהן וכל אחת מהן במדרגת מלאך עושה מה שנצטותה בו כי השפעת הבורא היא פעולת הבורא בעצם שלו לא על ידי אמצעים ולא על ידי המקום והזמן. וברור הוא שפעולת הבורא בעצם שלו הם חמרים פועלים ואיננה כפעולת הנבראים מקרים מלאכותיים היוצאים ממציאת חמרם. ובאור זה הוא שפעולת הבורא יתעלה שמו בעצם שלו חמרים מדברים חיים נאמנים וקימים ופעולת כל בני אדם מתחלפת ותעשה על ידי אמצעים רצוני לומר על ידי הזמן והמקום והכלים. ובזה הענין יצטיינו פעולות היוצר מן פעולת היצורים. ולעתים ידועות יורה יוי׳ יתעלה בפעולותיו בעצם שלו שהן דבריו הקימים והנאמנים.

ולפעמים יחשוב מי שלא חקר אחר אלה הענינים שדבור הבורא בעצם שלו הוא ממין דבורו באמצעים ויחליף דבורו הפעלי בדבורו העצמי וישער בנפשו שדבורו העצמי הוא דבורו הפעלי אבל

---

1) יונה ב׳ ח׳.
2) תהלים ע״ז ד׳.
3) שם ס״א ג׳.
4) איכה ב׳ י״ב.
5) בראשית מ״ב ל׳.
6) תהלים ס״ה, י״ד.
7) ישעיה נ״ז ט״ז.

הדבר אינו כן כי דבורו בעצם שלו הן הנשמות הבאות מן השפעת אורו בלי אמצעים ובהן הענינים המובנים להן ומהן והן בענין המלאכים. והמאמר הזה לא יובן אלא מי שהכשירו יוי׳ לדעתו. והראיה לזה שדברי הבורא יתרומם ויתעלה הם המרים בוראים ופועלים בענין המלאכים נמצאת בהרבה פסוקים ונביא מהם מה שיוכיח הפסוק כי כאשר ירד הגשם והשלג וג׳ כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם כי אם עשה את אשר חפצתי והצליח אשר שלחתיו [1]). הנה יוצא מזה שדבר ומלאך ושליח לא ישובו אל בוראם אלא עד שהשלימו מה שנצטוו בו ואין שליח העושה שליחותו והמביא תשובה אם לא יהיה בעל דעה והם דבריו הנאמנים ומלאכיו הקימים כמו שנאמר בענין הנשמות יוי׳ דברך נצב בשמים [2]) ודבר אלהינו יקום לעולם [3]). וכבר בארו החכמים ז״ל זה הענין במסכת חגיגה באמרם כל דבור ודבור שיצא מפי הקב״ה נברא בו מלאך שנאמר בדבר יוי׳ שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם [4]). ואמרו עוד בתפלה ודבריו חיים וקימים נאמנים ונחמדים לעד ולעולמי עולמים וזה ובורר מן הקבלה ומן התורה ומן השכל. ואפשר שהשימע זה המאמר לא יבין ענינו ויתערבו אצלו דבור התורה ודבור הבורא לנביאיו המיוחסים ג״כ אל יוי׳ ויביאהו במבוכה אבל אנחנו נבאר לו זה ונוציאנו ממבוכתו בעזרת הבורא יתרומם ויתעלה ונאמר שהענין הראשון אשר אמרנו הוא מה שנקרא דבורו בעצם שלו ולא על ידי אמצעים ודבור התורה ודבורו לנביאים הם ג״כ דבור יוי׳ אבל נעשו על ידי אמצעים רבים רצוני לאמר על ידי הזמן והמקום והכלים כמו דבור ה׳ למשה רבנו ע״ה אשר היה כשנת הארבעים לחייו והיא שנת בתמ״ח ליצירה ובהר סיני על ידי האויר אשר עשה צורות ותמונות האותיות והנעימות מן ענן וערפל ואש וזולתם כמו שנאמר

---

1) ישעיה נ״ה י׳.
2) תהלים קי״ט, פ״ט.
3) שם מ׳ ח׳.
4) חגיגה י״ד א׳.

ודבריו שמעת מתוך האש [1]) וכל אלה היו האמצעים להביא הדבור לנביאים לפי מה שהכריחה הכמת המדבר למדבר אליו. וכבר הורה רבנו סעדיה גאון ז"ל בספר ואלה שמות איך היה דבור יוי' יתעלה וזה לשונו הנה הוא כבש את האויר עד שצר צורות ונהיה כעין לשונות ואותיות מכפיקית ונעימות נשמעות נערכות על דרך דבור בני אדם בחתיכת האויר נעימות ומלות עד שיכלו לשמוע דבור יוי' יתעלה. וכבר הזכיר ר' סעדיה גאון ג"כ בפתיחתו לספר יצירה בענין אותיות אלף בית שבלכת האויר בקוים ישרים או עקומים חדש תמונות שונות כפי מדת כל אות ותכונתה. ורבנו סעדיה הזכיר ג"כ בבאורו לספר ויקרא מציאות האויר כאשר רצה יוי' יתעלה לדבר עם נביאו לבדו מבלי שישמעהו מי שהיה עמו בעת הדבור והביאו ראיה מזה ששמואל לבדו שמע דבר יוי' ועלי הכהן לא שמע אע"פ שהיו במקום אחד כי האויר מנע את עלי מלשמוע והוליך את הדבור אל שמואל לבדו וכן אמרו חכמינו ז"ל [2]) בענין דבור יוי' למשה מאהל מועד שהקול לא יצא מאהל מועד ולא עברו אע"פ שהוא היותר חזק מכל הקולות אשר בעולם כמו שנאמר קול יוי' בכח קול יוי' בהדר קול יוי' חוצב להבות אש קול יוי' שובר ארזים קול יוי' יחולל אילות [3]). וכמו כן הציג האויר הענינים וצורת המלאך הנשלח אל אחד מן הנביאים וראהו הנביא אשר נשלח אליו ולא ראוהו האנשים אשר היו עם הנביא כמו שנאמר בדניאל וראיתי אני דניאל לבדי את המראה והאנשים וג' [4]).

הנה נברר שדבריו הפעליים הנבראים הם אשר בהם דבר לנביאיו על ידי אמצעים באופן שיבינו על דרך דבור בני אדם והשמיעם למי שרצה ומנע שמיעתם ממי שרצה. וכמו זה אמרו החכמים ז"ל על דבריו הנבראים דברה תורה בלשון בני אדם [5])

1) דברים ד' ל"ו.
2) מדרש רבה במדבר פ' י"ד.
3) תהלים כ"ט ט'.
4) דניאל י' ז'.
5) ברכות ל"ד ב'.

והבדילו בין דבריו העצמיים הבוראים ובין דבריו הפעליים הנבראים אשר הם באופן שיבינום בני אדם. ונאמר עוד להוספת הבאור הנה כל אחד מאתנו ברצותו להשתעבד אליו אחת מן החיות אם למשכה אליו או להרחיקה ממנו או להוליכה לפניו אי לתת לה מאכל ומשתה ינוע חכו על דרך דבור החיה בתנועת הכה או ישמיע קול החליל כמו שיעשה לסוס ולחמור בשתותם וכן אנו מושכים אלינו הצפרים כמו שישמיע הציר קול החליל ברצותו לצוד את הקוראים הנה כל זה על דרך דבורם ולא על דרך דבור בני אדם ועל אחת כמה וכמה הבורא יתעלה בדברו אל נביאיו דבר להם כפי דרכם ולא כפי דרכו עם עצמותו וכחו אשר השמים והארץ לא יוכלו לנשוא כמו שנאמר כי גדול עד שמים חסדך וג׳ [1]) עד שלפעמים צייר לנביאיו צורות ונתן להם משלים אשר על ידם הבינו חפצו וזה הוא שנקרא חזיונות ומראות וראיה לזה הוא אמרו ודברתי על הנביאים [2]) כלומר אני ממשל ומדמה לנביאים משלים ותמונות וחכמינו ז״ל אמרו בענין וביד הנביאים אדמה [3]) מלמד שהיה מדמה לכל נביא ונביא בדמיון ורצו בזה לפי כח ויכולת כל נביא להבין חפצו המחכם וגזרותיו האלהיות.

ודבן זה המאמר ושמור אותו בזכרונך ודע מה שיש בו מן הסודות הנכתרים והענינים הנעלמים והם ילמדוך שהנשמות בראשית יצירתן קודם ביאתן אל בני אדם הן בענין דבריו העצמיים אשר נבראו קודם הזמן וקודם המלאכים הנקראים דבריו. ובדומה לזה אמר דוד פתח דבריך יאיר מבין פתיים [4]) וזה הוא ממש אמרו נר יוי׳ נשמת אדם וג׳ [5]) ורצה באמרו פתח דבריך מציאות אורו אשר ממנו נהיתה הנשמה הבאה לבני אדם על ידי אמצעים רבים. ואמרו יאיר הוא

---

1) תהלים נ״ז י״א.
2) הושע י״ב י״א.
3) שם.
4) תהלים ק״ט ק״ל.
5) משלי כ׳ כ״ז.

בענין נר אשר ממנו נהיה האור ואמרו מבין פתיים הוא ממש אמרו חופש כל חדרי בטן [1]) כי כאשר יחפוש בנר הבין פתאים אשר לא יראו רק במה שמאיר להם ועל ידו הם יודעים מה שנעלם מהם. ודומה לזה אמרו החכמים ז"ל ונר דלוק לו ומונח על ראשו וצופה ומביט מסוף העולם עד סופו [2]). וראה בעין שכלך ועין בינתך ואל תבקש לראות זה בעין גופך כי באלהים אשבע כי לא יעלה בידך להבין אלה הענינים אלא בחריצת ההבנה בחקירת המחשבה ובפתיחת עין השכל.

פרק ששה עשר.

נבאר כאן סבות המלבושים והכסוים הרבים המכסים אור הנפש והסבה אשר הכריחה את הנפש להשתנות בפעולותיה ובפרטיה האנושיים דע שכל העולם עליונו ותחתונו יתחלק לשני חלקים לגופים פשוטים ולגופים מורכבים. והגופים הפשוטים הנקיים והזכים בפשוטתם קרובים מן יוצרם יתרומם ויתעלה רצוני בזה שהגוף היותר קרוב ליוצרו הוא יותר פשוט ממה שאחריו עד סוף כל ההמצאות לפי הסדר וההערכה ברצון האלהי. ואלה ההמצאות הן עשר במספר לא פחות ונערכות במציאותן כל אחת אחר חברתה כפי אשר סדרן חכמת יוי' יתרומם ויתעלה לחזוק העולם וקיומו אשר לא יתכן שיהיה שני מבלי שיקדמנו ראשון בסדר ולא שלישי מבלי שיקדמנו שני ולא רביעי מבלי שיקדמנו שלישי וכמו כן עד סוף סדר עשר ההמצאות כסדר המספרים והערכתם רצוני בזה מן תחלתם אשר הוא האחד השרש עד מספר עשרה כי השני הקרוב לראשון היא ראשון למספרים וכמו שהשני לא יקדים לראשון והשלישי לשני והרביעי לשלישי ואין אחד מן העשרה יקדים לחברו

---

1) משלי כ' כ"ז׳

2) נדה ל' ב'.

בסדר כן כל אחת מן עשר ההמצאות הנבראות לא תעבור את חברתה אשר תקדמנה בסדר וכמי שהמספרים אחר שהגיעו לעשרה מתחילים לררכב ומן הרכבתם באות הרכבות אחרות כן עשר ההמצאות אחר שהגיעו אל האחרונה שבהן והיא העשירית התחילו להרכב ומן הרכבתם נעשתו הרכבות אחרות עד שהגיעו למה שהגיעו. והראשונה מאלה ההמצאות והיותר פשוטה והיותר נעלה והיותר קרובה ביחוסה מן בוראם יתעלה הוא אשר נקרא בעברי שכינה מגזרת ושכנתי בתוך בני ישראל [1]) והתורה והנביאים קראוהו שם כמו שנאמר כי שמי בקרבו [2]) כי שמות היצורים הם רק מקרים נשואים ושמות יוי' יתרומם ויתעלה הם עצמים פועלים המורים עליו והיותר קרוב אליו והמורה עליו יותר הוא מה שנקרא שם ושכינה וכבוד כמו שנאמר וייראו ממערב את שם יוי' וממזרח שמש את כבודו [3]) וכמו כן וייראו גוים את שם יוי' וכל מלכי הארץ את כבודך [4]) והנביאים אמרו יוי' יושב הכרובים אשר נקרא שם [5]). ונתאמת שהוא יתעלה נתן את שמו להיותר קרובה אליו ולראשונה מן ההמצאות והיא המאור הראשון והמתרגם והעבד הקרוב אליו ושלמה בן דוד קראה חכמה כאמרו יוי' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז [6]) ועוד ואהיה אצלו אמון וג' [7]) והיונים קוראים אותה השכל הפועל, ובמדרגה שלאחריה שם אחר והוא ג"כ כבוד ונקרא בפי הנביאים כבוד אלהי ישראל [8]) והיונים קוראים אותו הנפש הכללית המניעה את הגלגלים בכח הטבעי כמו שהנפש הפרטית מניעה את הגופות בכח הטבע. וזה הכבוד ימלא באיזה דברים מקום הכבוד שלפניו הנקרא שם והוא דומה למי שכותב את אשר צוהו הבורא יתרומם ויתעלה ומה שנגלה

---

1) שמות כ"ט מ"ה.
2) שם כ"ג כ"א.
3) ישעיה נ"ט י"ט.
4) תהלים ק"ב י"ג.
5) ד"ה א י"ג ז'.
6) משלי ח' כ"ב.
7) שם ל'.
8) יחזקאל ח' ד'.

אליו מרצון האלהי כי לנפש הכללית תבונת השכל על ידי הצד אשר בו היא מתקרבת אל השכל ותבונת הטבע על ידי הצד אשר בו היא מתקרבת אל הטבע אשר הוא ג"כ מלאך בהיותו הכח הראשון מכחות הנפש הכללית וחיות העולם הזה ותנועתו התמידית. הנה הנפש הכללית היא ההמצאה השנית והטבע היא ההמצאה השלישית המתקרבת למדרגת הנפש ואלה שלש ההמצאות הן גופות פשוטים והן נכנעות ונשמעות לממציאן ולבוראן כל אחת אחר חברתה והן הן המוסרות השפעת הבורא ורצונו והמביאות חוקי החכמה האלהית אל כל העולמים כדי שישולם חפצו בעולם הזה ובעולם הבא. ואחריו באה ההמצאה הרביעית ולא היתה לה פעולה בתחלה ולא תנועה וחיות אך היה בה כח לקבל הנפעל בכל מה שנוצר ונברא ממנה והיא חמר העולם וממנה באו כל היצורים הגופניים המקבלים את המקרים ובהיותה נפעלת לצורות ותמונות נגרע קצת מהפכדה ונע חמרה והיא הנקראת היולי כלומר חמר העולם אשר ממנו נבראו כל הגופים והיא החשך הנזכר בפסוק שני מבראשית וממנו היו הגופות והמקרים. והגוף הראשון אשר נע הוא גוף הגלגל המקבל חמקרים כמו הסבוב והתנועה וזולתם והוא ההמצאה החמישית. וההמצאה הששית היא גופות הכוכבים ההולכים בגלגל והם גופות מאירים ומזהירים בהיותם קרובים מן הגופות הפשוטים הראשונים אשר נמצאו קודם הזמן והמקום כי הם נחשבים בתנועת הגלגל. וההמצאות השביעית והשמינית והתשיעית והעשירית הן האש הרוח דמים והארץ והם נמצאו עם התחלת הזמן. ועם הארץ נשלמה ותמה ההמצאה ולא היתה שום המצאה אחריה וכן הוא דעת התורה באמרה בראשית ברא אלהים וג׳ [1]) ופתרון ברא הוא המציא ולא. נזכרה אף מלה אחת בראשית התורה מן השש מלות הנזכרות ביצירה כמו צור ויוצר וקונה ועושה ופועל אשר לכל אחת מהן ענין יצירה ועשיה והשתמשה במלת ברא וענינו המציא הגוף הראשון, וההבדל בין ההמצאה והיצירה היא שכל המצאה ראשונה

---

1) בראשית א׳ א׳.

נעשתה ברצון האל מן השפעתי בלבד ולא מדבר מן הזמן והמקום. וההמצאית הרביעית והחמישית בסדר ובהערכה מחמר וצורה ואחריהן קמו הזמן והמקום עד המצאת הארץ אשר אצלה נשלמו ההמצאית ובאו היצירה וההרכבה והרכבת ההרכבה עד שהגיעו למה שהגיעו. ומן הארץ אשר היא באמת עפר ומן שאר היסודות עמדו כל מיני הדברים המוצקים כמו ההרים והסלעים ושדרות אבנים שונות לכל מיני תועלת אשר בהם ואחריהם נוצר מין הצמחים והעשבים והעצים והזרעים לכל מיני תועלת אשר בהם ואחריהם בא מין החיות השונית במיניהן וצורותיהן ואחר כל אלה נברא המין האנושי כמו שאמרה התורה שאדם היה האחרון ליצורים ונברא ביום הששי בערב וכן אמרו החכמים ז"ל בערב שבת נברא אדם וג'.

הנה נברר שהאדם הוא האחרון לכל ההמצאות והיצירות ואם תרצה לעמוד על אמיתת זה הסדר השכלי והתורי וזאת ההערכה הכללית בהמצאות והיצירות בקשם במזמור הללו את יוי' מן השמים וג' [1]) ותמצא בו כל עשר ההמצאות בסדרן עם הוספת ההתחלקותן והסתעפותן והראשינים מן היצורים אשר באו מן הארץ בהתחלקותם והסתעפותם כי שם נאמר תנינים וכל תהמות ורצה בו מעת שנהיתה הארץ עד יסוד המים וכל אשר בהם ובפסוק שלאחריו נאמר אש וברד וג' ונהפך בו הסדר כי בסופו נאמר רוח סערה אשר היא יסוד האויר אחר יסוד המים ויסוד המים אחר יסוד הארץ ואש וברד אחר יסודות האויר והמים והארץ. ואחר זה נסדרו הגופים המוצקים הראשונים הנבראים מן הארץ כמו שנאמר ההרים וכל גבעות. אחר זה בא מין החיות באמרו החיה וכל בהמה בהתחלקותן והסתעפותן ואחר זה נתתמה היצירה במין האנושי והסתעפותו באמרו מלכי ארץ וכל לאומים זקנים עם נערים יהללו את שם יוי' ואחריו נאמר הודו על ארץ ושמים ורצה בזה סדר השמים והארץ. זה הוא הסדר השכלי וההערכה האלהית מן תחלתם עד סופם וביארנו איתם לך בראיות מוכיחות מן

1) תהלים קמ"ח.

השכל והתורה ותהלים מבלי לנטות ולסור ממאמרי הנביאים. ועיין בבראשית רבה ושם תמצא נ״ב רמז לזה ויתאמת לך כל אלה בעזר האל יתרומם ויתעלה.

הנה האדם נוצר ונברא אחר ההמצאות והיצירות ובו רושם מכל מה שקדמוהו ומכיל בקרבו כל ההמצאות והיצירות אשר בעולם ולכן נהיו אצלו שתי המצאות הראשונות השכל והנפש אחרונות והאחרונות בסדר וביצירה מן ההרכבות נהיו אצלו ראשונות רצוני לאמר שהאדם נברא מן ארבעה יסודות אשר הראשון מהם יבוא מתחת והאחרון וזה האש מגלגל העתר ואחר זה מתנועת הגלגלים ואחר זה מן מזג הכוכבים ותערובת קרניה ואחר זה מן הטבע ואחר זה מן הנפש הכללית אשר היא אם הכל ואחר זה מן השכל הכללי אשר הוא אב הכל ואחר זה מן רצון הבורא יתרומם ויתעלה בהשפעתו אשר ישפיע את השכל בנשמות אשר הן נר מאיר מן אורו הגדול והשפעתו התמידית. לכן לא תתחבר הנשמה עם האדם אלא אחר שעברה בכל הגופות הפשוטים והמורכבים והגיעה אל המעלות אשר היא עולה אליהן ולקחה חלק ונחלה מכל מה שעברה בו ולפיכך נתרבו בגדיה וכסויה ונחבא ונעלם אורה והסתתר בקליפותיה ונעלמו ממנה ידיעותיה ונטבעו בים קדרות החמר וההרכבות וההרכבות מן ההרכבות. וכבר באר וברר זה דוד ע״ה בדברו מן ראשית יצירתו ואחרית מהיתו באמרו אחור וקדם צרתני ותשת עלי כפכה [1]) וכבר הזכרנו כל זה המזמור בספרנו הנקוב בשם ספר הסדר וההערכה ביצירה והראנו בו איזה גופים פשוטים ומורכבים וענין אחור הוא שהאדם הוא האחרון לכל ההמצאות והיצירות וענין קדם שהנשמה היא מן ההמצאות הראשונות הנעשות מן השפעת האלהות אשר קדמה הרצון ולפי זה היה האחור קדם אצלנו ואחרון לנפשותינו והקדם אחור אצלנו וראשון לנפשיתינו. וכאשר נפריד הרכבתנו ונשוב אל הפשוטים הנמצאים יברר לנו הסתרת קדמנו באחורנו ולפיכך נעלמו ונשכחו מנפשותנו הידיעות ויבאר

---

1) תהלים קל״ט ה׳.

ויחזק זה אמרו אחור וקדם צרתני ותשת עלי כפכה ורצה בזה הסתרת קדמני באחורי והעלמתו ממני כי ענין כפכה הוא הסתרה והעלמה כאמרו ושכותי כפי עליך עד עברי [1]) ויבאר ויחזק זה מה שנאמר בפסוק שלאחריו פליאה דעת ממנו נשגבה לא אוכל לה [2]) אשר ענינו היא שהדעת נעלמה ונכתרה ממני לכן לא אוכל לה. וזה באור ברור בהסתרת הנשמה והעלמת ידיעותיה ושכחונה. דע זה וצייר בנפשך ותבין אי״ה מה שזכרנו לך מן השכל והראיות מן הכתובים.

פרק שבעה עשר.

בענין רשמי העולם העליון והעולם השפל בנשמה. דע יאמצך האל שהנשמה בבואה מן השפעת האל אל האדם עוברת בכל הגלגלים אשר כל אחד מהם ישאיר בה רושם ומתעטפת במעטפת כל גלגל אשר עברה בו ולכן תראה הנפש השוקדת במדעים מנפשות הישרים מספרת מאיזה גלגל ומדברת ממה שיש בו מאותות ונפלאות יוי׳ הרוממות כי היא ידעה זה בעברה בו כאשר ירדה אל העולם הזה ועתה תשוב לזכרו אחר שכחונה בדרך הלמוד ולפי מדת זוהר הכוכבים ורשמיהם המגיעים אליה יולד תכשיט לנשמה או הוספה למעטפותיה או סבת טהרותה או התערבותה ובמזגים המכסים אורה וכל זה במדה ידועה ברצון בוראה היודע מה שיפגענה עד זמן בואה למי שירצה כמו שירצה יתרומם ויתעלה. ולפעמים תגור באיזה גלגל ימים כבירים עד שתחרץ עליה החכמה האלהית לשלחה אל האדם ואז רושם זה הגלגל אשר התאחרה בו יהיה יותר חזק ויותר גלוי מן רשמי שאר הגלגלים אשר היא עוברת בהם ואם היא עמדה

---

1) שמות ל״ג כ״ב.

2) תהלים קל״ט ו׳.

למשל במסלת שבתאי או צדק או מאדים יהיו רשמי אלה הכוכבים יותר חזקים ויותר גלוים כל זמן שלא נשבתו מזיגת הכוכבים או לא הופר זה הרושם ולפיכך תמצא רשמי איזה גלגלים יותר חזקים ויותר גלוים אצל איזה אנשים וזה אתה רואה בעיניך.

ודע שהמבוקש מן כל נשמה הוא לפי הרשמים אשר השיגוה ואשר הכריחו השתנות פעולותיה ואנשיה כי כבר נברר שאין השתנות בעצמה וביסודה כי היא מן השפעת מי שאין השתנות בעצמו בהכרח ובהחלט והשתנותה היא רק מצד הרשמים והמזגים וזה הוא סבת השתנות האנשים בשכליהם ובמעשיהם ובגופיהם. ודע שדוד ע״ה באר אלה הרשמים אשר תעבור בהם הנשמה וברר שכולם הם ברצון הבורא יתרומם ויתעלה וידועים אליו ויבקש ממנו לפי המעטפות והכסוים אשר נתקבצו עליו כאמרו גלמי ראו עיניך ועל ספרך וג׳ [1] ורצה בזה שיווי מושיע לכל אחד במה שבראו בעבורו ויבקש ממנו לפי רשמי נפשו ועקבותיה ופתרון גלמי הוא המלבוש וענינו התכסות הנפש בהרבה כסוים ומעטפות הנודעים אליו והנשמרים אצלו כאמרו ועל ספרך כלם יכתבו ומזה אמרו החכמים ז״ל מגלימא דעל כתפאי.

ועתה נוסיף עוד בבאורו ונאמר ראוי לך שתשער בנפשך שהנשמה בעברה בגופות הגלגלים תקנה לה גוף גלגלי ותתגשם בו ובבואה אל ארבעה היסודות תתגשם ברשמיהם ותקנה לה גוף ארצי ותגלה לחושים כמו שתראנה והיודע מה שרכשה לה לא יבקש ממנה אלא מה שהפקיד אצלה לפי הכסוים אשר התכסתה בהם וזה יחייב ישרו כאמרו כי ישר דבר יוי׳ [2] ומה שנבאר לך כל מה שאמרנו בזה הענין הוא שנברר לנו שכל מי שירד אל הארץ התכסה והסתתר בענין ארצי והלך בעקבות היסודות והנפלא מזה הוא שהשכינה בהגלותה למשה ולישראל התדמתה להם בדמיון אשר על ידו הבירוה

---

1) תהלים קל״ט ט״ז.
2) שם ל״ג ד׳.

כמו שאמרנו למעלה וביד הנביאים אדמה [1] ונאמר במשה רבנו ע״ה וירא מלאך יוי׳ אליו בלבת אש מתוך הסנה [2] ועוד ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה [3] ובעמד ענן אתה הלך לפניהם יומם ובעמוד אש לילה [4]. וכבר ידעת שהשכינה נגלתה לישראל בעמוד ענן באופן שיכלו לדעתה ונאמר בעמוד ענן ידבר אליהם [5] ענן וערפל סביביו [6] וירד יוי׳ בענן [7] ישת חשך סתרו סביבותיו סכתו חשכת מים עבי שחקים [8] ובעלות השכינה נאמר והענן סר [9] ונאמר עוד ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים [10] והראיות האלה לא יהרסן הכופר ולא ינפצן המורד כי הן מוכיחות שמי שנגלה מן השמים התחפש והסתתר בלא ספק בענינים וגופות ארציים. ומסבת אלה הרשמים התכסתה הנשמה והתחפשה בקליפות גלגליות ויסודיות עד שנגלתה לחושים בצורתה הנופנית והיא באמת האדם אשר איננו מאומה בלעדה כמו שרואה האדם בחלום אביו המת או רעו בצורה אשר על ידה יכירם אף כי הגוף טמון בקבר ואבן מונחת עליו. ואם תרצה להתחקק אחר אמיתת הנשמה וייטיב בעיניך להציגנה ערומה הפוך סדר הפרידה ופשוט מעטפותיה וכסויה מעטפה אחר מעטפה וכסוי אחר כסוי עד שיתפזרו ענניה ותשוב לעלות מדרגה אחר מדרגה למצב ראשיתה ואז תראנה בעין השכל ותבין במחשבה זכותה ולבנתה כמו שראו הנביאים בחושיהם צורות המלאכים בדמות צורות אנושיות והבינו ענינים בשכל כמו שנאמר במנוח בראותו את המלאך אשר חשבו

---

1) הושע י״ב י״א.
2) שמות ג׳ ב׳.
3) שם ד׳.
4) במדבר י״ד י״ד.
5) תהלים צ״ט ז׳.
6) שם צ״ז ב׳.
7) במדבר י״א כ״ה.
8) תהלים י״ח י״ב.
9) במדבר י״ב י׳.
10) שמות כ׳ כ״א.

לאדם ולא ידע מנוח כי מלאך יוי׳ הוא [1] ואחר שעלה השמימה באש הקרבן ידע שהוא מלאך כמו שנאמר אז ידע מנוח וג׳ [2] ואחזתו רעדה גדולה ודמה שימות עד שהרגיעה אותו אשתו ואמרה לו חפץ יוי׳ להמיתנו לא לקח וג׳ [3] וכמו זה נאמר בגדעון וזולתו ולא נאריך.

ועתה נבאר לך איך תהיה הפרדת הנשמה והפשטת מעטפותיה. שלמות האנושית תתפרד קודם כל לנפש וגוף והגוף יתפרד לארבע תערובות [4] וארבע התערובות לארבע תבונות [5] וארבע תבונות ליסודות והיסודות לכחות הגלגלים והכוכבים וכחות הגלגלים וכוכבים לחמר וצורה והחמר והצורה לטבע והטבע אשר הוא כח מכחות הנפש הכללית לשכל הכללי והשכל הכללי ישוב אל ממציאו אשר ישפיעהו בנשמות והן השכלים הבאים מן הבורא יתעלה אל השכל הכללי והן הנפשות לבני אדם. אחר זה הערך את היצור בסדר אשר נמצא מן היוצר יתרומם ויתעלה השכל הכללי ואחריו הנפש הכללית ואחריה הטבע ואחריו החמר והצורה ואחריהם כחות הגלגלים והכוכבים ואחריהם היסודות עד האחרון שבהם והוא העפר אשר ממנו גוף האדם. זה הוא תואר ההפרדה מלמטה למעלה ותואר הסדר וההערכה מלמעלה למטה כמו שאתה רואה. וחקור בזה ותבין ותדע מה שבארנו ותתאמת לך אמיתת הנשמה ואיכות התעטפותה באלה המעטפות מראשיתה עד שהיתה לאדם ומן היותה לאדם עד שתשוב להיות גוף פשוט ותלך בדרך הישר אם הצליחך ההשגחה.

---

1) שופטים י״ג י״ז.
2) שם כ״א.
3) שם כ״ג.
4) ר״ל למרה שחורה למרה צהובה לטחול ולדם.
5) ר״ל ללח ויבש ולקר וחם.

פרק שמונה עשר.

דע שהבורא יתברך שמו שואל מן הנשמה להטהר כטוהר עצמה אשר הוא היותר טהור מכל מהי שבעולם התחתון. והיותר שלם ממה שנצרף והתבונן לקבלת הנשמה הן שתי הנפשות החיוניות והצמחית אשר ישיגן האדם כי הן יותר מצורפות ממה שהתבונן ונשלם והזריח בעולם היסודות והנשמה תשנה את עצמן בעצמה וזה הוא סבת העמסתה בעול המצות השכלייות והתורייות. וכבר דברנו מן המדות הטובות והרעות אשר לשלש הנפשות ושהנפש השכלית אם היא מתנהגת בשכל והתורה תשנה המדות והרעות במדות טובות ושתי הנפשות הדמנה אליה ותרבנה בזה הנפשות הישרות בעולם. ונאמר עוד שהנשמה בהצרפה זאת היסודות אשר הם שתי הנפשות דומה לזרע הנזרע בארץ המוציא בכחו זרעים רבים כמוהו וכן תעשה הנשמה עם כחות הכוכבים וקרניהם ופעולות העליונות העוזרים והמכינים אותה לבוא למטרתה השכלית על ידי ענינים שכליים ותוריים. וידוע שהיותר טהור מכל מה שבעולם הזה הן הנפשות כמו שזכרנו וכבר אמרנו שכשרון התאוה היא הצניעות והענוה ושפלת הרוח וגרעונה הכעס והגאוה והחשק וכשרון הכעס היא הגבורה וכח המחשבה ואמץ הלב וגרעונה רכות הלב ורפיון ועל הנפש השכלית החובה לשנות את התאוה בצניעות על ידי השכל ולהוליכה בדרכיה הטובים ובזמניה המותרים כמו בקשת זרע וקיום המין ולא בקשת עונג בלבד כי עונג התשמיש הוא שכר לפרי הבטן. וכבר הזכירו רבותינו ז״ל מאמר ר׳ יוסי חמש בעילות בעלתי ונטעתי חמשה ארזים בישראל 1) וכמו כן כשרונות הנפש החיונית לא יהיו אלא על דרך היותר יפה ובעת ההכרת עד שתהיה גבורה אמיתית כמו שנאמר באברהם אבינו ויחלק עליהם לילה 2) והתעוררות פנחס וקנאתו לה׳ יתעלה

---

1) שבת קי״ח ו׳.

2) בראשית י״ד ט״ו.

בהכרחת הצדק, וכבר הזכרנו כל הכשרונות ובמשה רבנו ע״ה. והאדונים האלה לא הוליכו כעסם ותאותם אלא ברצון יוי׳. וכאשר תתחזק הנפש השכלית תשנה כחות הנפשות בבחותיה ותמשוך עצמן בעצמה ולפעמים יהיו כחות כל האברים כאלו הם משבחים ומהללים את בוראם כמו שנאמר כל עצמותי תאמרנה יוי׳ מי כמוך [1] ועוד ברכי נפשי את יוי׳ וכל קרבי את שם קדשו [2] והצרפת הנפש השכלית את שתי הנפשות ועצמן דומה לסחיטת מי השושנה מן השושנה והשמן מן הזית אשר לא ישאר מהם אלא החלק העפרי בלבד השב אל העפר כמו החלק העפרי מן האדם ישוב אל העפר כאמרו וישב העפר אל הארץ [3]. ולפיכך יהיו הנפשות והאברים כאלו הם נפש שכלית אחת משבחים את יוי׳ ושבים אל המקום אשר ממנו התחילו במה שכחותם הולכים אל בוראם יתרומם ויתעלה כמו שנאמר במי שהוא במצב הזה אם ישים אליו לבו רוחו ונשמתו אליו יאסף [4] הנה נתקבצו בפסוק הזה השכל והנפש והרוח וענינו הוא אם ישים אל יוי׳ שכלו כי פתרון מלת לבו הוא שכלו כמו לכן אנשי לבב שמעו לי [5] ואנשי לבב הם בעלי שכל ועוד. עם סכל ואין לב [6] וכן לבי ובשרי ירננו אל אל חי [7] כלומר שכלי וגופי אז יאסוף יוי אליו נפשו ורוחו ונשמתו. וזה ברור ונכון למשכיל ולמבין. ולפעמים יחשוב הקורא את מאמר שלמה מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ [8] שזה משפט שולל או מספק ואין זה אלא קיום והחלטה שנפש הטהורה תעלה

1) תהלים ל״ה י׳.
2) שם ק״ג א׳.
3) קהלת י״ב ז׳.
4) איוב ל״ד י״ד.
5) שם י׳.
6) ירמיה ה׳ כ״א.
7) תהלים פ״ד ג׳.
8) קהלת ג׳ כ״א.

אל מקומה ונפש הבהמה תרד למטה לארץ וכמו זה אמר יואל ע"ה מי יודע ישוב ונחם והשאיר אחריו ברכה וג׳ 1) וזה קיום והחלטה. ואין ספק אצלנו שאלו הנפשות נבראות מן הארץ ונפש השכלית מן עולם העליון. ומה שיורה שהן באות מן הארץ היא מה שאמרה התורה בנפש הצמחית ותוצא הארץ דשא עשב מזריע זרע וג׳ 2) ובנפש החיונית תוצא הארץ נפש חיה למינה בהמה ורמש וג׳ 3) והראיה לזה שהנפש השכלית היא מן עולם העליון כמו שאמרנו הוא אמרו נר יוי׳ נשמת אדם 4) ועוד והיתה נפש אדני צרורה בצרור החיים וג׳ 5) וכן נותן נשמה לעם עליה וג׳ 6) והראיה היותר חזקה מכל זה הוא אמרו בתשובת האדם לעולם האמת ותפר האביונה כי הלך האדם אל בית עלמו 7).

פרק תשעה עשר.

ונאמר עוד שקנין הדעת וכל המדות המובות הוא בתבונת הנשמה כמו שאמר ר׳ שמלאי ונר דלוק לו ומונח על ראשו וצופה ומביט מסוף העולם עד סופו 8 וזה המאמר מוכיח שהנשמה ידעה מסוף העולם עד סופו ולא ירדה אל העולם הזה אלא לרכוש לה

1) יואל ב׳ י"ד,
2) בראשית א׳ י"ג.
3) שם כ"ד׳
4) משלי כ׳ כ"ז.
5) שמואל א כ"ה כ"ט.
6) ישעיה מ"ב ה.
7) קהלת י"ב ה׳.
8) נדה ל׳ א׳.

דברים מועילים ולהרכישם לזולתה1) ולעשות מעשים טובים ולזכור מה ששכחה מן הידיעות העליונות והמטרה היותר גדולה היא לקנות זה מעשים טובים כי קנין הדעת הוא בתבונתה. וכבר באר זה אליהוא באמרו אכן רוח היא באנוש ונשמת שדי תבינם2) ורצה במלת תבינם שתי הנפשות האחרות ולכן לא אמר תבינו ולא תבינהו אלא תבינם. הנה יוצא מזה שעל הנפש השכלית החובה להטהיר את שתי הנפשות האחרות בחכמה ובמעשה וראוי לה לדעת מה שהיתה בעולם העליון ובעבור מה ירדה אל העולם הזה כדי שתעשה מה שנצטותה בו מן החכמה והמעשה. ודע שאם עמדה בעולמה מבלי ראות העולם הזה לא ידעה כח מעלתה ורום מושבה כמו הילד אשר הסכין לשתות חלב השדים ולאכול דבש לא ידע מתיקותם אם לא יטעום סמי רפואה וכמו כן הנפש אם לא תטעום העולם הזה ביגונו ועצבונו לא תדע מעלת עונג העולם הבא והעולם אשר היא היתה בו ולא תירא את יוי׳ ולא תקוה בישועתו בחובותיה והבטחותיה ומצותיה בחכמה אמיתית ובמעשים טובים. ודע שהנשמה היא אור מן האל ועליה החובה להעביר את הנפשות מן מדרגתן אל מדרגה עליונה רצוני לומר שעליה להעביר הנפש הצמחית אל מדרגת הנפש החיונית והנפש החיונית אל מדרגת הנפש השכלית והנפש השכלית אל מדרגת השכלים הפועלים אשר הם מכרות לנשמות ומעין הידיעות והמדות הטובות והם קרובים אל רבם. זאת היא החובה המוטלת על הנשמות היורדות אל העולם הזה והיא חובה מעצבת ונסיון מכאיב אשר נכתה בזה העולם הגשמי. הנה ירידת הנשמה אל העולם הזה היא לפנים שונים הפן הראשון הוא להטהיר מה שיש בו מן הדברים הטהורים אשר קדמנו זכרם והשני לדעת מעלת עולמה על ידי קרבתה אל העולם הזה ובחינתה אותו ותתעצב על מה שנתרחקה ממנו והוטלו עליה כל אלה הדברים כי היא עושה

---

1) ר״ל לשתי הנפשות.

2) איוב ל״ב ח׳.

כל מה שנצטותה בו אם ההשגחה בעזרה. והשלישי לנסות דברי העולם הזה ולטעום מכאוביהם כדי שתראה ותדע מדת עונג העולם אשר היתה בו ואשר תשוב אליו כמו שנאמר ויושיעם למען שמו להודיע את גבורתו [1] והרביעי להטהיר הנפשות האחרות. וזה והדומה לזה הוא הסבה אשר הוטל על הנפש עול המצות וירידתה אל העולם הזה וכבר הזכרנו בראיות מספיקות מן הכתובים שהנפש מטהרת מה שתחתיה מן מאמרי ירמיהו ויהושע בן צדוק וישעיהו. ואין צורך להשנות שהנפש המעולה תשוב אל המלאכים ודומיהם.

פרק עשרים.

בעלי הטבע אומרים שהנפש הולכת אחר מזג הגוף ובעלי האלהות והתורה הקדושה מתנגדים להדעה הזאת. ומה שהכריח את בעלי הטבע לזה הוא אמונתם שהנפש מתחדשת בהתחדשות הגוף ולכן הם סוברים שהיא הולכת בעקבות מזגו ופונה אל דרכו ומתנהגת לפי הכרחתו. וזה משפט הפוך ודעה נפתלה וכבר הוכחנו מן השכל ומן מאמר הכתוב אחור וקדם וג׳ [2] שהנפש קודמת למציאות הגוף ושכחות הגלגלים והכוכבים רושמים רשמים בפעולותיה באיכותה ובכמותה ובטהרותה והתערבותה עם מה שיסתיר אורה המתרבה בה לפי מה שהכין לה רצון בוראה קודם ביאתה אל העולם הזה בעת שנעשה לה גוף במזג המיועד לה והנתצב לרשמיה והגוף הזה הולך בעקבותיה בהכנה האלהית. וכבר נברר שהגוף כלי ומטה לנפש ההולכת עמו ועל ידו כמו שהכין לה יוי׳ לפי רשמיה העליונים

---

1) תהלים ק״ו ח׳.
2) תהלים קל״ט ה׳.

והתחתונים ובעת שזממה החכמה האלהית לשלחה אל העולם הזה יתחדש לה הכלי הגופני כדי שתגלה בו ועל ידו תהינה פעולותיה ותדמה לרכב אשר יראה רכיבתו על ידי הסוס אשר השיג כדי להראות אומנתו והוא אוחז ברכן בעת שירצה ויעזבהו בעת שירצה וזה בהנהגת השכל או למלח בספינתו אשר יוליכנה בשכל לבלי תטבע היא והוא עמה ולא יסיח דעתו ממנה אלא אם יבוא דבר אשר יעצרהו או איזה מחלה אשר תמנעהו ואז תאבד הספינה והוא עמה כמו שאמר שלמה רוח איש יכלכל מחלהו ורוח נכאה מי ישאנה[1] ועניננו אם יכלה הגוף תרפאהו הנפש ותנהיגהו בחכמה ובשכל אבל אם תחלה הנפש מי ירפאנה וינהיגנה. וברור הוא שמחלת הנפש היא השלכת השכל מבלי לשום לב אליו. ואין ספק שהכלי הגופני יכנע תחת רשמי הנפש אשר נקבצו על עצמה ואם ימרוד איזה דבר מן מזג הגוף תישרהו הנפש ותכבשהו בשכל אשר בה ובתורה הנוהגת אותה ובזה תראה צדקת יוי׳ יתעלה השם כליה נבנעים אליה והולכים בעקבותיה וחכמתה ולולא זה יבטלו השכל והתורה ותחדל חובת הצדק ואיך ילך הסכל והמת בטבע אחר מזג החי והמשכיל בטבע ואין ספק כי המשפט הוא להפך ושהחי והמשכיל בטבע ינהיג המת והסכל כמו שהוכחנו מסבלות הסוס והנהגתו על ידי רכבו וטביעת הספינה והליכתה על ידי המלח. הנה כבר נברר שהגוף ומזגו הולכים אחר הנפש וחכמתם תבוא ממנה וזה הוא המבוקש מן הנשמה ומכח אורה אשר הוא השפעת נדיבתו וכאשר השלימה מעשיה והשיגה מה שהפקיד יוי׳ אצלה ועשתה מה ששאל ממנה לא יאות לחכמתו וצדקתו לעצרה בעולם הזה או לאחר מה שהבטיח לה מן הגמול ואין לאל יד האדם לעכב את נפשו בעולם הזה אפילו שעה אחת כמו שנאמר אין אדם שליט ברוח לכלוא את הרוח[2] כלומר אין בכח האדם לחבשה אחר שהשלימה מעשיה. דע זה. והבורא לא יאחר

---

1) משלי י״ח י״ד
2) קהלת ח׳ ח׳

מלקחת הנשמה אליו ומלהקים הבטחתו אשר הבטיח לה לעמוד בין המלאכים הקרובים אליו ובחיי אשבע שזה הוא מצב הנפשות המעולות כמו נפשות האבות והנביאים ע״ה והעולה ברום מדרגתן וזאת היא המדרגה העליונה לנשמה המגעת תכליתה וגבולה בחכמה ובמעשה ובאשר יתנגה בוראה להשלים מה שנטל עליה יביאנה אל המוכן בעבורה.

פרק עשרים ואחד.

נזכיר בו השתנות מדרגות הנשמות בחזרתן ונאמר שאחר המדרגה העליונה והמאושרה מדרגת כל נשמה ונשמה תשתנה לפי ידיעתה ומעשיה בהוספה וגרעון הפעולות אשר הפעילו עליה הגלגלים והיסודות בהכנה האלהית ובמדה אשר הפקדה אצלה והנדרשה ממנה. והנשמה בהמלטה מן העולם הזה דומה לבגד נאה ולבן הנרטב במים אשר אם היו זכים וטהורים תהיה הרטבתו קלה ויבלענם הבגד וישוב למצבו הראשון יותר זך ונעלה אבל אם היו המים עכורים ודלוחים תגרע טהרתו וישחת נקיונו על ידי הרשם הנרשם בו ובפרט אם תהיה הרטבתו בדברים הנבלעים והנטבעים וכמעט לא יוכל להכבס ממנה וכמו כן נאמר על הפושעים שבינינו כי אם תכבסי בנתר ו״ג 1) ומצב הנשמה יהיה ג״כ לפי מדת פעולתן הרעות והדעות הנשחתות עד שתטהר מן הטנופים אשר נדבקו בה בעולם הזה. וידוע שהנשמה היא בגד חשוב לאדם מן הבורא ולכן חובה על האדם לכבדו ויכבד הוא על ידו. וכבר אמרו חכמינו ז״ל מאמר כזה והמשילוה למלך

---

1) ירמיה ב׳ כ״ב.

שנתן לאיש אחד לבוש הכבוד והוא טנף ולכלך אותו מה שהוא בזיון למלך והחובה על האיש הזה לכבסו ולהסיר צאתו ואם נצרו ושמרו מן הטנוף והלכלוך מה. שהוא כבוד למלך ראוי למלך להרבות ביקרו והטבתו אליו. והחכמים ז״ל חוקו את המאמר הזה במאמר הכתוב וישב העפר וג׳ 1).

והנפשות הטובעות בים המזגים בעולם הזה מבלי לצרוף מה שהוא צרוף מן חמרי העולם הזה רצוני לומר את שתי הנפשות האחרות וההולכות בדרכים רעים והשוקעות בטבעים נאלחים ודעות מבלי היות להן היכולת להכניעם תחתיהן בשכל אשר בהן ובתורה הנותנת להן כח לעמוד נגדם עד שנהפך הסדר ותחת שתמשכנה אותם אחריהן ולהגיע אל האשר על ידם והם על ידה משכו הם אותם אחריהם והן לבשו צבעיהם והלכו בארחותם וטבעיהם הנפשות האלה תאבדנה על ידם והם עמדן וראוית הן להענש עמהם ולהשפט כמוהם והן דומות לחרב אשר היתה בתחלה מלוטשה אחר זה באה החלודה ובלתה תערה ועלתה עליה והוסר זהרה ונחשבו צחותה ונקיונה ואחר זה גדלה השחתתה ויצאה מצורתה הפועלת אל עצמה הנפעל והיתה לברזל נשחת ולא תטהר אלא אם תעבור איזה פעמים באש. זה הוא מצב הנפש אשר אין לה ידיעה ולא עשתה רק מעשים רעים ונאלחים.

כבר בארנו ששתי הקצות רצוני לומר הנגמלים והנענשים מן המדרגה העליונה אשר בין הנגמלים עד המדרגה התחתונה אשר בין הנענשים משתנים לפי השתנות פעולותיהם ונזכיר עתה מה שיארע להם. הראשונים מהם הם מי שלבשו גאה וגאון וגאוה ורמות עינים ונפשותיהם תתנשאנה באויר ותעלינה על הנפשות האחרות וכמו הצפרים תעופפנה הנה והנה מבלי להגיע אל מקום המנוחה כמו שנאמר באנשים מזאת המדרגה עמל הכסילים תיגענו אשר לא ידע

---

1) קהלת י״ב ׳

ללכת אל עיר[1] והן תיגענה ותעמלנה ולא תחדלנה מלעוף כמי שאמר עליהם איוב ובני רשף יגביהו עוף[2] וכבר פתר ר' סעדיה גאון ז"ל זה הפסוק ואמר ותראה בעלי הגיהנם מתנשאים לעוף. ויש נפשות ביניהן המתנשאות ג"כ באויר עד גלגל העתר בכח הידיעות אשר בהן אבל מעשיהן הרעים והנאלחים יעמדו נגדן ופשעיהן יכבדו עליהן וימנעו אותן מלעלות והמלאכים הטהורים ימטירו עליהן מלמעלה חצי אש ולא יהיה ביכלתן לעמוד במקומן ותשובנה לרדת בבשת ובבזיון כפי מה שהתרשלו בעבודת יוי' ועליהן נאמר ימוטו עליהם גחלים באש יפלם[3] ועוד ימטר על רשעים פחים וג'[4]. ויש מהן נפשות המלאות תוך ואון ועול ומרמה אשר בעליהן יקרא בעברי איש און ועול ומרמה וחנף ומפתה ומסית ומדיח וג' ונפשות הדומות להן תשלטנה עליהן ותדיחנה אותן מדחי אל דחי ותשליכנה אותן ממקום למקום ולא תהיה להן מנוחה והרוחה ותהינה כאלו הן נאחזות בין שתי כפות המאזנים ובדומיהן אמרה אביגיל לדוד ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע[5] ונאמר עוד באנשי און ומרמה וישב עליהם את אונם וג'[6] ומהם מי שעזבו עבודת יוי' ולא האמינו שיש דורש ומשגיח ורדפו אחר תאוות העולם הזה וכפרו בעולם הבא ולא שמו לבם אל התכלית ולא יראו את העונש ונפשותיהם תגורנה במקומות טמאים ונאלחים מן הארץ ולא תקרבנה אל בוראן ועל אנשים כאלה אמר ירמיהו וסורי בארץ יכתבו[7] אשר ענינו הוא מי שעזבו עבודת יוי' ופנו ערף לתורתו ולא האמינו בענשו וגמולו יכתבו עם הארציים. ומהם מי שיהיו עם

---

1) קהלת י' ט"ו.
2) איוב ה' ז'.
3) תהלים ק"מ י"א.
4) שם י"א ו'.
5) שמואל א, כ"ה כ"ט.
6) תהלים צ"ד כ"ג.
7) ירמיה י"ז י"ג

השדים בהרים וגבעות ונחלים ויערות וחרבות כמו שופכי דמים והאורבים על האנשים במחבואיהם ונפשותיהן תחינה לנצח ורבן יגמלן לפי מעשיהן כמו שנאמר ישלם יוי' לעשה הרעה כרעתו[1] ומהן מי שהנהיגו להשתחות לשדים ולשטן כמו המכשפים והדורשים אל האובות ובעלי קמיען כוזבים ולהקטיר להם קטורת ובדומה להם נאמר יזבחו לשדים וג'[2] ועוד ויזבחו את בניהם ואת בנותיהם לשדים וג'[3] והנפשות האלה תאספנה אל הדומה להן מן השדים כמו שנאמר הם הם גורלך גם להם שפכת נסך העלית מנחה[4] הנה הזכרנו לך איזה נפשות רעות ובהן עשר מדרגות והשמטנו הנשארות ומה שהבאנו יספיק לבעלי הבנה.

הנה הנשמה המעולה והמשובחת היא מי שנשארה בטהרתה וקנתה לה הדברים המעורים אותה בקיומה כמו ידיעות נכונות ומעשים טובים. ומי אשר כל מעשיהם היו טובים בתקותם בגמול ושכר טוב מאת רבם ולא היו להם ידיעות יוי' הבין לאנשים מואת המדרגה בעד מעשיהם הטובים המקום הנזכר בתורה והוא גן אלהים רצוני לומר גן עדן באחד מן המקומות הנמצא על הארץ והנסתר מן העינים ויש מי שאומרים שהוא בהר הלבנון אחורי ירושלם כמו שנאמר ירוין מדשן ביתך וג'[5] כלומר ישארו בו עד שתשובנה נפשותיהם לטהרותן וזהרן ותזכרנה מה ששכחו מן עולם הנפשות וביחוד הידיעה מן עצם שלהן והוא נר יוי' ואחר זה תעלינה אל העדן העליון בין המלאכים ולא יאבדו מעשיהם הטובים כי הוא אינו מקפח שכר כל בריה[6] כמו שנאמר כי אתה תשלם לאיש כמעשהו[7] ולא נאמר כחכמתו ולא כתלמודו.

---

1) שמואל ב ג' ל"ה.
2) דברים ל"ב י"ז.
3) תהלים ק"ו ל"ז.
4) ישעיה נ"ז ו'.
5) תהלים ל"ו ט'.
6) פסחים קי"ח א'.
7) תהלים ס"ב י"ג.

וכבר בארנו זה בספרנו הנקוב בשם ספר הסדר וההערכה וביצירה בפרק העולם הבא ושם אמרנו שהגן איננו העדן ושהגן בעולם התחתון והעדן בעולם העליון והזכרנו שם על דרך מספיק התחלקות הנפשות ומעשיהן.

ועתה החובה על מי שיש בו ידיעות נכונות לעסוק במעשים טובים ולהוליך אליהם הנפשות אשר לא שמו לבן אל זה ולעורר מי ששכח והתרשל באשרו לעולם הבא ולהנהיגו ולחזקו כמו שנאמר חזקו ידים רפות [1] ועוד ראוי לו לפאר ולרומם ולהלל את רבו כפי הכרחת ידיעתו ועדות יוי׳ אשר עליו על מה שחננו בחכמה. והנביאים ע״ה צונו להתמיד בתהלתו ותשבחתו כמו שנאמר שירו לאלהים זמרו שמו [2] יראי יוי׳ הללוהו [3] אשירה ליוי׳ בחיי [4] וכמוהם הרבה במקרא אשר לא יספרו במהרה בתהלתו ותשבחתו יתעלה כמו שנאמר ברכי נפשי את יוי׳ כמה פעמים בכמה מקומות ומהם אשר לא נקבצו בספר וזה מפני שידעו והאמינו שמי שאמר שירה בעולם התחתון ידמה בעולם העליון למלאכים המתמידים לשבח את הבורא יתעלה ולקדש את שמו כמו שנאמר עליהם ברן יחד כוכבי בקר [5] ונאמר ג״כ וייראו יושבי קצות מאותתיך [6] והתחתונים העושים כעליונים יזכו מאת יוי׳ להיות עם העליונים בתשבחתם והמתמידים יזכו מאת יוי׳ להיות עם המלאכים לעתיד לבוא. ואמרו חכמינו ז״ל [7] ר׳ יהושע אומר כל האומר שירה בעולם הזה זוכה ואומרה בעולם הבא שנאמר עוד יהללוך סלה [8] ולא נאמר אלא יהללוך ואמרו ג״כ על דוד שאמר

---

1) ישעיה ל״ה ג׳.
2) תהלים ס״ח ה׳.
3) שם כ״ב כ״ד.
4) שם ק״ד ל״ג.
5) איוב ל״ח ז׳.
6) תהלים ס״ה ט׳.
7) ברכות י׳ א׳.
8) תהלים פ״ד ה׳.

ברכי נפשי את יוי׳ 1) ארבעה פעמים כמספר החדושים אשר התחדשו בו בראשית יצירתו ועל כל אחד מהם אמר ברכי נפשי וזה לשונם 2) אמר ר׳ יוחנן מאי דכתיב פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה 3) כנגד מי אמר שלמה מקרא זה לא אמרו אלא כנגד דוד אביו שדר בחמשה עולמות ואמר שירה דר במעי אמו ואמר שירה שנאמר ברכי נפשי את יוי׳ וכל קרבי את שם קדשו 4) ופיה פתחה בלשון נקבה מוסב על הנפש אף כי זה הוא בענין אשת חיל וג׳ יצא לאויר העולם ונסתכל בכוכבים ובמזלות ואמר שירה שנאמר ברכו יוי׳ מלאכיו גבורי כח: וג׳ 5) ינק משדי אמו ואמר שירה. שתקן לו דדים במקום בינה טעמא מאי ר׳ יהודה אומר שלא יסתכל בערוה ר׳ מתנה אומר כדי שלא יינק ממקום הטנופת ראה במפלתם של רשעים ואמר שירה שנאמר יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם וג׳ 6) אחר זה אמר ברכי נפשי פעם חמישי ותאר בו מן ראשית היצירה עד תחית המתים וזה ברכי נפשי את יוי׳ אלהי גדלת וג׳ 7) תסתיר פניך יבהלון תוסף רוחם יגועון ואל עפרם ישובון 8) וזה המות ואחר זה דבר מן תחית המתים ואמר תשלח רוחך יבראון וג׳ 9) ולפיכך אמרו חכמינו ז״ל אמר רבה בר רב שילא מסופא דענינא תוסף רוחם יגועון 10) ואחר זה אמרו ג״ב אמר רב שימי בר רב מר עוקבא הוה רגיל באגדה ואצל ר׳ שמעון בן ל״ז אמר ליה מי שמיע לך מאי דכתיב וכל קרבי את שם קדשו אמר ליה בוא וראה שלא

---

1) תהלים ק״ג ק״ד.
2) ברכות י׳ א׳.
3) משלי ל״א כ״ו׳
4) תהלים ק״ג א׳.
5) שם ק״ג כ׳.
6) שם ק״ד ל״ה.
7) שם ק״ד א׳.
8) שם כ״ט.
9) שם ל׳.
10) שם כ״ט.

במדת הקב"ה מדת בשר ודם צר צורה על גבי הכותל אין יכול לצור בת רוח ונשמה קרבים ובני מעים והקב"ה צר צורה בתוך צורה וצר בה רוח ונשמה קרבים ובני מעים [1] וזה יבאר מה שהזכרנו בחדירת הנפש השכלית בנפש הצמחית ובנפש החיונית. ובגזרת המלות צר צורה הוא מן וצרת הכסף [2] ומן ויצרו וימנו וג' [3] וענינם אסירת ועקידת כל אחת מן הנפשות הצמחית והחיונית בנפש השכלית כאמרם צר צורה בתוך צורה וצר בה רוח ונשמה ורצו באמרם רוח הנפש החיונית ובנשמה הנפש השכלית וזה צורה בתוך צורה. אחר זה אמרו דבר אחר הני חמשה ברכי נפשי אמר דוד כנגד מי כנגד הקב"ה הקב"ה מלא העולם ונשמה מלאה את כל הגוף הקב"ה רואה ואינו נראה ונשמה רואה ואינה נראית הקב"ה יושב בחדרי חדרים ונשמה יושבת בחדרי חדרים תבוא נשמה שיש בה כל המדות הללו ותשבח להקב"ה שיש בו כל המדות הללו [4]. וכל אלה האופנים יפים בתכלית היופי והברור. וצריכים אנחנו לבאר שענין אמרם הנשמה זנה את כל הגוף הוא שהיא תזון את הגוף בהנהגה ובחכמה אשר בה בענין פעולת הבורא המודד אורו לכל יצוריו בהנהגתו וחכמתו כמו שנאמר פותח את ידיך וג' [5] ובארתי זה הענין כדי שלא יקרא תגר עלינו מי שלא הבין מאמרם ויאמר שהנפש הצמחית היא אשר תזון את הגוף כי בה כחות המשיכה והחזקה והמזון והעכול והדחיפה על ידי אברים הפועלים כמו הקבה והכבד ושאר האברים לכן בארנו שמאמרם זנה את כל הגוף הוא רק בהנהגה השכלית כמו הנהגת בורא אשר היא בחכמה.

---

1) ברכות י' א'.
2) דברים י"ד כ"ה.
3) מלכים ב י"ב י"א.
4) ברכות י' א'.
5) תהלים קמ"ה ט"ז.

שבח למי שהטיב לאיזה מן עבדיו ונתן להם היתרון על האחרים במה שהנחיל להם הדעת באלה הדברים כדי שילכו בדרכי האמת ויפנו אל העונג הנצחי ויגיעו אל המעלות העליונות בצאתם מן העולם הזה ויתענגו במשכנות רוחניות במקומות הקדושים כמו שנאמר מה רב טובך אשר צפנת ליראיך וג׳[1] עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו[2].

---

1) תהלים ל״א כ׳.
2) ישעיה ס״ד ג׳.

תם ונשלם שולב״ע.

nerait d'autant plus qu'il chercherait à confirmer ses hérésies par la Bible. Les œuvres philosophiques de Bahya ont subi le même sort que celles des encyclopédistes arabes (les Fréres de la pureté) dont il a été le fidèle imitateur : rejetées par les philosophes, comme ne reposant pas sur une base scientifique solide, elles ont été excommuniées par les orthodoxes, comme des impies.

Le manuscrit, dont nous nous sommes servi pour notre traduction, est unique au monde. Il se trouve à la Biblothèque Nationale de Paris sous le numéro 1340 du fonds hébreu. Au dessous du titre de l'ouvrage, est marqué le nom de l'auteur. Ce témoignage, dont nous n'avons aucun motif de révoquer en doute l'authenticité, sera confirmé par tout arabisant qui comparera ce texte avec celui du Guide pour les devoirs des cœurs. C'est le même style diffus, les mêmes tournures et presque les mêmes défauts de langue.

Comme tous les ouvrages judéo-arabes, le manuscrit des Réfléxions sur l'âme, est écrit en caractères du fonds hébraïques. Mais ce texte, l'était-il ainsi à l'origine? Cette question qui a été agitée par plusieurs savants à propos des œuvres de Saadia, d'Ibn Ganah et de beaucoup d'autres est toute résolue pour ce qui concerne les Réflexions sur l'âme. Nous y avons relevé des fautes qui ne peuvent provenir que de la transcription des caractères arabes en hébreu.

Je ne saurais terminer ce Résumé sans exprimer toute ma gratitude au Comité de Publications de l'Alliance Israélite et en particulier à son Président, M. le Grand-Rabbin Zadoc-Kahn et à son Secrétaire, M. J. Bigart. Sans leur concours, je n'aurais pas été en état de publier le présent volume, dont ils ont favorisé par une large subvention l'impression. Qu'ils reçoivent ici tous mes remerciments !

avec l'esprit du Judaïsme, tandis que BAHYA effleure seulement son sujet, de peur de faillir à la tâche qu'il a entreprise de concilier la philosophie avec la religion. Mais cette manière de procéder, loin de plaire aux orthodoxes, devait nécessairement les effaroucher, et avec raison, encore plus que le système franchement philosophique de GABIROL. Le *Fons Vitae* est relativement peu dangereux pour l'orthodoxe qui, par tempérament, est habitué à regarder ces genres d'ouvrages avec beaucoup de méfiance, tandis que les Réflexions sur l'âme, avec leur caractère religieux et leurs prétentions à l'orthodoxie, peuvent l'induire en erreur. En voulant prouver par la Bible l'existence d'une matière du monde de la corporéité, BAHYA nie par là même la création *ex nihilo*, qui est un dogme fondamental du Judaïsme, et les finesses casuistiques qu'il accumule sont en pure perte.

Comme nous venons de le voir, BAHYA adopte la théorie de l'émanation de PLOTIN. Or, cette idée, bien que mitigée par l'introduction de la *Volonté*, devait nécessairement blesser les croyances des orthodoxes. D'abord, attribuer à l'essence divine une force émanatrice, c'est dire que Dieu est seulement la cause indirecte de la création ; puis, d'aprés cette théorie, le monde de la corporéité devient la suite nécessaire du mouvement imprimé aux sphères célestes par l'âme universelle; enfin, ce qui devait être encore plus grave aux yeux des orthodoxes, c'était l'intervention des influences des astres dans les actes humains, intervention qui rendrait l'homme presque irresponsable.

En résumé, le BAHYA des Réflexions sur l'âme, nous étonne autant que le GABIROL du *Fons Vitae* et pour les mêmes raisons. De même que le poète religieux par excellence est méconnaissable dans le *Fons Vitae*, de même on reconnaît difficilement dans les Réflexions sur l'âme, l'auteur du Guide qui prêche l'ascétisme. Entraîné par son esprit philosophique, BAHYA ne s'aperçut pas qu'il marchait à l'encontre de son but et que l'orthodoxie le condam-

Ces trois corps sont les plus simples et ce sont eux qui exécutent les ordres de la *Volonté* dans tout ce qui existe;

4° Les Ténèbres, qui sont le *substratum* du monde de la corporéité;

5° La Sphère céleste;

6° Les Corps célestes lumineux;

7° Le Feu,

8° L'Air;

9° L'Eau;

10° La Terre.

Ce sont ces corps simples qui sont véritablement créés, le reste n'étant que composition et composition de composition. Ainsi, par la composition des quatre éléments, se sont formés le règne minéral, le règne animal et, en dernier lieu, le genre humain. L'âme, pour arriver jusqu'à l'homme, doit passer par tous les corps simples et composés qui exercent sur elle leurs influences et, selon qu'elle séjournera dans une sphère plus longtemps ou dans une autre, le caractère de l'homme s'en ressentira. — Ici Bahya cherche à déterminer le degré de la responsabilité de l'homme, qui n'est pas le même, puisque ses actions dépendent en grande partie des influences que son âme aura reçues.

Les cinq derniers chapitres sont consacrés au but que l'homme doit poursuivre dans ce monde pour arriver à la félicité suprême. Ce but consiste dans l'acquisition de la science et dans la pratique de la religion par lesquelles les âmes végétative et animale s'élèvent au degré de l'âme rationnelle qui alors s'identifie avec *l'intellect*.

Telles sont les grandes lignes du système philosophique de Bahya. Comme le lecteur le voit, l'auteur du *Fons Vitae* et celui des Réflexions sur l'âme appartiennent à la même école: le néoplatonisme prédomine chez tous deux; la seule différence qui existe entre eux, c'est que Gabirol, en philosophe laïque, approfondit son sujet sans se préoccuper de la compatibilité de ses théories

la peau, les cheveux et les ongles. Le ciel possède les douze signes du zodiaque, six à l'est et autant à l'ouest, et l'homme a douze cavités placées de même : les yeux, les oreilles, les narines, les parties, les mamelles, la bouche et le nombril. Les sept planètes qui président au sort des êtres ont leurs correspondants dans les sept facultés du corps : celles d'attraction, de compréhension, de nutrition, d'expulsion, de génération, de digestion et d'augmentation. En dehors de ces facultés physiques, qui sont l'œuvre de l'âme végétative, il existe chez l'homme sept facultés intellectuelles : les cinq sens, qui sont formés par l'âme animale, et les facultés de l'imagination et de la pensée, les cinq premières correspondant aux cinq planètes, et les deux dernières au soleil et à la lune (ch. XIII).

Nous laisserons de côté les chapitres XIV et XV qui n'ont qu'un intérêt exégétique et nous passerons au chapitre XVI qui est le plus important pour nous.

Pour expliquer les phénomènes psychologiques que nous constatons chez certains hommes à l'exclusion des autres, bien que l'âme, comme émanation divine, soit partout la même, Bahya expose sa théorie sur la création.

Tout ce qui existe, aussi bien le monde inférieur que le monde supérieur, consiste en corps simples et en corps composés qui émanent les uns des autres. Plus le corps est simple, plus il est rapproché de la cause première qui est la *Volonté*. Les corps simples sont au nombre de dix, ni plus ni moins. Voici l'ordre de leur émanation :

1° *L'Intellect Universel*, qui est l'émanation directe de la Volonté ;

2° *L'Ame Universelle* qui, tout comme l'âme partielle chez l'homme, met en mouvement les sphères célestes ;

3° *La Nature* ;

de l'embryon. — Ici Bahya entre dans des détails et fait d'ingénieux rapprochements pour démontrer que l'homme suit dans sa croissance les mêmes lois naturelles que les plantes (ch. XI).

L'âme animale jaillit du cœur et s'écoule dans les veines. Elle se trouve dans l'embryon seulement en puissance et ne passe en acte qu'après que l'enfant commence à se transporter d'un lieu dans un autre; c'est alors qu'il cesse d'être plante et devient animal.

Quand à l'âme rationnelle, son centre est le cerveau d'où elle passe dans les veines. Elle pénètre chez l'homme graduellement: un rayon de cette âme parvient déjà jusqu'à l'embryon dans le sein de la mère; lorque l'embryon en sort et arrive à la vie indépendante, elle achève de pénétrer l'enveloppe du corps et s'y installe toute entière; plus tard seulement commencera son action: ce sera lorsque l'homme sera en âge d'acquérir la science (ch. XII).

La première production de la terre fut le règne minéral. Le dernier et le plus parfait des minéraux, l'or, ressemble déjà à la première plante: comme celle-ci, il est enraciné dans la terre. L'espèce supérieure des plantes a des traits communs avec le règne animal; ainsi le palmier cherche à être fécondé. Les plus nobles des animaux ont beaucoup de points de ressemblance avec l'homme. Les plus distingués des hommes, comme les prophètes, les justes et les philosophes, participent du monde des intelligences.

Le principal agent de développement du corps humain est l'âme végétative qui tire sa force des astres. C'est pour cela que l'homme est l'image parfaite du monde, aussi bien dans l'ordre de la quantité que dans celui de la qualité. En effet, de même que le macrocosme (le monde) est composé de neuf sphères qui entrent les unes dans les autres, de même le microcosme (l'homme) est composé de neuf substances enfermées les unes dans les autres. Ce sont : la moelle, les os, les nerfs, les veines, le sang, la chair,

nir source de vie et d'intelligence. Nous sommes donc forcé d'admettre la présence chez l'homme d'une substance immatérielle que nous appelons « âme » (ch. V).

Une fois l'existence de l'âme démontrée, nous obtiendrons facilement la preuve de son retour dans l'autre monde, après la mort de l'homme.

En effet, de même que les éléments dont le corps est composé retournent, lors de la disparition de celui-ci, à la matière première, de même l'âme, qui par son essence appartient au monde des intelligences, revient à l'endroit d'où elle était sortie (ch. VII).

Les VIIIe, IXe et Xe chapitres sont intéressants au point de vue exégétique. L'auteur y passe en revue tous les noms et qualificatifs de l'âme qu'il croit avoir trouvés dans la Bible; il en énumère *dix*, probablement pour les faire correspondre aux dix corps simples dont il sera question au chapitre XVI. Mais, notre but étant d'exposer exclusivement les idées philosophiques de Bahya, nous nous abstiendrons de les analyser et nous nous contenterons de relever, au commencement du VIIIe chapitre, la conception que Bahya se fait de la circulation du sang.

Le sang jaillit de la cavité droite et de la cavité gauche du cœur. Le sang de la cavité droite monte par les vaisseaux vers l'artère carotide et sa partie la plus pure y forme les cinq sens ; de là, il entre dans le crâne et y crée la faculté d'imagination; de là, la partie la plus pure pénètre dans le cerveau, qui est le siége de l'intelligence pour y former la faculté de la pensée et la mémoire. Voilà pour ce qui concerne le sang de la cavité droite du cœur; quant à celui de la cavité gauche, il descend pour assurer le fonctionnement de la partie inférieure du corps.

L'âme végétative tire sa force du soleil et de la lune qui sont les principaux agents de la croissance des plantes. C'est elle qui s'attache avant tout à l'embryon qu'elle fait mouvoir et grandir sur place. Son siége est le foie par où commence le développement

de la corporéité. Se basant sur le verset plusieurs fois répété de la Genèse. « Il fut matin et il fut soir » aux trois premiers jours de la création, bien que le soleil par lequel se distingue le jour de la nuit n'existât pas encore, Bahya arrive à la conclusion qu'il y a une différence entre les ténèbres que nous constatons maintenant et celles qui existaient à l'origine du monde. En effet, les ténèbres actuelles ne sont qu'un accident causé par l'absence de la lumière solaire, tandis que celles dont il est question dans la Genèse étaient une substance.

Donc le *substratum* de toutes les catégories sont les ténèbres qui, en passant de l'existence *en puissance* à l'existence *en acte*, se sont mises en mouvement et se sont éclaircies.

L'homme, à la vérité, n'est pas l'être que nous voyons. Ce qui le constitue et en fait un *homme*, c'est l'âme qui est une substance immatérielle, invisible. Il réunit en lui les éléments du monde inférieur et ceux du monde supérieur: son corps est construit comme le corps de la sphère céleste, et son âme ressemble à l'âme de la sphère céleste.

En dehors de l'âme rationnelle, qui est sa propriété exclusive, l'homme possède deux autres âmes: l'âme végétative par laquelle il ressemble à la plante; et l'âme animale par laquelle il ressemble à l'animal (ch. IV).

La preuve qu'il y a dans l'homme une substance étrangère au monde de la corporéité nous sera fournie par l'observation. Seul dans toute la nature, l'homme présente ce phénomène étrange qu'il n'est pas contraint dans ses mouvements et possède une intelligence. Nous devons donc rechercher la cause de cette particularité. Est-ce le corps qui en est la cause? Il suffit d'en analyser la composition pour se convaincre de l'inanité d'une pareille supposition. En effet, le corps, comme tout ce qui existe, est composé de quatre éléments: le feu, l'air, l'eau et la terre, choses inanimées et ignorantes et, par conséquent, ne pouvant pas deve-

l'ignorance, c'est-à-dire deux accidents absolument contraires; or il est impossible que ces deux accidents soient supportés par la substance corporelle, étant donné que la substance corporelle ne peut servir de *substratum* en même temps à deux accidents opposés. On est donc forcé d'admettre l'existence d'une substance spirituelle capable de supporter des accidents opposés.

Les accidents de la substance corporelle rentrent dans les neuf catégories suivantes, à savoir :

1° La quantité ;
2° La qualité ;
3° Le temps;
4° Le lieu;
5° La relation;
6° La possession;
7° La position ;
8° L'agent;
9° L'objet (8).

Les accidents de la substance spirituelle sont: la science, l'ignorance, les vertus et les vices. Quand au *non-être*, Bahya est de l'avis de ceux qui les considérent comme des accidents existants et non comme des absences (9), c'est-à-dire que notre auteur ne considére pas l'avarice, par exemple, comme l'absence de la générosité, mais comme un accident qui existe par lui-même (ch. II.).

Nous ne pouvons pas suivre notre auteur dans les longues dissertations auxquelles il se livre dans le troisième chapitre et qui n'ont qu'un intérêt exégétique; nous nous bornerons seulement à appeler l'attention du lecteur sur l'idée originale de Bahya au sujet de la matière première qui sert de *substratum* au monde

---

(8) Bahya cite ici la logique d'Aristote.

(9) C'est l'opinion des Ascharites Cf. Munk : *Mélanges, p. 326.*

faveur, ont trouvé leurs historiographes. Mais cet étonnement cessera lorsque nous aurons examiné de près les conséquences des théories de BAHYA au point de vue religieux. Nous allons analyser brièvement le système philosophique que BAHYA préconise dans le présent ouvrage.

Après avoir fait l'éloge des études psychologiques qui, d'après la parole d'un philosophe, mènent à la connaissance de Dieu (7), l'auteur expose trois théories différentes sur l'âme : celle des Naturalistes, celle des Théologiens et celle D'IBN SINA. L'opinion des Naturalistes est que l'âme est un *accident*, un « ornement corporel », et, comme telle, elle disparait en même temps que le corps qui lui sert de support. Les Théologiens croient que l'âme est une *substance* qui existe avant le corps et qui survit à celui-ci. IBN SINA est d'avis que l'âme naît en même temps que le corps et subsiste après l'anéantissement de celui-ci.

Entre ces trois opinions, BAHYA n'hésite pas et se range à l'opinion des Théologiens qui est conforme à la Loi (Ch. I.)

Le monde entier est divisé en *substances* et en *accidents*. Les propriétés de la substance sont : celles d'être, de subsister par soi-même et de servir de support à la diversité ; par contre, l'accident n'a pas d'existence propre, étant supporté par la matière, et un même accident ne pouvant se présenter que sous une seule forme.

A côté de la substance corporelle, il y a une substance spirituelle qui, entre autres particularités, se distingue de la première par la faculté illimitée de se prêter aux accidents, et par celle de subir en même temps des accidents opposés.

En effet, nous trouvons chez l'homme de la science et de

---

(7) Nous trouvons la même citation chez les Frères de la Pureté (Cf. DIETERICI, *Psychologie der Araber im X. Jahrhundert)* et chez GAZALI (dans la version hébraïque de l'ouvrage : "מיזאן אלעדל„ p. 28).

philosophie n'était pas en odeur de sainteté auprès de ses contemporains orthodoxes.

Il est donc plus que propable que le principal but de Bahya était de réagir contre la philosophie profane et trop hardie de Gabirol. Le pieux rabbin qui croit sincèrement que la Bible est « le temple de la sagesse » voyait un danger dans la diffusion parmi ses coreligionnaires des théories de Gabirol; il craignait que, poussés par ce besoin de recherches philosophiques qui a été le trait caractéristique de l'esprit juif au XIe siècle, ils n'allassent chercher de quoi le satisfaire dans les écrits d'un auteur pour lequel la Loi n'a pas d'autorité en matière de philosophie. Il voulut donc lui-même composer des livres sur les mêmes sujets dont les arguments fussent tirés des Ecritures Saintes; et ces écrits d'inspiration orthodoxe, dans sa pensée, devaient, en même temps, détourner ses contemporains de ceux de l'auteur du *Fons Vitae* et offrir à leur appétit de science un aliment plus sain et moins dangereux pour leur salut.

Nous pourrions multiplier les preuves à l'appui de notre thèse, mais le cadre étroit dont nous disposons ne nous permet pas de nous étendre plus longuement ce sujet; du reste, le lecteur intelligent trouvera, dans l'ouvrage de Bahya, plus d'une occasion de constater l'exactitude de notre opinion.

II

La méthode suivie par Bahya est celle qui fut inaugurée, au IXe siècle, avec beaucoup de succès, par Saadia. Comme ce dernier, notre auteur cherche à mettre la religion en harmonie avec les idées philosophiques de son temps. On pourrait donc, au premier abord, s'étonner de la disgrâce dans laquelle sont tombés les ouvrages philosophiques de Bahya au point d'être complètement oubliés, tandis que ceux de Gabirol, s'ils ne sont pas en

qui traite de la philosophie de l'âme et dont le présent ouvrage est le commentaire, le premier ayant été, au dire de l'auteur, mal compris et fort critiqué. Nous connaissons donc quatre ouvrages de Bahya, à savoir :

1° Guide pour les devoirs des cœurs ;
2° L'ordre et la gradation dans la création ;
3° Un poème philosophique ;
4° Les Réflexions sur l'âme.

Or nous trouvons chez Gabirol le même nombre d'ouvrages sur les mêmes sujets :

1° Ennoblissement des mœurs de l'âme ;
2° Les meilleures des perles ;
3° *Fons Vitae* ;
4° Un traité sur l'âme.

Serait-ce une simple coïncidence ? Nous le croyons d'autant plus difficilement que nous trouvons dans le présent ouvrage des allusions qui nous font supposer le contraire. Voici ce qu'on lit au commencement du premier chapitre :

« J'ai élaboré une théorie sur l'âme, qui me parait être la plus solide et la plus conforme à la Loi et aux traditions. Elle n'appartient à aucune école ; [je la préconise] sans faire acception de personnes et sans aucun parti pris. »

C'est bien le cas de dire : « Qui s'excuse s'accuse. » En se défendant contre le soupçon de partialité, Bahya nous apprend qu'il y avait alors quelqu'un qui professait des théories peu conformes à la loi et aux traditions ; or ce quelqu'un ne pouvait être autre que Gabirol. En effet, par le peu de renseignements que nous possédons sur l'auteur du *Fons Vitae*, nous savons que sa

---

Réflexions sur l'âme *(Revue des Etudes Juives t. XXV p. 249)*, met comme titre de ce poème : "ברכי נפשי„ le texte arabe porte : *Poème sur* "ברכי נפשי„

Bien que le texte cité soit assez explicite pour que nous n'ayons pas besoin d'autre preuve, nous allons en donner encore une qui, pour hypothétique qu'elle soit, n'en a pas moins sa valeur.

Dans le Guide des devoirs des cœurs, on peut déjà s'étonner de ne pas rencontrer le nom de GABIROL ; cette omission semble d'autant plus inexplicable que GABIROL a composé lui aussi un traité d'éthique, intitulé : « Ennoblissement des mœurs de l'âme », et que, ayant vécu dans la même ville que BAHIA, il est inadmissible que leurs ouvrages leur fussent réciproquement inconnus. Toutefois dans ce traité l'omission de BAHYA peut encore, à la rigueur, s'expliquer : le rabbin n'avait pas à invoquer l'autorité d'un auteur laïque pour ce qui concerne la morale considérée comme base du Judaïsme. Dans les Réflexions sur l'âme, au contraire, BAHYA se revéle à nous comme philosophe; il se montre très instruit de toutes les théories qui avaient cours à son époque, cite volontiers des autorités même musulmanes, IBN SINA, par exemple, et d'autres encore dont il rapporte les opinions sans les nommer. Dans ces conditions, son silence sur son compatriote GABIROL est inexplicable, d'autant plus que trés fréquemment des idées identiques à cellés du *Fons Vitae* se font jour dans notre ouvrage.

Plaçons maintenant notre auteur à l'époque que nous lui avons assignée plus haut et faisons de lui le contemporain de GABIROL, la question s'éclairera alors d'un jour nouveau et nous pourrons, en recherchant le but qu'il poursuivait, donner une explication de ce silence.

Les Réflexions sur l'âme nous révèlent, grâce à des renvois que nous y trouvons, l'existence de deux autres ouvrages de BAHYA, qui, jusqu'à nouvel ordre, peuvent être considérés comme perdus : un ouvrage arabe intitulé : "אלנסק ואלמרתבה פי אלכליקה" L'ordre et la gradation dans la création, et un poème hébreu (6)

---

(6) C'est par erreur que M. J. DERENBOURG, dans sa notice sur les

PINSKER (4) vint confirmer l'opinion de RAPPOPORT. Il trouva dans l'épigraphe des extraits du Guide de DANIEL le Caraïte, qui ont été communiqués par FIRKOWITZ, l'année 1040 comme la date de la rédaction du Guide. Mais M. STEINSCHNEIDER (5) émit des doutes sur l'authenticité de cet épigraphe et plaça BAHYA dans la seconde moitié du XIe siècle. Nous allons à notre tour essayer d'établir d'une manière précise la date de notre auteur, en nous basant sur les indications que nous croyons avoir trouvées dans le présent ouvrage.

I

Dans sa courte introduction aux Réflexions sur l'âme, BAHYA s'exprime en ces termes : « N'ayant trouvé, ni chez mon prédécesseur, ni chez mon contemporain, mes idées et mes preuves bibliques sur les réflexions sur l'âme... je jugeai bon de composer ce traité ».

Il est évident qu'il n'est pas question ici de philosophes musulmans. Or, parmi les Juifs, nous ne connaissons que deux philosophes qui se soient occupés de psychologie : SAADIA dans son livre Emounoth, et GABIROL dans un traité spécial qui, comme M. MUNK l'a démontré, n'est pas arrivé jusqu'à nous. C'est donc l'auteur du *Fons Vitae*, qui vivait au commencement du XIe siècle, que BAHYA appelle « son contemporain ».

---

(4) Voici les propres termes de PINSKER : « Es unterliegt KEINEM ZWEIFEL, dass der SCHREIBER dieser HANDSCHRIFT unter den Worten "והמחבר שחברו„ unsern BAHYA BAR JOSEF verstanden, und so lernen wir nebenher die ZEIT genau KENNEN, in welcher das BUCH „חובות הלבבות" abgefasst worden, næmlich „ד"א שר"ש ליצירה" = 1040. BAHYA war also ZEITGENOSSE des SALOMON IBN GABIROL. » *Orient* 1851, *col.* 737.

(5) *Jewish Litterature p. 297 n. 20.*

INTRODUCTION.

BAHYA ET SES OUVRAGES

L'auteur des Réflexions sur l'âme n'est pas un inconnu dans l'histoire littéraire. BAHYA (1) BEN JOSEPH IBN PAKOUDA (2) est un des noms les plus célèbres de la philosophie religieuse juive du moyen âge. Son traité d'éthique, intitulé : „הדאיה לפראיץ אלקלוב" Guide pour les devoirs des cœurs, s'est répandu parmi les Juifs du monde entier, après avoir été traduit en hébreu par JEHUDA IBN TIBBON.

Pourtant, malgré la célébrité de l'auteur et le prestige dont il jouit auprès des Juifs, sa vie nous est totalement inconnue : les renseignements à son sujet nous font défaut; nous savons seulement qu'il exerçait les fonctions de rabbin à Sarragosse (3). L'époque même où il vécut est incertaine et il y a désaccord sur ce point entre les savants qui se sont précédemment occupés de cette question. On le plaçait communément dans la seconde moitié du XIIe siècle. RAPPOPORT fut le premier qui démontra l'inexactitude de cette date : il fit observer, dans sa biographie de R. NATHAN, que BAHYA n'aurait pas manqué de mentionner ALFASI parmi les auteurs des ouvrages talmudiques qu'il énumère dans la préface du Guide, s'il lui était postérieur. Ainsi conclut-il que notre auteur vivait longtemps avant la fin du XIe siècle. Plus tard,

(1) Sur la prononciation de ce nom, voy. MUNK: *Mélanges, p. 482, n. 3.*

(2) D'après SACHS *(Die religiœse Poésie der Juden in Spanien p. 274 n. 1)*, PAKOUDA serait le nom de famille de BAHYA.

(3) CF. JELLINEK: *Einleitung in die Herzenspflichten, Leipzig 1846.*

A

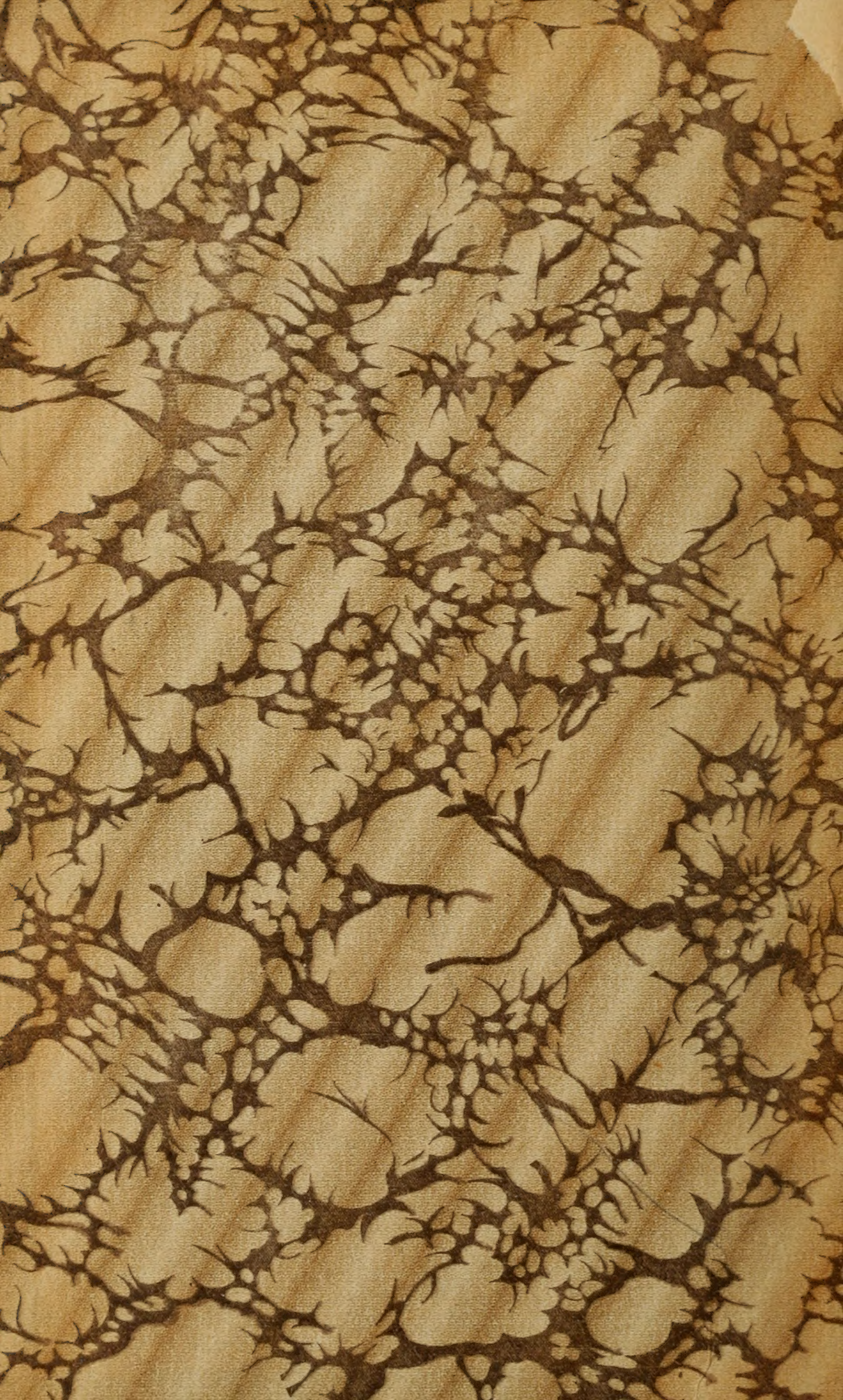
MON MAITRE ET AMI

HARTWIG DERENBOURG

En témoignage de reconnaissance et d'affection

LE TRADUCTEUR.

3 1761 07799453 1